

ศึกษาอิทธิพลของประเพณี “บุญพjumbin” ที่มีต่อชาวพุทธในกัมพูชา

A STUDY OF INFLUENCES OF BOONPAJUMBIN FESTIVAL
TO BUDDHISTS IN CAMBODIA

พระสุชลิม ธมมรโต (วิน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาอิทธิพลของประเพณี “บุญพุ่มบิณฑ” ที่มีต่อชาวพุทธในกัมพูชา

พระสุขตีม ธมฺมรโต (วิน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study of Influences of Boonpajumbin Festival
to Buddhists in Cambodia

Ven. Soklim Thammarato (Vin)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2017

Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง "ศึกษาอิทธิพลประเพณี "บุญพุ่มบิณฑ" ที่มีต่อชาวพุทธในกัมพูชา" เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล)

กรรมการ

(พระมหาบุญไทย ปุณณมโน, ดร.)

กรรมการ

(รศ.ดร.สุวิญ รักษิต์)

กรรมการ

(ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์)

กรรมการ

(พระเทพสุวรรณเมธี, ดร.)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์
พระเทพสุวรรณเมธี, ดร.

ประธานกรรมการ
กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระสุขลิม ธรรมโต)

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : ศึกษาอิทธิพลของประเพณี “บุญพจุมบิณฑ” ที่มีต่อชาวพุทธใน
กัมพูชา
- ผู้วิจัย** : พระสุขลิม ธมฺมโรโต (วิน)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**
- : ดร. สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์, ศศ.บ. (ภาษาไทย), บธ.ม. (บริหารธุรกิจ),
ศน.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
 - : พระเทพสุวรรณเมธี, ดร., ป.ธ.๘, พธ.บ. (ปรัชญา),
ศศ.ม. (ภาษาสันสกฤต), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ได้แก่ (๑) เพื่อศึกษาประเพณีทางพระพุทธศาสนา
ของชาวกัมพูชา (๒) เพื่อศึกษาประเพณี “บุญพจุมบิณฑ” ในกัมพูชา (๓) เพื่อศึกษาอิทธิพลของ
ประเพณี “บุญพจุมบิณฑ” ที่มีผลต่อชาวพุทธในกัมพูชาผลจากศึกษา พบว่า

(๑) การอุทิศส่วนบุญส่งเสริมให้เกิดการสร้างกุศลกรรมทางกาย วาจา และใจ ผู้ที่จะ
สามารถอุทิศส่วนบุญได้นั้น ต้องกระทำบุญแก่ตนเองเสียก่อนจึงจะอุทิศส่วนบุญให้แก่บุคคลอื่นได้ การ
อุทิศส่วนบุญในพุทธศาสนาไม่ได้มีการกำหนดเวลาตายตัว เนื่องจากการทำบุญเพื่ออุทิศให้แก่ผู้อื่นนั้น
เป็นเรื่องของจิตสำนึกตระหนักรู้ถึงหน้าที่ของตน ส่วนเป้าหมายของการอุทิศส่วนบุญสามารถเป็นได้
ทั้งเปรต มนุษย์ และเทวดา แตกต่าง แต่เพียงผลลัพธ์ที่ได้จากการอนุโมทนาส่วนบุญเท่านั้น

(๒) ประเพณีสารทมีกำเนิดจากศาสนาพราหมณ์ที่จัดทำขึ้นเพื่อเซ่นสังเวทหรืออุทิศส่วน
บุญให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับยิ่งไปกว่านั้นพิธีนี้ถือว่าเป็นกฎข้อบังคับของทางศาสนาฮินดู
ศาสนิกฮินดูทุกคนจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดขาดไม่ได้

(๓) ประเพณีสารทเขมร “บุญพจุมบิณฑ” เป็นพิธีผสมผสานกันระหว่างความเชื่อตาม
แบบศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนาและผีบรรพบุรุษ เนี่ยะตา ในปัจจุบันเทศกาลมีระยะเวลาทั้งหมด
๑๕ วันเริ่มตั้งแต่วันที่ ๑ ค่ำถึง ๑๕ ค่ำเดือนสิบ “ภัทรบท” ตามปฏิทินจันทรคติ เพื่อเป็นการทำนุ

บำรุงพระสงฆ์ในช่วง ฤดูฝน สะสมบุญด้วยตนเอง และแบ่งปันส่วนบุญนั้นให้แก่ผู้ล้าวยิ่งไปกว่านั้น
เป็นการส่งเสริมความกตัญญูทเวที และให้เกิดความสามัคคีในชุมชน

Thesis Title : A study of influences of Boonpajumbin festival to Buddhists in Cambodia

Researcher : Ven. Soklim Thammarato (Vin)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Dr.Supitcha Pornpitchanarong, B.A. (Thai),
M.B.A. (Business Administration), M.A. (Buddhist Studies)
Ph.D. (Buddhist Studies)

: PhraThepsowanmetee, Dr., VIII, B.A. (Philosophy),
M.A. (Sanskrit), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 13, 2018

ABSTRACT

The purposes of this thesis were to study 1) Buddhist tradition of Cambodian, 2) Traditions of "Boon Pha JoomBin" in Cambodia, and 3) to study the influence of "Boon pha Joom Bin" tradition to Cambodian Buddhists.

The result was found that. Buddhist teachings about dedicated to the merit is considered an important activity that all Buddhists should do which response to mother, father, or relatives who passed away, they were born in a better world. Making Thaksina actions to dedicate merit is to promote gratitude to the children and is considered to help protect the soul of the ancestors as well. Khmer tradition "Boon Pha Joom Bin" is a combination of faith in the religion of Brahman, Buddhist and ancestral spirits (Nieata). The present day festival is a total of 15 days, starting from the first day of the month to the fifteenth of the 10th month or "Patarabot" of the year, according to the lunar calendar in order to take care the monks during the rainy season, collecting and sharing the merit to the deceased. It promotes gratitude and makes a harmony in community. In Khmer festival "Boon Pha Joom Bin" tradition is based on a combination of beliefs about the worship of ancestral spirits and Indian culture. Both of these cultures value the ancestral spirit. The deceased

are rewarded by the similar sacrifice. Khmer people have accepted these similar cultures but the worship of the ancestors is just a ritual done to plead for happiness only. There are four main principles which they are as follow 1) to teach the karma and the effect of karma, 2) to teach gratitude, 3) to teach about the sharing, donation, radiation of loving kindness to human beings and animals, and 4) to achieve harmonious.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้าฯ ขอประทานโอกาสกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง กรรมการมหาเถรสมาคม ประธานกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม เป็นอย่างสูง ที่พระเดชพระคุณ ฯ ได้เมตตาเปิดการเรียนการสอนหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนานี้ขึ้น เพื่อให้โอกาสในการศึกษา อันส่งผลให้เกล้า ฯ ได้เข้ามาศึกษาเป็นรุ่นที่ ๒

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาโกมล กมล รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บาฬีศึกษาพุทธโฆส มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงเรียบร้อยได้ด้วยดีนั้น ขอเจริญพรขอบคุณ ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เป็นอย่างยิ่งที่กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ และปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มาโดยตลอด

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระเทพสุธรรมเมธี, ดร. (สุชาติ กิตติปัญญา) รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร รักษาการผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษาเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้เมตตากรุณาให้คำแนะนำเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นของวิทยานิพนธ์ นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระและขอเจริญพรขอบคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้กรุณาประสาทความรู้ในด้านต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณ คณะเจ้าหน้าที่หลักสูตรบัณฑิตศึกษา และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดทุก ๆ ท่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการดำเนินการต่าง ๆ และกัลยาณมิตรปริญญาโท พระพุทธศาสนา รุ่น ๒ ทุกท่าน ที่ช่วยเป็นกำลังใจให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วง ตลอดจนเอื้อเฟื้อข้อมูลในการทำวิจัย ตลอดถึงผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่าทุกท่าน ที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงประกอบในการทำวิจัยเรื่องนี้

ขอกราบพระคุณท่านเจ้าอาวาสวัดคูบางหลวงอนุกิจวิธูร ที่ให้ความเมตตาอนุเคราะห์ และขอเจริญพรญาติโยมทั้งหลายที่ให้กำลังใจ คุณงามความดีในการศึกษาค้นคว้าและการจัดทำวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมนำมาบูชาสักการะแด่พระรัตนตรัย และบูชาคุณบุพการี บิดา มารดาครูบาอาจารย์ ตลอดทั้งครูอาจารย์และท่านผู้เป็นเจ้าของตำราที่ได้กรุณาประสิทธิประสาทวิชาความรู้ยังผลให้ผู้วิจัยได้ประสบความสำเร็จในการศึกษาดังนี้

พระสุขลิม ธมฺมรโต (วิน)

๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญญาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัย	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๙
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ ประเพณีทางพระพุทธศาสนาของชาวกัมพูชา	๑๐
๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของประเทศกัมพูชา	๑๐
๒.๑.๑ พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศกัมพูชา	๑๑
๒.๑.๒ พระพุทธศาสนายุคเริ่มต้นในกัมพูชา	๑๑
๒.๑.๓ พระพุทธศาสนายุคกลางและยุคปัจจุบันในกัมพูชา	๑๖
๒.๒ ประเพณีสำคัญของชาวกัมพูชา	๒๒
๒.๒.๑ ความเชื่อประเพณีสารทของชาวกัมพูชา	๒๘
๒.๒.๒ พัฒนาการของประเพณีสารท	๒๘
๒.๒.๓ จุดมุ่งหมายและการประกอบพิธีสารทของชาวพุทธ	๓๔
๒.๒.๔ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีสารท	๓๕
๒.๓ ประเพณี “บุญ” ของชาวกัมพูชา	๓๘
๒.๓.๑ ประเพณี “บุญ” สารทชาวพุทธในกัมพูชา	๓๘
๒.๓.๒ ประเพณี “บุญ” สารทของพราหมณ์ในกัมพูชา	๔๑

	๒.๓.๓ ประเพณี “บุญ” สารทของชาวฮินดูในกัมพูชา	๔๔
	๒.๔ สรุปรายบท	๔๕
บทที่ ๓	ประเพณี “บุญพุมบิณฑ์” ในกัมพูชา	๔๗
๓.๑	กำเนิดของประเพณีสารทเขมร “พุมบิณฑ์”	๔๗
	๓.๑.๑ ช่วงเวลาที่ปรารถนาพิธีสารท และ ประเภทของสารท	๕๖
	๓.๑.๒ ลักษณะของพิธีสารทเขมร	๖๐
๓.๒	กิจกรรมในช่วงเทศกาลเขมร “พุมบิณฑ์”	๖๗
	๓.๒.๑ การเบาะบายบิณฑ์ และบายบิณฑ์โบริ์	๖๗
	๓.๒.๒ การบังสุกุล	๗๔
	๓.๒.๓ การก่อเจดีย์ทราย	๗๖
๓.๓	พิธีแซนโฎนตา	๗๙
	๓.๓.๑ พิธีขอมำโทษ	๘๐
	๓.๓.๒ การอุทิศส่วนบุญตามคติพระพุทธศาสนา	๘๑
	๓.๓.๓ รูปแบบของการอุทิศส่วนบุญของกัมพูชา	๘๑
	๓.๔ สรุปรายบท	๘๔
บทที่ ๔	อิทธิพลของประเพณี “บุญพุมบิณฑ์” ที่มีผลต่อชาวพุทธในกัมพูชา	๘๖
๔.๑	อิทธิพลของ “บุญพุมบิณฑ์”	๘๖
	๔.๑.๑ การอุทิศส่วนบุญตามคติความเชื่อของชาวกัมพูชา	๘๘
	๔.๑.๒ ด้านความเชื่อของชาวพุทธในกัมพูชา	๙๑
	๔.๑.๓ ด้านการดำเนินชีวิตของชาวกัมพูชา	๙๒
	๔.๑.๔ การดำเนินชีวิตของคนในสังคมกัมพูชาปัจจุบัน	๙๓
๔.๒	เป็นการส่งเสริมศีลธรรมและจริยธรรม	๙๔
	๔.๒.๑ เป็นการส่งเสริมเรื่องความกตัญญูกตเวทีแก่กลุ่มวัยรุ่น	๙๕
	๔.๒.๒ เป็นการส่งเสริมความสามัคคีในสังคม	๙๖
๔.๓	ความเชื่อและแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อประเพณีสารทกัมพูชา	๙๖
	๔.๓.๑ ความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายของชาวพุทธกัมพูชา	๙๖
	๔.๓.๒ พราหมณ์ที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวกัมพูชา	๙๗
	๔.๓.๓ พุทธที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวกัมพูชา	๙๗
	๔.๔ สรุปรายบท	๙๘

บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๐๐	
	๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๐๑
	บรรณานุกรม	๑๐๕	
	ประวัติผู้วิจัย	๑๑๓	

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อชื่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาทศปิฎก ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๔ การอ้างอิงใช้ระบุ เล่ม/ข้อ /หน้า หมายถึง หมายถึง วินัยปิฎก มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑ ข้อ ๑๒ หน้า ๔๗๙

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๗	วิ.จ.	(ไทย) = วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
	วิ.จ.	(ไทย) = วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๙	ที.สี.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
	ที.สี.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
	ที.สี.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
	ที.สี.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
	ที.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา.	(ไทย) = ปัญจสุทนี มุลปิณฑาสกอรรถถา	(ภาษาไทย)
๑๕	ส.สั.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
	ส.สั .	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
	ส.สั.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
	ส.สั.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
	ส.สั.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๖	สั.นิ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)

	สํ.น.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
	อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓	อง.นวก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
	อง.นวก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
	อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
	ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๖	ขุ.เปต.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
๒๗	ขุ.ชา.ทุก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทุกกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
๓๑	ขุ.ป.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎิสมภิทามคคปาฬิ	(ภาษาไทย)
๓๒	ขุ.อป.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
	ขุ.อป.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
	ขุ.อป.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเพณีบุญสารทเดือนสิบที่ชาวกัมพูชาหรือ “เขมร” เรียกว่า “บุญพุมบิณฑ” ถือว่าเป็นประเพณีสำคัญสำหรับชาวกัมพูชาหรือ “เขมร” นอกจากราษฎรทั่วไปจะมีการจัดทุกปีแล้ว ยังเป็นหนึ่งในพระราชพิธีที่สำคัญ “พระราชพิธีทวาทศมาส” ของพระมหากษัตริย์กรุงกัมพูชาด้วย “ตามหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารประเพณีสารทในกัมพูชาหรือ “เขมร”

เกิดขึ้นในยุคของพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ ระหว่าง พ.ศ. ๑๔๓๒ ถึง พ.ศ. ๑๔๕๓ พระองค์ได้สร้างวัดจำนวนมาก และได้ถวายข้าวสารแด่พระสงฆ์ทุกเดือน เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่วิญญาณไร้ญาติและเหล่าวิญญาณทหารของพระองค์ที่พลีชีพในสงคราม”^๑ เดิมทีเป็นพระราชพิธีอันเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์ฮินดู เนื่องจากสมัยนั้นกษัตริย์ผู้ครองเมืองนับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดูลัทธิไศวนิกายและลัทธิไวษณพนิกาย ดังนั้น พระราชพิธีส่วนใหญ่จึงเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ และหลายพิธีกรรมยังมีการตกทอดมาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบันนี้ในยุคของพระเจ้ายโศวรมัน พระองค์มองเห็นความลำบากของพระภิกษุสงฆ์ในการเดินบิณฑบาตในช่วงพรรษา จึงได้โปรดฯขอให้พระภิกษุสงฆ์อยู่ในวัดโดยไม่ต้องออกบิณฑบาตตลอดพรรษาและพระองค์ได้ตระเตรียมปัจจัยทั้งสิ้นเพื่อทำนุบำรุงพระสงฆ์ตลอด ๓ เดือน นอกจากนี้พระองค์ยังได้ประกาศให้ประชาชนพากันทำนุบำรุงพระสงฆ์อีกด้วยจากข้อความดังกล่าว หากเรามองจากประวัติศาสตร์ดูเหมือนกำลังขัดแย้งกันอยู่เพราะว่ายุคของพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ ระหว่าง พ.ศ. ๑๔๓๒ ถึง พ.ศ. ๑๔๕๓ ศาสนาพราหมณ์นิกายต่าง ๆ กำลังมีบทบาท ในขณะนั้นเป็นอย่างมาก ในขณะที่เดียวกันพระองค์เองก็ถูกอบรมสั่งสอนตั้งแต่พระเยาว์ให้ศึกษาเล่าเรียนโดยอาจารย์ที่เป็นพราหมณ์ อีกทั้งพระองค์ก็นับถือพระอิศวรอีกด้วย แต่สิ่งที่น่าจะเป็นไปได้ นั่นก็คือพระองค์มิได้จำกัดอยู่เฉพาะปรัชญาฮินดูเท่านั้น จารึกหลักหนึ่งกล่าวว่า “พระองค์ทรงสนพระทัยเกี่ยวกับการศึกษาศิลปศาสตร์ทั้งหลาย”^๒ ทรงศึกษาได้ ประดุจว่าทรงได้ชัยชนะ และทรงศึกษาด้วยความรักและคุณความดี” ดังนั้น มีความเป็นไปได้ที่พระองค์ให้ความสำคัญทุกศาสนา^๓ เสนอว่า “ในยุคของพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ พระองค์ได้สร้างอาศรมที่เป็นศาสนสถานไว้หลายแห่ง แห่งแรกคือ พราหมณาศรม สำหรับนักบวชในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย แห่งที่สอง คือ ไวศณวาศรม สำหรับนักบวชในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกาย แห่งที่สาม คือเศาคตาศรม สำหรับนักบวชใน

^๑ อินทร์ เอียด, การอุทิศส่วนบุญในประเพณีสารทเขมร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต, ๒๕๕๘), หน้า ๑.

^๒ อุดม เขยแก้ว, วัฒนธรรมขอมกับความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา, (กรุงเทพมหานคร: ภูมิปัญญา, ๒๕๕๒), หน้า ๓๐.

^๓ ตรึง งาม, ประวัติศาสตร์เขมร ภาค ๑-๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการเยาวชนและกีฬา, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔.

ศาสนาพุทธ” แม้ว่าในยุคของพระองค์ศาสนาพราหมณ์มีบทบาทสูงแต่พระองค์ก็ทรงทำนุบำรุงทุกศาสนาที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์ และยังได้ให้สิทธิเสรีภาพในการเลือกนับถืออีกด้วย นอกจากนี้ “พระองค์ยังโปรดให้สร้างสระน้ำ กว้าง ๓ กิโลเมตร ยาวราว ๆ ๖-๕ กิโลเมตร ชื่อ ยโสธร ทะทะกะ โปรดให้สร้างเทวาลัยและอาราม บนฝั่งสระน้ำด้านทิศใต้สำหรับนิภาที่นับถือพระศิวะ พระวิษณุ และพุทธศาสนาหลักฐานดังกล่าวบ่งบอกให้เห็นถึงน้ำพระทัยอันกว้างขวางของพระองค์ อนึ่ง ความมีพระทัยกว้างขวางนี้ทำให้ทุกศาสนาอยู่ร่วมกันได้ สุดท้ายก็ผสมผสานกลมกลืนเข้าด้วยกันดังที่เห็นในปัจจุบันในพิธีกรรมของศาสนาพุทธ ก็มีพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ผสมอยู่ด้วย โดยเฉพาะประเพณีสารทด้วยเหตุนี้มีความเป็นไปได้ที่ประเพณีสารทได้เกิดขึ้นในยุคของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ ๑ และในยุคต่อมาเมื่อพุทธศาสนามีบทบาทมากกว่า ศาสนาพราหมณ์ก็ได้เชื่อมลงพิธีกรรมต่าง ๆ ของศาสนาพราหมณ์ก็ได้ผสมผสานเข้ากับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะพิธีเช่นไหว้ดวงรวงดวงวิญญาณผีบรรพบุรุษเมื่อมนุษย์ในยุคแรกเกิดความเชื่อเรื่องบุญบาปและเรื่องของความดีความชั่วแล้วจึงพากันออกบวชเพื่อบำเพ็ญกุศลแสวงหาความบริสุทธิ์ให้กับชีวิตด้วยเหตุดังกล่าวนี้เองจึงเกิดดวงวงของพราหมณ์ในยุคสมัยนั้น

ประเพณีบุญสารทเดือนสิบ “บุญพุมบิณฑ์”^๔ น่าจะมีพัฒนาการมาจากประเพณี “เปตพลี” ของศาสนาพราหมณ์อันเป็นประเพณีที่จัดทำขึ้นเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ตาย และมีพิธีกรรมปฏิบัติต่อเนื่องมารุ่นเมื่อศาสนาพุทธได้อุบัติขึ้นแล้ว หลักธรรมคำสอนขององค์ประเพณีบุญสารทเดือนสิบของศาสนาพราหมณ์ อันเป็นประเพณีที่จัดทำขึ้นเพื่ออุทิศส่วนบุญมาในอินเดียก่อนสมัยพุทธกาล ครั้นเมื่อศาสนาพุทธได้อุบัติขึ้นแล้ว หลักธรรมคำสอนขององค์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เป็นที่ยอมรับ และมีอิทธิพลต่อคติความคิด ความเชื่อ โดยเฉพาะเรื่องของ บาป บุญ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งเป็นไปตามกฎแห่งกรรม ชีวิตหลังความตาย จึงเป็นที่มาของพิธีกรรมชนชาวกัมพูชา ที่รับผสมกลมกลืนกันระหว่างศาสนาพิตตามคติของศาสนาพราหมณ์กับศาสนพิตตามคติพุทธศาสนา^๕ เสนอว่า ชาวฮินดูในอินเดียเชื่อกันว่าร่างกายของมนุษย์ เมื่อตายจากโลกนี้แล้ว ร่างกายของมนุษย์ย่อมสูญสลาย คงเหลือไว้แต่ส่วนของนามธรรมคือวิญญาณ เทียบวนเวียนอยู่ตามสถานที่ที่ตนเคยอาศัยอยู่ เพราะวิญญาณไม่สามารถเดินทางไปสู่ปรโลกได้ ด้วยเหตุนี้ญาติจึงต้องประกอบพิธีบูชาก่อนข้าวสังเวทวิญญาณของผู้ตาย เพื่อให้วิญญาณมีกำลังพอที่จะเดินทางไปถึงปรโลกได้ ประเพณีสารทอาจมาจากพิธีศราทประจำปีของศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่เรียกว่าประเพณีปีตรปีกร์หรือโซลาศราท^๖

เนื่องจากมีความสอดคล้องอยู่หลายด้าน อาทิ การนิยามความหมายของ “สารท” และ “เปต” ที่มา การประกอบพิธีในช่วงเวลาเดียวกันของทุกปี ขั้นตอนการประกอบพิธีใกล้เคียงกัน อีกทั้งยังใช้เครื่องอุทิศในเชิงสัญลักษณ์ เช่นเดียวกัน ซึ่งเมื่อพิจารณาจากมุมมองของพุทธศาสนาแล้วถือ

^๔ อุม วารี, บุญดาเลียน: ประเพณีแสดงความยินดีกับผลผลิตของชาวเขมรชนบท, (ออนไลน์), แหล่งที่มา: <http://monoroom.info/news/post/864> (๒๘ มิถุนายน, ๒๕๕๙).

^๕ สุเมธ เมธาวิทยากุล, สังข์กับพิธีกรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนาบัณฑิต, ๒๕๓๒), หน้า ๕.

^๖ พระติ่ม เสียด, (เมตตปาโล), สังฆทานมีผลมาก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนาบัณฑิต, ๒๕๔๗), หน้า ๘๔.

ว่า ประเพณีสารทเดือนสิบเป็นประเพณีที่มุ่งเน้นในคำสอนเรื่องกรรมและการอุทิศส่วนกุศล ถึงแม้ว่าการนิยามความหมายของ กรรม ในประเพณีสารทเดือนสิบมีความแตกต่างจาก “กรรม” ในพุทธศาสนาเถรวาทอยู่บ้าง แต่ความเชื่อเรื่องกรรมที่ปรากฏอยู่ในประเพณีสารทเดือนสิบยังคงมุ่งเน้นที่ประเด็นสำคัญ ในคำสอน นั่นคือหลักศีลธรรมซึ่งส่งผลให้ผู้เข้าร่วมทำความดีละเว้นความชั่วเพื่อให้เกิดผลดีและหลีกเลี่ยงผลร้ายที่จะเกิดขึ้นนั่นเอง หมายของคติความเชื่อตามแนวทางคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้รับการสืบทอดยึดถือปฏิบัติและผสมผสานกับความเชื่อและพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์จนแยกไม่ออก กลายเป็นวัฒนธรรมที่ตกทอดกันมา และแพร่ขยายเพิ่มขึ้นไปยังเมืองประเทศต่าง ๆ ตามที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไป ผ่านมาหลายยุคหลายสมัยจนกลายเป็นประเพณีประจำชาติ ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นจะมีลักษณะ หรือรูปแบบของพิธีกรรมแตกต่างกันไป ตามวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของแต่ละชุมชนคตินิยมและความเชื่อเรื่องการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ตายนั้น มีเจตนาเพื่อช่วยให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วพ้นจากความทุกข์ในอบายภูมิ บ้างก็เพื่อส่งเสริมให้ดวงวิญญาณได้ไปสู่ภพภูมิที่ดียิ่งขึ้นไป และมีนัยเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษของตระกูลตน และในบางแห่งก็มีการทำพิธีอุทิศส่วนบุญ ให้แก่ดวงวิญญาณไร้ญาติด้วย จากความเชื่อเรื่อง บาป บุญ ผสมผสานเข้ากันกับความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย ว่าญาติบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้วนั้น ดวงวิญญาณจะไปเกิดในภพภูมิตามกรรมที่ได้กระทำไว้ก่อนตาย ดังที่ปรากฏในขุททกนิกาย คาถาธรรมบทว่า ผู้ทำบาปเป็นปกติ ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้ละไปแล้วย่อมเศร้าโศก ย่อมเศร้าโศกในโลกทั้ง สอง เขาเห็นกรรมเศร้าหมองของตนแล้วย่อมเศร้าโศก เขาย่อมเดือดร้อน ผู้ทำบุญไว้แล้วย่อมบันเทิงในโลกละไปแล้วก็ ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสองเขาเห็นความหมองมืดแห่งกรรมของตนย่อมบันเทิง เขาย่อมรื่นเริง^๗

จะเห็นได้ว่า คำสอนเรื่องบาปบุญในพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อความเชื่อ ทศนคติและการดำเนินวิถีชีวิตต่อชนชาวเขมร เป็นที่มาของพิธีกรรมการอุทิศส่วนบุญ โดยเชื่อว่าจะช่วยให้วิญญาณของเหล่าบรรพชน ให้รอดพ้นจากหตุภูมิ ไปสู่ภพภูมิที่ดีกว่าในรูปแบบการตักบาตรการถวายเครื่องสังฆทานแก่พระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น และนิยมทำกันในช่วงเข้าพรรษา โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลสารท เพราะมีความเชื่อในช่วงเทศกาลสารทประดุมโลกจะเปิด สัตว์นรกจะถูกปลดปล่อยให้มารับส่วนบุญจากญาติพี่น้อง เปรตจะเดินทางมาเยี่ยมญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ ด้วยความหิวกระหายเมื่อมาถึงก็จะอยู่ที่วัดรอคอยญาติหรือลูกหลาน ที่จะมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตน หากญาติหรือลูกหลานมาทำบุญให้เปรต หรือผีบรรพบุรุษก็จะดีใจ ที่ได้รับผลบุญจากญาติซึ่งทำการอุทิศไปให้ เปรตบรรพชนก็จะให้พรแก่ญาติหรือลูกหลาน ให้มีความสุขความเจริญพวกเปรตเหล่านั้นมาที่วัดแล้วไม่พบญาติหรือลูกหลานมาทำบุญอุทิศให้ พวกเปรตก็จะเดินทางญาติของตนไปจนทั่ว ๗ วัด หากยังไม่พบอีก พวกเปรตเหล่านั้นจะสาปแช่งญาติหรือลูกหลานให้พบแต่ความหายนะในชีวิต^๘

บางคนยังเชื่อว่าพวกเปรตบางประเภททั้งที่เป็นญาติและมีใช้ญาติ จะมาหาสิ่งโสโครก เช่น เสมหะ ซากศพ กินเป็นอาหารได้ง่ายกว่าในฤดูอื่น ความเชื่อเรื่องการสาปแช่งของเปรต ผีบรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น เป็นสาเหตุสำคัญที่กัมพูชาเกิดความกลัว ดังนั้น ในช่วงสารทชาวกัมพูชาทุกคน

^๗ ชู.ธ. (ไทย) ๑ /๑๕- ๑๖/๓๐.

^๘ ยิน วอน, **ประชุมบุญประวัตติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๕), หน้า ๕๘.

ไม่ว่าจะรวยหรือจน จะต้องไปวัดอย่างน้อยให้ได้หนึ่งครั้ง เพื่อทำบุญอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับเพื่อขอส่วนบุญจากญาติพี่น้องของตน เมื่อถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนสิบ ในช่วงเช้าเวลาประมาณตีสี่ชาวบ้านพากันนำก้อนข้าว ไปโยนไว้รอบโบสถ์โดยหวังว่าผี บรรพบุรุษจะได้รับก้อนข้าวที่โยนไปให้พอลถึงรุ่งเช้าของวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนสิบก็จะมีการถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ที่วัด การทำทานอุทิศส่วนบุญดังกล่าวนี้ถือเป็นสัญลักษณ์ และเป้าหมายของพิธีกรรมบุญสารทนี้

ชนชาวกัมพูชาหรือ เขมร ในสมัยก่อนนั้น มีการทำบุญถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ตลอด ๓ เดือนแต่ในปัจจุบันเนื่องด้วยสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวัฒนธรรมของประเพณีนี้ไปบ้าง เช่น ระยะเวลาของงานบุญสารทเดือนสิบนี้ ลดเหลือเพียง ๑๕ วัน ยังมีการประกอบพิธีต่างๆ เช่น ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ นิมนต์พระบังสุกุลอุทิศบุญแด่ผู้ตาย อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าประเพณีบุญพุมบิณฑ์ หรือ “พุมบิณฑ์” จะมีความสำคัญต่อความรู้จักตอบแทนบุญคุณของเชื้อของชาวกัมพูชาหรือ “เขมร” และต่อสังคม ในแง่สอนคนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ การรู้จักตอบแทนบุญคุณของบุพพการีและรู้จักเสียสละทรัพย์สินสมบัติส่วนตัวเป็นทาน อนุเคราะห์แก่ผู้อื่น กระนั้นก็ยังมิผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการกระทำบางอย่างในช่วงเทศกาลสารท เช่น การโยนข้าวบิณฑ์รอบโบสถ์ การนำอาหารไปถวายพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก โดยพวกเขา มองว่าการกระทำดังกล่าว เป็นการไม่เคารพต่อทานที่ตนทำอยู่และเป็นการพุ่มเพื่อย แทนที่จะนำสิ่งของเหล่านั้นไปบริจาคให้แก่ผู้ยากไร้

นอกจากนี้ก็ยังมิประเด็นอื่นอีก ที่ชวนให้เกิดข้อสงสัยในหมู่นักวิชาการบางท่านว่าหลักคำสอนเกี่ยวกับการอุทิศส่วนบุญนั้น ขัดกับกฎแห่งกรรมหรือไม่ เพราะในหลักคำสอนหลายๆแห่งปรากฏคำสอนเกี่ยวกับกฎแห่งกรรมว่า “หวานพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น คนทำความดีย่อมได้รับผลกรรมดี คนทำความชั่ว ย่อมได้รับผลกรรมช้านั้น”^๙ ก็ในเมื่อวิบากของกรรมเป็นที่เนื่องมาจากการกระทำของบุคคลผู้กระทำเองแล้ว การที่บุคคลผู้ทำการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้อื่นเพื่อให้เขาได้รับผลที่เกิดจากการกระทำของตน จะขัดกับหลักกฎแห่งกรรมดังกล่าวหรือไม่ เพราะดูเหมือนว่าผู้รับส่วนบุญไม่ได้เป็นผู้กระทำบุญเอง หากแต่เป็นผู้รับผลที่เกิดจากการกระทำของบุคคลอื่นโดยอาศัยเงื่อนไขเพียงการรับรู้และอนุโมทนา ในส่วนบุญที่บุคคลอื่นอุทิศให้เท่านั้น

ดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ทำให้ผู้วิจัยมีความประสงค์จะศึกษาเรื่องการอุทิศส่วนกุศลในประเพณีสารทของชาวกัมพูชาหรือ “เขมร” เพื่อศึกษาปัญหาต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้นให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น และเพื่อให้ประเพณีสารทมีคุณค่า สามารถเชื่อมโยงกับความเชื่อ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อช่วยสร้างปฏิสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างคนในครอบครัว เครือญาติตลอดถึงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสังคมให้ได้มากที่สุด

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาของชาวกัมพูชา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาประเพณี “บุญพุมบิณฑ์” ชาวกัมพูชา

^๙ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาอิทธิพลประเพณี “บุญพุมบิณฑ” ที่มีผลต่อชาวพุทธในกัมพูชา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ประเพณีทางพระพุทธศาสนาของชาวกัมพูชา เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ ประเพณี “บุญพุมบิณฑ” ชาวกัมพูชา เป็นอย่างไร

๑.๓.๓ อิทธิพลประเพณี “บุญพุมบิณฑ” ที่มีผลต่อชาวพุทธในกัมพูชาเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาอิทธิพลของประเพณี “บุญพุมบิณฑ” ที่มีต่อชาวพุทธในกัมพูชา หรือ “เขมร” จากหลักฐานข้อมูลในเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นสาระสำคัญเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมอุทิศส่วนบุญในช่วงเทศกาลสารท โดยขอบเขตของการวิจัยเรื่องนี้จะมุ่งเน้นประเพณีสารทของชาวพุทธกัมพูชาหรือ “เขมร” ตั้งแต่พุทธกาลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมในขณะเดียวกันก็ศึกษาจุดเชื่อมโยงของคำสอนที่มีความเกี่ยวข้องกับลัทธิความเชื่อของศาสนาอื่นหรือแนวคิดอื่นอีกด้วย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

การวิจัยเรื่องศึกษาอิทธิพลของประเพณี “บุญพุมบิณฑ” ที่มีต่อชาวพุทธในกัมพูชา หรือ “เขมร” เป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร ผู้วิจัยจะศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ดังนี้เบื้องต้นจะศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐานจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาอันเป็นคัมภีร์หลักทางพระพุทธศาสนา รวมถึงเอกสารทางวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย ทั้งภาคภาษาไทยเขมร และอังกฤษ ข้อมูลเหล่านี้ผู้วิจัยได้มาวิเคราะห์ ตีความ แล้วสรุปผลของการวิจัย

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

อิทธิพล หมายถึง สิ่งที่มีผลต่อมนุษย์ และความเชื่อ ในการทำบุญสารทเขมร.ในชีวิตของชาวกัมพูชา เมื่อนำไปปฏิบัติแล้ว ช่วยให้เกิดความดีงามในชีวิต และสังคมอยู่ร่วมกัน อย่างปกติสุข

ประเพณี “บุญพุมบิณฑ” หมายถึง ประเพณีการทำบุญวันสารท ของชาวกัมพูชาเพื่อทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ หรือผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

ชาวกัมพูชาหรือเขมร หมายถึง ประชาชนที่อยู่ในอาณาจักรกัมพูชา

๑.๖. ทบทวนเอกสารและงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พรศักดิ์ พรหมแก้ว ได้ศึกษา “ประเพณีทำบุญเดือนสิบในภาคใต้ว่าทำบุญเดือนสิบ” พบว่า เป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งที่ ชาวใต้ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่ครั้งโบราณจนถึงปัจจุบันนี้ทั้งนี้ เนื่องจากจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาว่า ในปลายเดือนสิบพ่อแม่ ตา ยาย และญาติพี่น้อง ซึ่งล่วงลับไปแล้ว โดยเฉพาะผู้ที่มีบาปตกนรกอยู่เรียกว่า “เปรต” ะได้รับการปล่อยตัวจากพญายมให้

ขึ้นมาพบลูกหลานและญาติพี่น้องของตนในเมืองมนุษย์ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือนสิบ และให้กลับไปอยู่เมืองนรกดังเดิมในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนสิบ ชาวบ้านจึงจัดให้มีการทำบุญเป็นประเพณีขึ้นในวันแรม ๑ ค่ำ เดือนสิบครั้งหนึ่ง กับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนสิบอีกครั้งหนึ่ง “บางท้องถิ่นทำในวันแรม ๑๔ ค่ำ” เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้องตลอดจนบุคคลอื่นๆ ที่ล่วงลับไปแล้วเป็นสำคัญ^{๑๐}

พระพรหม คุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายเรื่องของพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาว่า พิธีกรรมทางพุทธศาสนายังมีอีกหลายอย่าง เรามองเห็นกันว่าชาวพุทธใส่ใจในเรื่องที่สำคัญๆ เหล่านั้น เน้นในด้านพิธีกรรมกันมากไปพอ ฝรั่งก็ตามจะต้องเข้าใจว่าเรื่องพิธีกรรมนั้น ไม่ใช่ไม่สำคัญในบางโอกาสเสนาจะพูดกันถึงเรื่องพิธีกรรมให้ชัดเจนไปว่า เราควรจะปฏิบัติต่อมันอย่างไรอย่างน้อยก็จะได้เอาสิ่งที่เป็นอยู่ปรากฏอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ เพื่อเป็นสื่อนำเข้าสู่สิ่งที่สำคัญยิ่งขึ้นไป ถ้าไปมองว่าอย่ามาวุ่นวายในเรื่องพิธีกรรมนี้เลยไม่มีประโยชน์ไม่ใช่ตัวแท้ตัวจริงของพระพุทธศาสนาแล้ว ละเลยไม่เอาใจใส่ก็อาจจะทำให้พลาด ในเมื่อมันเป็นของมีอยู่ปรากฏอยู่ก็ต้องทำให้ถูกต้องถ้าเราเข้าใจความหมายถูก และปฏิบัติให้ถูกทำด้วยความรู้ความเข้าใจมันก็จะกลายเป็นสื่อนำเข้าสู่สิ่งที่ถูกต้องดีงามยิ่งขึ้น จนถึงสิ่งที่เป็นหลักการของพระพุทธศาสนาเพราะฉะนั้นพิธีกรรมนี้ถ้าเข้าใจถูกต้องและปฏิบัติถูกต้องก็จะนำเข้าสู่พระพุทธศาสนาได้ดี^{๑๑}

ปรีชา นุ่นสุข กล่าวอีกกล่าวถึงที่มาของประเพณีทำบุญเดือนสิบไว้ว่า ประเพณีสารทเดือนสิบสันนิษฐานว่าเป็นประเพณีที่รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมอินเดียเหมือนกับประเพณีอื่นหลายประเพณี ประเพณีสารทเดือนสิบเป็นประเพณีที่วิวัฒนาการมาจากประเพณีเปตพลีของศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือในศาสนาพราหมณ์มีประเพณีอยู่ประเพณีหนึ่งเรียกว่าเปตพลีเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย ประเพณีนี้ปฏิบัติต่อเนื่องกันมาในอินเดียก่อนสมัยพุทธกาล คำว่า เปต เป็นภาษาบาลี แปลว่าผู้ละไปแล้ว ตรงกับ คำว่า เปรต ในภาษาสันสกฤตว่า ผู้ไปก่อน หมายถึงบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วของใครๆ ทุกคนถ้าเป็นคนตีพญายม ซึ่งเป็นเจ้าแห่งความตาย จะนำวิญญาณไปสู่แดนอันเป็นบรมสุข ไม่มาเกิดอีกแดนนี้อาจจะอยู่ที่ใดแดนเดียวกับยมโลกตามความเชื่ออันเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่สุดของพราหมณ์ ซึ่งมีปรากฏในพระเวทอันเป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ต่อมาพราหมณ์ได้เกิดความเชื่อขึ้นใหม่ คือความเชื่อเกี่ยวกับนรกดังนั้นชาวอินเดียจึงเกรงว่าบรรพบุรุษที่ตายไปอาจจะไปตกนรก หากคนไม่ช่วยวิธีการช่วยไม่ให้ตกนรก ก็คือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ เรียกว่า พิธีสารท ซึ่งกำหนดวิธีการทำบุญไว้หลายวิธีหากลูกหลานญาติมิตรไม่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษที่ตายไปเป็นเปรต จะได้รับความอดอยากดังนั้นการทำบุญทั้งปวงที่ทำเพื่ออุทิศผลไป

^{๑๐} พรศักดิ์ พรหมแก้ว, ประเพณีทำบุญเดือนสิบในภาคใต้, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔.

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑-๒.

ให้แก่ผู้ล่วงไปแล้วซึ่งเรียกว่าทำบุญทักษิณานุประทานหรือเปตพลินั้นล้วนเป็นความเชื่อที่มีมาจากเรื่อง
เปรตของพราหมณ์ทั้งสิ้น^{๑๒}

แปลก สนธิรักษ์ ได้กล่าวถึงเรื่อง พิธีสารทไทยว่า เป็นพิธีที่ทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่
ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วและทำเพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ตัวเองเมื่อตนมีอายุล่วงมาถึงปีตลอดจนทำขึ้น
เพื่อประสานสามัคคีในหมู่เพื่อนบ้านเพื่อความเจริญงอกงามทั้งแก่ตัวและหมู่คณะตลอดถึง
ประเทศชาติอีกด้วย^{๑๓}

มงกุฏ แก่นเดียว ให้แนวคิดที่ว่า หัวใจของการทำบุญในสังคมเขมร เขาจะต้องมีการเช่น
ไหว้ผีบรรพบุรุษ “แซนฆมอจ” บอกปฐยาตายายทุกครั้งความผูกพันกับปฐยาตายายความซาบซึ้งใน
พระคุณของบรรพบุรุษจึงมีเป็นทุนเดิมอยู่แล้วและสมัยก่อนนี้คงมีความเชื่อไว้ในเดือน ๑๐ ซึ่งเรียกว่า
สารทเดือนสิบ^{๑๔}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระอธิการช่วง จิตโสภโณ (ตั้งอยู่) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “คติทางพระพุทธศาสนาที่
ปรากฏในประเพณีสารทเดือนสิบ “แซนฆนตา” ของจังหวัดสุรินทร์” พบว่า ประเพณีนี้ได้เกิดขึ้นมา
นานแล้วแต่ไม่พบว่าครั้งแรกได้เกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใดและยังพบว่าประเพณีสารทของชาวจังหวัดสุรินทร์
นี้ ได้มีกำเนิดมาจากความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย ที่ปรากฏในหลักคำสอนของ
พระพุทธศาสนานั้นเอง ในปัจจุบันภาษาท้องถิ่นของชาวสุรินทร์ เรียกประเพณีสารทว่า “แซนฆนตา”
ซึ่งมีกิจกรรมหลายอย่างเช่นพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ การทำบุญที่วัดเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตาย มีการจัด
ขบวนแห่เครื่องเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษอย่างใหญ่โต ไปตามถนนสายสำคัญภายในตัวเมืองมีหน่วยงาน
ราชการ และวัดในจังหวัดสุรินทร์เข้าร่วมในขบวนแห่ด้วยประเพณีสารทเดือนสิบของชาวจังหวัด
สุรินทร์มีอยู่ ๒ ช่วงดังนี้ ประเพณีเบญท์ คือ ประเพณีสารทเล็กจะประกอบพิธีกรรมในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ
เดือน ๑๐ และ ๒ ประเพณีเบญท์ทม คือ สารทใหญ่จะประกอบพิธีกรรมในวันแรม ๑๕ ค่ำเดือน
๑๐^{๑๕}

พระมหาสุพจน์ คำน้อย ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องการทำบุญ
ส่วนบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า หากสืบย้อนไปในช่วงระยะเริ่มแรกขอพระพุทธศาสนา
เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่จะพบว่า การอุทิศส่วนบุญตามหลักของพระพุทธศาสนาเถ
รวาทมีจุดเริ่มจากการกระทำบุญใหญ่ครั้งแรกของชาวพุทธ โดยมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ริเริ่มคาคว่าใน

^{๑๒} ปรีชา นุ่นสุข, สารทเดือนสิบมรดกทักษิณ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, อนุสาร อ.ส.ท, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๒,
(กันยายน ๒๕๒๓), หน้า ๕๔.

^{๑๓} แปลก สนธิรักษ์, พิธีกรรมและลัทธิประเพณี, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนา
พานิช, ๒๕๐๔), หน้า ๘๓.

^{๑๔} มงกุฏ แก่นเดียว, แซมชายฉบับพิเศษ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (สุรินทร์: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา
สุรินทร์, ๒๕๓๓), หน้า ๓๙.

^{๑๕} พระอธิการช่วง จิตโสภโณ, (ตั้งอยู่), “ศึกษาคติทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีสารท
เดือนสิบ (แซนฆนตา) ของจังหวัดสุรินทร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๓.

สมัยนั้น การอุทิศส่วนบุญ น่าจะยังไม่เป็นที่นิยมของชาวพุทธหากไม่ปรากฏเหตุการณ์ของเปรตที่เป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสาร ในอดีตชาติมาแสดงตัวให้พระองค์เห็นในสภาพที่น่ากลัวพระพุทธเจ้าจึงทรงถือเอาเหตุการณ์นี้มาเป็นตัวอย่างในการแสดงหลักของการอุทิศส่วนบุญแก่พระเจ้าพิมพิสารเป็นพระองค์แรก^{๑๖}

พีระศักดิ์ วรฉัตร ได้ทำศึกษาเรื่อง “ประเพณีและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกับชาวไทยเขมร” พบว่า ในประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย ภาษาที่ใช้เป็นภาษาในตระกูลมอญเขมรชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ผสมกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามีวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีประกอบด้วยการเกิดนั้นจะต้องมีการอยู่ไฟแบบชาวบ้านการโกนจุกการบวชการแต่งงานต้องมีการเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ด้วยงานศพนิยมนำไปฝังไว้ระยะหนึ่ง ปีถัดมาจึงนำขึ้นมาเผาโดยสรุปแล้วชาวบ้านจะนับถือผีอยู่ ๓ ประเภทคือผีประจำหมู่บ้านผีเฝ้าบ้านและผีบรรพบุรุษเมื่อชาวบ้านจะประกอบพิธีกรรมใดๆก็ต้องบอกกล่าวให้ผีเหล่านี้ได้รับรู้^{๑๗}

เพชรภรณ์ โสลำภา ได้ศึกษาเรื่อง “พิธีกรรมแซนโฎนตาที่บ้านกระหาดตำบลกระหาดอำเภอจอมพระจังหวัดสุรินทร์” พบว่าด้านคติความเชื่อของชาวไทยเขมรสุรินทร์มีความเชื่อในเรื่องบรรพบุรุษชาวบ้านเชื่อว่าผีบรรพบุรุษหรือที่เรียกว่าโฎนตาเป็นผู้มีอำนาจให้คุณและโทษแก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรมแซนโฎนตาก็จะถูกส่งลงโทษกล่าวหาว่าเป็นคนอกตัญญูและเชื่อว่าคนอกตัญญูจะประสบแต่ความล้มเหลวในชีวิตไม่มีความสุขความเจริญนอกจากนี้ยังเชื่อว่าโฎนตาจะดลบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาลเพื่อให้ความอุดมสมบูรณ์ด้านเกษตรกรรมอีกด้วยพิธีกรรมแซนโฎนตานับว่ามีบทบาทต่อชาวไทยเขมรสุรินทร์เป็นอย่างยิ่งเพราะความเชื่อในการนับถือผีบรรพบุรุษเดียวกันเป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนทำให้เป็นคนมีระเบียบวินัยก่อให้เกิดความรักความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน^{๑๘}

สุมาลัย กาลวิบูลย์ ได้ทำศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบประเพณีสารทเดือนสิบกับแนวคิดเรื่องกรรมและการอุทิศส่วนกุศลในพุทธศาสนานิกายเถรวาท” พบว่า ประเพณีสารทเดือนสิบที่คนไทยทั่วทุกภาคให้ความสำคัญในฐานะที่เป็นวันทำบุญในช่วงกลางเดือนสิบมีเป้าหมายเพื่อทำบุญให้แก่ผู้ล่วงลับทั้งที่เป็นญาติ และมีใช้ชาวภาคใต้เรียกประเพณีนี้ว่าประเพณีบุญเดือนสิบหรือเรียกตามทางราชการว่า สารทเดือนสิบอาจจะมาจากพิธีศราทประจำปีของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่เรียกว่าประเพณีปีตรปักษ์หรือโซลาศราท เนื่องจากมีความสอดคล้องอยู่หลายด้าน เช่นการ

^{๑๖} พระมหาสุพจน์ คำน้อย, การศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องการอุทิศส่วนบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗).

^{๑๗} พีระศักดิ์ วรฉัตร, “โครงสร้างอำนาจชุมชนชาวไทยที่พูดภาษาเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกรณีศึกษา ตำบลพรหมเทพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: ศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๐), หน้า ๓๗.

^{๑๘} เพชรภรณ์ โสลำภา, “พิธีกรรมแซนโฎนตาที่บ้านกระหาดตำบลกระหาดอำเภอจอมพระจังหวัดสุรินทร์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: ศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๗), หน้า ๖๔.

นิยามความหมายของ “สารท” และ “เปรต” ที่มาการประกอบพิธีในช่วงเวลาเดียวกันของทุกปี ขึ้นตอนการประกอบพิธีที่ใกล้เคียงกัน อีกทั้งยังใช้การอุทิศในเชิงสัญลักษณ์เช่นเดียวกันซึ่งเมื่อพิจารณาจากมุมมองของพุทธศาสนาแล้ว ถือว่าประเพณีสารทเดือนสิบเป็นประเพณีที่มุ่งเน้นในคำสอนเรื่องกรรมและการอุทิศส่วนกุศล ถึงแม้ว่าการนิยามความหมายของ “กรรม” ในประเพณีสารทเดือนสิบ มีความแตกต่างจาก “กรรม” ในพุทธศาสนานิกายเถรวาทอยู่บ้างแต่ความเชื่อเรื่องกรรมที่ปรากฏอยู่ในประเพณีสารทเดือนสิบยังคงมุ่งเน้นที่ประเด็นสำคัญในคำสอนนั่นคือหลักศีลธรรมซึ่งส่งผลให้ผู้เข้าร่วมทำความดีละเว้นความชั่วเพื่อให้เกิดผลดีและหลีกเลี่ยงผลร้ายที่จะเกิดขึ้น

นอกจากนี้ส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งในประเพณีสารทเดือนสิบคือการอุทิศส่วนกุศลพุทธศาสนานิกายเถรวาท กล่าวว่าการอุทิศส่วนกุศลประกอบด้วย ๔ องค์ ประกอบ คือ ผู้ทำบุญของที่ใช้ในการทำบุญ ผู้รับของที่ทำบุญ และผู้รับส่วนบุญที่อุทิศให้ สารทเดือนสิบเน้นที่ของถวายและผู้รับส่วนบุญในขณะที่พุทธศาสนาเน้นที่ความศรัทธาของผู้ทำบุญ และผู้รับของทำบุญหรือพระสงฆ์จากจุดเน้นที่แตกต่างกันส่งผลให้ผู้เข้าร่วมประเพณีสารททำบุญโดยไม่เข้าใจหลักคำสอนที่ปรากฏในประเพณีแต่ให้ความสำคัญกับรูปแบบของประเพณี ซึ่งเป็นเพียงเปลือกที่ห่อหุ้มคำสอนในพุทธศาสนาและที่สำคัญยังขาดการตรวจสอบคุณสมบัติของพระสงฆ์ในฐานะผู้รับของทำบุญซึ่งเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ ในการที่จะส่งผลให้บุญที่ทำมีผลเพิ่มเป็นร้อยเท่าทวีคูณ การตรวจสอบคุณสมบัติของผู้รับนั้นนับว่าเป็นพุทธอุบายในการตรวจสอบพระสงฆ์อีกทางหนึ่งเพื่อให้ภิกษุในพุทธศาสนาเป็นภิกษุที่มีคุณภาพถึงพร้อมด้วยคุณธรรมรวมถึง เพื่อดำรงศรัทธาของศาสนิกและหากผู้เข้าร่วมประเพณีได้ให้ความสำคัญกับส่วนประกอบทั้ง ๔ แล้วเชื่อว่าจะทำให้พุทธศาสนามีภิกษุผู้ทรงธรรมและศาสนิกผู้ประกอบด้วยศรัทธาและปัญญาไปพร้อมกัน

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องศึกษาอิทธิพลของประเพณี “บุญพุมบิณฑ์” ที่มีต่อชาวพุทธในกัมพูชาเป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร ผู้วิจัยจะศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐานจาก คัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙. อรรถกถา อันเป็นคัมภีร์หลักทางพระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ศึกษาเอกสารทางวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย ทั้งภาคภาษาไทยและอังกฤษ

๑.๗.๓ นำมูลเหล่านี้ผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลที่ได้มาจะนำมาวิเคราะห์ตีความของการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบประเพณีทางพระพุทธศาสนาของชาวกัมพูชา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบประเพณี “บุญพุมบิณฑ์” ชาวกัมพูชา

๑.๘.๓ ทำให้ทราบอิทธิพลประเพณี “บุญพุมบิณฑ์” ที่มีผลต่อชาวพุทธในกัมพูชา

บทที่ ๒

ประเพณีทางพระพุทธศาสนาของชาวกัมพูชา

พระพุทธศาสนาเถรวาท ประเพณี และวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติกัมพูชามีพื้นฐานมาจากศาสนาทั้งศาสนาพุทธ และศาสนาฮินดู กัมพูชาได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียทั้งทางด้านภาษาและศิลปะผ่านทางแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งจากการค้าทางทะเลทางไกลกับอินเดียและในวัฒนธรรมเขมร ถือว่าศรีระเป็นของสูงการสัมผัสศรีระหรือหันเท้าไปทางศรีระจึงไม่สุภาพ การทักทายจะใช้ “ซัมเป็ยะห์” ในบทนี้ผู้วิจัยได้ตั้งหัวข้อศึกษาดังนี้^๑

๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของประเทศกัมพูชา

คำว่า กัมพูชา โดยความหมาย คือ เขมระ มาจากคำว่า “กมพูชา” ซึ่งอย่างเป็นทางการว่าพระราชอาณาจักรกัมพูชา เขมระ พระราชอาณาจักร กมพูชา เป็นประเทศตั้งอยู่ในส่วนใต้ของคาบสมุทรอินโดจีน ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีพื้นที่ ๑๘๑, ๐๓๕. ตารางกิโลเมตร มีพรมแดนทิศตะวันตกติดต่อกับประเทศไทย ทิศเหนือติดกับประเทศไทย และลาว ทิศตะวันออกและ ทิศใต้ติดกับเวียดนาม และทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดอ่าวไทย ประชากรกว่า ๑๔.๘ ล้านคนกัมพูชาเป็นประเทศที่มีประชากรมากที่สุดอันดับที่ ๖๖ ของโลกศาสนาพุทธนิกายเถรวาท เป็นศาสนาประจำชาติ ซึ่งประชากรกัมพูชานับถือประมาณ ๙๕% ชนกลุ่มน้อยในประเทศมี ชาวเวียดนาม ชาวจีนชาวจาม และชาวเขากว่า ๓๐ เผ่า^๒

เมืองหลวงเป็นศูนย์กลางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของกัมพูชาราชอาณาจักรกัมพูชาปกครองแบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญมีพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระบรมนาถ นโรดม สีหมุนี มาจากการเลือกตั้งโดยรัฐสภา เพื่อราชบัลลังก์เป็นประมุขแห่งรัฐ ประมุขรัฐบาลคือสมเด็จพระเจ้าจอร์จเสนาบดีเดโช ฮุน เซน ซึ่งปัจจุบันเป็นผู้นำที่ดำรงตำแหน่งนานที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปกครองประเทศกัมพูชามาเป็นระยะเวลากว่า ๓๘ ปี

ระหว่าง พ.ศ.๑๓๔๕ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ปราสาทอิศรเป็นพระมหากษัตริย์เป็นจุดเริ่มต้นของจักรวรรดิ ขะแมร์อำนาจและความมั่งคั่งมหาศาลของจักรวรรดิขะแมร์ที่มีพระมหากษัตริย์ครองราชสมบัติสืบต่อกันมานั้นได้มีอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลากว่า ๖๐๐ ปีกัมพูชาถูกปกครองเป็นเมืองขึ้นของประเทศเพื่อนบ้าน กระทั่งถูกฝรั่งเศสยึดเป็นอาณานิคมในกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙

^๑ พระมหาศักดิ์ เพชรประโคน, การศึกษาวิเคราะห์สังคม, ประเพณี ความเชื่อของชาวเขมร, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๐), หน้า ๖๗.

^๒ เดวิด แชนด์เลอร์, เจ้าธรรมสาร, พรรณงาม และคณะผู้แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๐), หน้า ๕๑.

กัมพูชาได้รับเอกราชใน พ.ศ. ๒๔๘๖ สงครามเวียดนามได้ขยายเข้าสู่กัมพูชา ทำให้เขมร แดงขึ้นสู่อำนาจยึดกรุงพนมเปญได้ใน พ.ศ. ๒๕๑๘ กัมพูชาผงาดขึ้นอีกหลายปีให้หลังภายในเขต อิทธิพลสังคมนิยมเป็นสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา กระทั่ง พ.ศ. ๒๕๓๖ หลังจากหลายปีแห่งการโดด เดี่ยวชาติซึ่งเสียหายจากสงครามได้รวมเข้าด้วยกันอีกครั้งภายใต้ระบอบราชาธิปไตย

๒.๑.๑ พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศกัมพูชา

กัมพูชาเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์ ความเป็นมากกว่าพันปี เดิมเป็นดินแดนของกลุ่ม ชาติพันธุ์มอญ-เขมร ที่มีหลักฐานว่าอพยพมาจากอินเดีย ในฐานะพ่อค้า หรือเพื่อการค้า ผ่านเข้ามา ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของคาบสมุทรอินโดจีน และตั้งถิ่นฐาน ผสมผสานกับคนในท้องถิ่นเดิม และกับคนที่อพยพมาทีหลัง ทั้งในชาติพันธุ์ และทางวัฒนธรรมมีความเจริญเพิ่มขึ้นตามลำดับต่อมาได้ มีชนอินเดีย^๓ เข้ามาติดต่อค้าขาย และได้นำเอาวัฒนธรรมอินเดีย มาเผยแพร่ด้วย

จากหลักฐานที่ปรากฏกัมพูชาเป็นดินแดนแรก ๆ ที่รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนา เมื่อ เข้ามาเผยแพร่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิ รวมทั้งได้รับอิทธิพลในด้านความเจริญทางด้านจิตใจมาจากประเทศ อินเดีย ศาสนาแรกที่เป็นศาสนาสำคัญของชาวกัมพูชา คือ ศาสนาพราหมณ์และศาสนาที่รองลงมาคือ พระพุทธศาสนา ศาสนาทั้งสองนี้ ได้กลายเป็นศาสนาหลัก และศาสนารองในสังคมกัมพูชา ดังปรากฏ หลักฐานทางด้านจารึก^๔ โบราณคดีและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏผ่าน ปราสาทนครวัด ปราสาทนครธม และพลวัตน์ทางพระพุทธศาสนา สืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยพัฒนาการของ พระพุทธศาสนาที่ปรากฏสามารถจัดเป็นลำดับในแต่ละช่วงเวลาได้เป็นยุคต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑.๒ พระพุทธศาสนายุคเริ่มต้นในกัมพูชา

กัมพูชา นับได้ว่าเป็นประเทศหนึ่งในภาคภูมิเอเชียอาคเนย์ ที่มีประวัติศาสตร์อัน ยาวนาน นักโบราณคดีได้ค้นพบเศษเครื่องมือใช้สอยและโครงกระดูกของคนโบราณในสถานที่ต่าง ๆ เช่นสมโรงแซน จังหวัด กำปงชนัง เพรกชะโลง อำเภอมะหะมัต จังหวัด กำปงจาม และ ถ้ำสะเพ็ญ จังหวัดบัตต์ดาบอง “พระตะบอง” ซึ่งสามารถยืนยันว่ามีอายุนับพัน ๆ ปี ก่อนคริสต์ศักราชหาก พิจารณาในเชิงวัฒนธรรม วิถีชีวิตและความเชื่อแล้ว จะพบว่าชาวกัมพูชาคงจะไม่แตกต่างจาก วัฒนธรรมของประเทศทั่วโลกในช่วงก่อนคริสต์ศักราชกล่าวคือ เป็นชาติพันธุ์หนึ่งที่อาศัยอยู่เป็น

กลุ่ม ๆ มีหัวหน้าเป็นผู้ปกครอง ระบบเศรษฐกิจ จะประกอบอาชีพด้วยการล่าสัตว์ การ เก็บผักและผลไม้ หรือการทำไร่ทำนาเป็นอาชีพหลักในการดำรงชีวิต นอกเหนือจากนี้ ยังมีความเชื่อ เรื่องภูตผีวิญญาณ นับแต่ได้รับวัฒนธรรมจากประเทศอินเดียที่สำคัญคือศาสนา ทั้งศาสนาพราหมณ์ก็ ดีพระพุทธศาสนาก็ดี วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนได้เปลี่ยนไปตามความเชื่อและวัฒนธรรมนั้น ๆ

เดวิด แชนด์เลอร์ ได้พยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับการยอมรับวัฒนธรรมจากประเทศ อินเดียของกัมพูชาโดยคำนึงถึงเกณฑ์ที่นักมนุษยวิทยาเรียกว่าวัฒนธรรมหลวง” และ “วัฒนธรรม ชาวบ้าน” วัฒนธรรมหลวงเกี่ยวข้องกับอินเดียภาษาสันสกฤต ราชสำนัก และศาสนาฮินดู ส่วน

^๓ พระธรรมปิฎก, (ประยูร ญัตโต), *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๔๗ .

^๔ สุภัทรดิศ ดิศกุล, *ประเพณีแสดงบุญดาเสียน*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธ ศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๖), หน้า ๕.

วัฒนธรรมชาวบ้านจะเกี่ยวข้องกับภาษาเขมรหมู่บ้านและศาสนาพื้นเมือง ส่วนวัฒนธรรมที่ได้รับจากพระพุทธศาสนานับได้ว่าเป็นวัฒนธรรมชั้นสูงยังมีบทบาทสำคัญในหมู่บ้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่นการบูชาบรรพบุรุษ หรือนิทานพื้นบ้าน ก็ยังมีความสำคัญในราชสำนัก อีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญและแทรกซึมอยู่ทั่วไปในชีวิตหมู่บ้านนั้นคือตำนานพระพุทธศาสนาหรือนิทานชาดก นับแต่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาก็ได้แทรกซึมเข้ากับวิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้ผู้คนในสังคมรู้จักการช่วยเหลือแบ่งปันซึ่งกันและกัน ซึ่งวิถีชีวิตดังกล่าวได้สืบทอดเนื่องมาจนถึงปัจจุบันหากพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศกัมพูชาแล้วจะพบว่า กัมพูชานับได้ว่าเป็นหนึ่งในกลุ่มประเทศในสุวรรณภูมิ “เอเชียอาคเนย์” ที่ได้รับพระพุทธศาสนาภายหลังทำสังคายนาครั้งที่ ๓ “ตติยสังคายนา”^๕

เมื่อพุทธศักราช ๒๓๔ มีพระโมคคัลลิตบุดตีสสเถระเป็นพระประธาน ภายใต้พระราชูปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งมคธรัฐ ภายหลังการสังคายนาครั้งนั้น พระเถระซึ่งเป็นพระประธานก็ได้ส่ง สมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่ประเทศต่าง ๆ ที่สำคัญคือพระโสณเถระและพระอุตตรเถระได้นำพระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศสุวรรณภูมิ ดังในคัมภีร์ปฐมสมันปาสาทิกาที่ว่า “ทำตติยสังคายนาเสร็จแล้วพระโมคคัลลิตบุดตีสสเถระดำริว่าพระพุทธศาสนาจะตั้งอยู่โดยชอบในปัจฉิมประเทศทั้งหลายเสร็จแล้วพระมหาเถระได้ส่งภิกษุทั้งหลายเป็นสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็น ๔ สาย ซึ่งสายของพระโสณเถระ และพระอุตตรเถระไปสู่สุวรรณภูมิ” นับแต่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่ประเทศกัมพูชา ได้นำเอาทั้งวัฒนธรรม และหลักธรรมคำสอน ซึ่งทำให้ชาวกัมพูชาได้ยอมรับนับถือมาอย่างดี กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับวิถีชีวิตของชาวกัมพูชา จึงทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองยุคพระนคร พระพุทธศาสนายุคพระนคร ค.ศ. ๘๐๒ - ๑๔๓๑^๖ อาณาจักรเจนละซึ่งเป็นอาณาจักรที่เป็นศูนย์กลางแห่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมระหว่างประเทศ จีนกับกัมพูชาพระองค์เป็นพระราชชาติที่ยิ่งใหญ่ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกัมพูชา ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภก ที่สำคัญคือเคารพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและพระปราชญาปารมิตา ตามกระแสของพระราชาบิดานักวิชาการหลายท่านตั้งข้อสังเกตว่า ทรงทำการปฏิรูประบบความเชื่อทางศาสนาแล้วคือเปลี่ยนจากเทวราชามาเป็นพุทธราชา

ในรัชสมัยนี้ พบเห็นหลักฐานทางโบราณคดีและศาสนสถานโบราณรวมทั้งศิลาจารึกมากมายทั่วดินแดนกัมพูชา ตลอดจนถึงที่ประเทศไทย ลาว พม่า เป็นต้นศาสนสถานเหล่านี้ล้วนแต่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศแด่พระพุทธศาสนา พระบิดามารดา มีปราสาทมากมายที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นผู้ก่อสร้าง แต่ที่เป็นที่รู้จักกันที่สุดทั่วโลกคือ ปราสาทบายน “นครธม” ปราสาทตาพรหมปราสาทพระขันธ์ และอีกหลายปราสาทในจังหวัดเสียมเรียบพระราชบุตรของพระองค์ชื่อ สุรยุมมาร์ทรงได้กล่าวสดุดีพระบิดาของพระองค์ ดังที่พบในศิลาจารึก ตาพรหมว่าทรงก่อสร้างและทำนุบำรุงวัดทางพระพุทธศาสนามากมาย พร้อมทั้งได้กล่าวถึงบัญชีวัตถุเครื่องบริโภค วัตถุสำหรับพุทธบูชา เป็นต้น

^๕ เดวิด แชนด์เลอร์, เกษตรกรรมสาร **พรรณงาม** และคณะ ผู้แปล, พิมพ์, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๐), หน้า ๕๑.

^๖ อุดม เขยแก้ว, **พิธีขึ้นบ้านใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๒๕), หน้า ๓๔.

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพระราชทรัพย์และไทยทานเพื่อบูชาแต่พระมหาเถระจำนวน ๑๗ รูปพระราชาคณะอีก ๒,๗๔๐ รูป

จากการกล่าวมาข้างต้น พอสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาได้มีความเจริญเติบโตและเสื่อมลงไปตามยุคสมัย ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นดังนี้

๑. พระพุทธศาสนาในยุคต้น^๗ ๆ พุทธศาสนิกชนชาวกัมพูชาทุกระดับชั้นนับถือศาสนาปะปนผสมผสานกัน ทั้งพระพุทธศาสนานิกายมหายานบ้าง พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทบ้าง

บ้างครั้งนับถือศาสนาพราหมณ์ โดยมพี ระมหากษัตริย์ให้ความอุปถัมภ์ แต่บ้างครั้งคือราชบุโรhitและประชาชนทั่วไป วิถีชีวิตของศาสนิกชนได้ผนวกเข้ากับหลักธรรม และความเชื่อของแต่ละศาสนาและนิกายนั้น ๆ จนมีการสร้างศาสนสถานในลักษณะเป็นปราสาทบ้าง เป็นเจดีย์บ้าง ซึ่งเป็นอนุสรณ์สถานดังที่เห็นมีปราสาท และเจดีย์เป็นจำนวนมากที่ยังคงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน

๓. พระพุทธศาสนาเริ่มเป็นเครื่องมือทางการเมืองนับแต่กัมพูชาตกอยู่ใต้การดูแลของฝรั่งเศส โดยในขณะนั้น พระสงฆ์ และนักการเมืองทำ การเคลื่อนไหวต่อต้านเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสประจำกัมพูชาให้คืนสิทธิเสรีภาพ และเอกราชแก่ชาวกัมพูชา ขณะเดียวกัน สมเด็จพระนโรดมสีหนุได้นำเอาหลักธรรม “สายกลาง หรือพุทธสังคมนิยม” เป็นแนวทางการบริหารประเทศ เนื่องจากทรงมีความเข้าใจเป็นอย่างดีต่อความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวกัมพูชา ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว แต่พระพุทธศาสนาค่อย ๆ เสื่อมลงในรัฐบาลลอนนอน เนื่องจากมีความขัดแย้งระหว่างพรรคการเมืองหลายฝ่าย โดยแต่ละฝ่ายพยายามโฆษณาชวนเชื่อพระสงฆ์ให้มีส่วนร่วมในการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมือง โดยเฉพาะในรัฐบาลของเขมรแดง พระพุทธศาสนาตกอยู่ชั้นวิกฤตต่ำ ที่สุด เนื่องจากในสมัยนี้ไม่สนับสนุนให้มีระบบความเชื่อ และศาสนา พระสงฆ์ถูกบังคับให้สึกและสังหารชีวิต ศาสนสถาน โบสถ์ วิหาร พระพุทธรูป ตำราเอกสารซึ่งมีพระไตรปิฎก เป็นต้น ถูกทำลาย และเผาทิ้ง แต่อย่างไรก็ตาม ภายหลังกองทัพเขมรแดงถูกโค่นล้ม พระพุทธศาสนาได้รับฟื้นฟูอีกครั้ง แต่อยู่ในบริบทข้อจำกัดเนื่องจากผู้ที่ประสงค์จะบวชต้องมีอายุ ๕๐ปี ขึ้นไปตามข้อบังคับของภาครัฐปัจจุบัน พระพุทธศาสนาได้รับการดูแล และสนับสนุนเป็นอย่างดีจากภาครัฐและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ขณะเดียวกัน พระสงฆ์ก็มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมหลาย ๆ ด้าน

๒.๑.๓ พระพุทธศาสนาในยุคกลางและยุคปัจจุบันในกัมพูชา

ชาวกัมพูชานับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท มีการแบ่งแยกเป็นครั้งแรกเมื่อมีการนำเอาธรรมยุติกนิกายจากสยามเข้ามาเมื่อราว ค.ศ.๑๘๖๔. คณะธรรมยุติกนิกายในกัมพูชามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระราชวงศ์เช่นเดียวกับที่เป็นในสยามแต่คณะธรรมยุติกนิกายในกัมพูชามีส่วนนำความก้าวหน้าเพียงเล็กน้อยมาสู่ชาวกัมพูชาที่ไม่ใช่เจ้านายและชนชั้นสูง อีกทั้งไม่ได้มีบทบาทในการนำความทันสมัยมาสู่สังคมกัมพูชาดังเช่นที่เป็นในสยาม ในขณะที่มหานิกายซึ่งเป็นนิกายดั้งเดิมซึ่งมีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัยน้อยกว่า กลับมีบทบาทที่โดดเด่นกว่าคณะธรรมยุติกนิกาย

^๗ อุดม เขยกวิวงศ์, ประเพณีพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๙), หน้า ๗๐.

เมื่อมีการตั้งโรงเรียนบาลีระดับมัธยมขึ้นในกรุงเทพมหานคร ใน ค.ศ. ๑๙๑๔ ก็เกิดแรงกระตุ้นให้มีการศึกษาศาสนากันใหม่ อันนำมาซึ่งความแตกแยกของคณะมหานิกายในทศวรรษที่ ๑๙๒๐ ระหว่างพระสงฆ์ตามแบบจารีตกับพระสงฆ์หัวสมัยใหม่ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวิทยาศาสตร์ ตะวันตก และนิยมการวิพากษ์วิจารณ์ รวมทั้งต้องการให้มีการทำความเข้าใจคัมภีร์ทางศาสนากันใหม่ กลุ่มหัวสมัยใหม่รู้จักกันในภายหลังว่า คณะธรรมกายซึ่งก้าวขึ้นมามีบทบาทอย่างมากในการต่อต้านฝรั่งเศษร่วมกับปัญญาชนคนกลุ่มใหม่ของกัมพูชา

ระหว่าง ค.ศ. ๑๘๒๓-๑๙๑๓ สมเด็จพระสังฆราช เตียน สมเด็จพระสังฆราชนิลเตียง ระหว่าง ค.ศ. ๑๘๕๗-๑๙๑๓ หรือพระสังฆราชเทียง สมเด็จพระสังฆราชปราก อิน ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๓๗-๑๙๔๗ สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี ชวน ณาต โขตญาโณ ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๔๘-๑๙๖๙ สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี “ชวน ณาต โขตญาโณ” ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๖๙-๑๙๗๕ มหานิกาย สมเด็จพระมหาโฆษนันทะ^๕

ทั้งหมดนี้พระสังฆราชในมหานิกาย เป็นการคัดเลือกกันของกลุ่มพระในต่างประเทศที่ลี้ภัยทางการเมืองภายใต้ระบบเขมรแดง และสงครามกลางเมืองในช่วงเวียดนามยึดครอง โดยไม่ยอมรับสมเด็จพระเทพวงศ์ ที่ได้รับการคัดเลือกจากรัฐบาลฮุน เซน ให้เป็นสมเด็จพระสังฆราช การคัดเลือกนี้จึงเป็นการคัดเลือกผ่านกลุ่มคนที่อยู่ต่างประเทศไม่ได้เกี่ยวข้องหรือเป็นที่ยอมรับจากรัฐบาลที่พนมเปญ แต่อย่างไร ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๘๑ สมเด็จพระอัครมหาสังฆราชาธิบดี เทพวงศ์ ท่านดำรงตำแหน่งพระสังฆราชคณะมหานิกาย ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๐๖ อัครมหาสังฆราชสังฆราชาธิบดี

ในระหว่าง ค.ศ. ๒๐๐๖ สมเด็จพระสังฆราชโนน แงต วัดปทุมวัดีราชวรารามโดยวัดแห่งนี้แต่เดิมเป็นวัดและเป็นที่พักของสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติ แต่เมื่อพระสงฆ์และพระพุทธรูปศาสนาหมดไปจากดินแดนกัมพูชาใน ค.ศ. ๑๙๗๕-๑๙๗๙ ทำให้วัดแห่งนี้ร้างไปโดยปริยาย เมื่อมีการบวชพระภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบบคอมมิวนิสต์หลัง ค.ศ. ๑๙๗๙ ไม่มีการแบ่งแยกธรรมยุติและมหานิกาย เมื่อนิกายธรรมยุติกกลับมาอีกครั้ง รัฐบาลจึงได้แบ่งวัดแห่งนี้เป็นส่วนสอง ส่วน คือส่วนหนึ่งเป็นของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ส่วนหนึ่งเป็นของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติปัจจุบันวัดแห่งนี้มีสมเด็จพระสังฆราชทั้ง ๒ นิกายอยู่ที่วัดแห่งนี้ ธรรมยุตินิกาย เป็นพุทธศาสนาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้น เมื่อพระองค์ยังทรงผนวชในรัชกาลที่ ๓

ต่อมาสมเด็จพระหริรัถย์รามมา อิศราธิบดี พระองค์ด้วง ได้ขอพระราชทานธรรมยุตินิกายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าให้พระอมรภักขิต (เกิด) และพระมหาปาน ซึ่งเป็นภิกษุชาวกัมพูชาที่เข้ามาบวชในคณะธรรมยุติให้ตั้งคณะธรรมยุติที่กัมพูชาต่อมาพระมหาปานได้เป็นพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติกนิกาย พระองค์แรกของกัมพูชา ปัจจุบันสมเด็จพระสังฆราชบัวคลี่ ๑๑ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๕ ปัจจุบันอายุ ๗๑ ปีทรงเป็นพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุตินิกายพระองค์ที่ ๒ คู่กับพระสังฆราชฝ่ายมหานิกายแห่งกัมพูชา สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุตินิกาย สมเด็จพระสุคนธาธิบดีปาน ปญญาสีโล ค.ศ. ๑๘๕๕-๑๘๙๔ สมเด็จพระอภิสิริสุคนธามหาสังฆราชาธิบดี บัวร์ กรี ค.ศ. ๑๙๙๑ ถึงปัจจุบัน ๒๕๖๑.

^๕ นฤมิต พระนาครี, ดานานทุ่งสังหาร พอลพต ผู้ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เขมร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

ในราว พ.ศ. ๒๕๓๖ “ซัมเปียร์ห์” เป็นประเพณีที่คล้ายการไหว้ของกัมพูชา เหมือนของประเทศไทย โดยให้ความสำคัญว่า การสบตากับผู้สูงอายุถือว่าไม่สุภาพ การแต่งกายของชาวกัมพูชา ต่างกันไปตามชั้นของสังคม ชาวกัมพูชาพื้นเมืองนิยมใช้ผ้าขาวม้าหรือ กร้อมา และเป็นจุดที่ทำให้ชาวเขมรต่างไปจากเพื่อนบ้าน คือ ไทย ลาว และเวียดนาม กร้อมา นี้ใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย เช่น กันแดด ช่วยในการปีนป่ายใช้ห่อทารก ใช้เป็นผ้าขนหนูหรือใช้นุ่งเป็นโสร่ง หรืออาจทำเป็นตุ๊กตาผ้าสำหรับเด็ก^๙ ในสมัยเขมรแดง กร้อมา ถือเป็นเครื่องแต่งกายมาตรฐานชุดประจำชาติที่มีความนิยมอย่างยาวนานคือ สัมพต เป็นเครื่องแต่งกายที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียตั้งแต่สมัยอาณาจักรฟูนัน อย่างไรก็ตาม เครื่องแต่งกายของชาวเขมรได้เปลี่ยนไปตามช่วงเวลาและศาสนา ในช่วงระยะเวลา ระหว่างสมัยอาณาจักรฟูนันจนถึงจักรวรรดิเขมรเป็นช่วงที่ศาสนาฮินดูมีอิทธิพลมาก ต่อการแต่งกายมีการสวมสัมพตและเครื่องประดับต่าง ๆ เมื่อชาวเขมรหันมานับถือศาสนาพุทธมากขึ้นชาวเขมรเริ่มสวมเสื้อและกางเกง ความนิยมต่อเครื่องแต่งกายในแบบสมัยฮินดูลดลง มีเครื่องแต่งกาย ที่เรียก สไปสัมพต ยังมีการสวมใส่ในกลุ่มเชื้อพระวงศ์ในสมัยอุดงนิยมสวมสไปปิดบ่าซ้ายและเปิดบ่าขวานักแสดงแต่งกายด้วยสัมพตสรรภาพและเครื่องประดับที่เรียก สเรงกอร์ และยังมีมงกุฎสำหรับเชื้อพระวงศ์ เพื่อการตกแต่งตามฐานะ^{๑๐}

ใน พ.ศ. ๑๒๓๖-๑๓๓๔ ปลายยุคเจนละพุทธศาสนาเถรวาทได้เข้ามามีบทบาทในแหลมอินโดจีนและในหมู่เกาะอินโดนีเซียแล้วก็ได้เผยแพร่เข้าสู่เมืองพระนครประดิษฐานอย่างมั่นคงแต่ในช่วงปี พ.ศ. ๑๓-๔๕ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ทรงปราบปรามขวสำเร็จ เสด็จขึ้นครองราชย์และทรงตั้งราชอำนาจแห่งกษัตริย์ขอมสมัยเมืองพระนครยุคนี้มีการตั้งลัทธิเทวราช จุดประสงค์เพื่อประกาศอิสรภาพต่ออาณาจักรขวและรวมอาณาจักรขอมให้เป็นหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อประเทศกัมพูชาจะไม่ต้องขึ้นแก่ขวอีกต่อไป และจะมีพระราชอยู่เพียงพระองค์เดียวคือพระเจ้าจักรพรรดิ อีกมุมมองหนึ่งลัทธิเทวราช คือการเรียกขวัญเหล่าขุนนาง และประชาชนให้ฮึกเหิมลุกขึ้นต่อสู้ หลังจากแตกแยกกันมานานจนแบ่งเป็นเจนละน้ำและเจนละบก สุดท้ายก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของขว ดังนั้น ลัทธิเทวราชนอกจากจะเป็นพิธีสถาปนาตนเอง พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ให้กลายเป็นเทพแล้ว ยังเป็นพิธีที่สร้างขวัญและกำลังใจให้แก่เหล่าขุนนางและประชาชนได้เป็นอย่างดี อีกสิ่งหนึ่งที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ทรงกระทำและขัดแย้งกับแนวคิดของบรรพบุรุษ นั่นคือการเปลี่ยนความเชื่อของชาวเขมรที่ก่อน ๆ นี้เคยบูชานักษัตรหรือผีบรรพบุรุษเป็นการบูชาเทพ

ในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ไวษณพนิกายและรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๓ พ.ศ. ๑๓๙๓-๑๔๒๐ ก็ทรงเดินตามรอยพระบิดากล่าวคือทรงนับถือศาสนาพราหมณ์นิกายเดียวกันสังเกตเห็นบทบาทของศาสนาพราหมณ์ผูกพันมาอย่างเห็นได้ชัด ในรัชกาลต่อมาคือในรัชกาลของพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๔๒๐-๑๔๓๒) ดูเหมือนจะมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย โดยพระองค์ได้หันมานับถือศาสนาพราหมณ์ไศวนิกาย ยิ่งไปกว่านั้นในรัชกาลของพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ พระองค์ได้หันมาให้ความสำคัญกับการเคารพบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษ พระองค์

^๙ พระมหาศกดิ์ เพชรประโคน, “การศึกษาวิเคราะห์สังคม ประเพณี ความเชื่อของชาวเขมร”, **ปริญาญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๔๐, หน้า ๖๗.

^{๑๐} เดวิด แชนด์เลอร์, **ประวัติศาสตร์เขมร**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑.

โปรดให้สร้างปราสาทพระโคเพื่ออุทิศแด่พระบิดาพระมารดา พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ และพระมเหสีของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ จะเห็นได้ว่าการเคารพบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมเริ่มกลับมาอีกครั้งหลังจากที่พระราชกษัตริย์หลาย ๆ พระองค์ หลงใหลกับความเชื่อแบบอินเดีย แต่ความนี้ดูเหมือนการเคารพบูชาบรรพบุรุษนั้นมีลักษณะและรูปแบบชัดเจนกว่าเดิมโดยมีการสร้างเป็นปราสาทใหญ่โตเพื่ออุทิศและประดิษฐานบรรพบุรุษซึ่งนี้อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่นักปราชญ์ชาวเขมรนิยมอ้างว่า ประเพณี บุญพุมบิณฑ์ เกิดขึ้นในยุคนี้

ในรัชสมัยของพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ พุทธศาสนาเริ่มกลับมามีบทบาทอีกครั้งโดยมีศิลาจารึกรุ่งหลัง ในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ ได้กล่าวถึงพุทธสถานซึ่งในข้าราชการของพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ เป็นผู้สร้าง ต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๔๓๒-๑๔๔๓) พระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายและยังอุทิศบรมสั่งสอนตั้งแต่พระเยาว์ให้ศึกษาเล่าเรียนโดยอาจารย์ที่เป็นพราหมณ์ นอกจากนี้พระองค์ยังสนพระทัยศาสตร์อื่น ๆ อีกด้วย จารึกหลักหนึ่งกล่าวไว้ว่า พระองค์ทรงสนพระทัยเกี่ยวกับการศึกษาศิลปะศาสตร์ทั้งหลาย ทรงศึกษาได้ประจักษ์ว่าทรงได้ชัยชนะและทรงศึกษาด้วยความรักและคุณความดี และยังเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้เคารพนับถือทุกศาสนาที่อยู่ภายในการปกครองของพระองค์ ในยุคนี้จะสังเกตได้ว่าการผสมผสานกันระหว่างศาสนา จารึกที่ปราสาทโลเลยทำให้ทราบว่า ผู้นับถือลัทธิไวษณพนิกายก็สามารถเข้าไปยังศาสนสถานลัทธิไศวนิกายได้^{๑๑}

ในรัชสมัยของพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ พระองค์ได้สร้างศาสนสถานไว้หลายแห่ง คือ

๑. พราหมณาศรม สำหรับนักบวชในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย
๒. ไวศณวาศรม สำหรับนักบวชในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกาย
๓. ศาสดาศรม สำหรับนักบวชในศาสนาพุทธนอกจากนี้

จารึกจากปราสาททอมบ์ และเทพประณม ยังได้กล่าวถึงการผสมกันระหว่างลัทธิไศวะและลัทธิไวษณพนิกาย และยังได้กล่าวถึงการผสมกันระหว่างลัทธิไศวนิกายและพุทธศาสนาและยังมีการกล่าวสรรเสริญพุทธคุณอีกด้วย^{๑๒} นับตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ เป็นต้นมาพุทธศาสนาค่อย ๆ ฟื้นตัวและมีบทบาทในกลุ่มของข้าราชการอีกครั้ง ในรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมัน (พ.ศ. ๑๔๘๗-๑๕๑๑) พระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ (พ.ศ. ๑๕๑๑-๑๕๔๔) พุทธศาสนาได้ฟื้นฟูลุกขึ้นมาใหม่ ทั้งได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์มากมาย โดยมีข้าราชการผู้มีนามว่า กิรติ บัณฑิตเป็นผู้มีบทบาทสำคัญการเผยแพร่พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ให้ส่องแสงแก่ชาวเขมรอีกครั้ง ประจักษ์ดังในฤดูใบไม้ร่วงดวงจันทร์เพ็ญจะโผล่พ้นออกจากเมฆในฤดูฝน^{๑๓}

นอกจากนี้ ยังได้นำเอาคัมภีร์พุทธศาสนาจากต่างประเทศเข้ามาเป็นจำนวนมากในวันสำคัญทางพุทธศาสนาได้นำพระพุทธรูปมาทรงน้ำเป็นพิธีใหญ่โต แม้ว่าพุทธศาสนาได้ฟื้นฟูลุกขึ้นมาใหม่

^{๑๑} ตรึง งาม, ประวัติศาสตร์เขมร ภาค ๑-๒, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการเยาวชนและกีฬา, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔.

^{๑๒} วิชระ งามจิตร์เจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๖), หน้า ๒๓.

^{๑๓} จาบ พิน, (อุดม ปรีชา), พระราชพิธีทวาทศมาส, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๐), หน้า ๔๗.

แต่การบูชาลัทธิเทวราชก็ยังมีอยู่ การผสมผสานกันระหว่างลัทธิไสวณิกายกับไวษณพนิกาย พุทธศาสนากับพราหมณ์ก็ยังมีอยู่ พุทธศาสนาแบบผสมได้ปรากฏอยู่ในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาที่ ๑ เช่น จารึกจากปราสาทพระขรรค์ที่กำแพงสวาย ได้เริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระศิวนาฏราช จากนั้นในบทที่สามจึงมีการสรรเสริญพุทธคุณ ดังนั้น การผสมกันระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ในยุคหลังนี้ดูเหมือนจะเป็นเรื่องปกติไปแล้ว อาจเป็นเพราะพราหมณ์กับศาสนาพุทธอยู่ด้วยกันมานาน จนศาสนิกเข้าใจว่าพราหมณ์คือพุทธ พุทธคือพราหมณ์ จารึกจากตระพังโดนออนใน พ.ศ. ๑๖๗๒ ได้กล่าวไว้ว่า สิ่งของที่อุทิศโดยผู้ที่นับถือลัทธิไสวณิกายใน พ.ศ. ๑๖๖๙ แต่สิ่งของเหล่านั้นก็ถวายแต่พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพุทธรองค์ บ้างเข้าใจว่าพระพุทธรองค์นี้เป็นส่วนหนึ่งของพระอิศวรนั่นเอง

อาณาจักรเขมร รุ่งเรืองอีกเป็นครั้งในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๔ - พ.ศ. ๑๗๖๓ กษัตริย์พระองค์นี้ทรงเป็นพุทธศาสนิกชนในนิกายมหายานที่ศรัทธาแรงกล้า โดยพระองค์ได้ส่งเสริมพุทธศาสนาฝ่ายมหายานให้แพร่หลายทำให้การบูชาพระศิวะและพระวิษณุเสื่อมลงไป ทรงตั้งลัทธิพุทธราชาแทนลัทธิเทวราช และได้สร้างพระนครขึ้นเป็นราชธานี โดยมีพุทธวิหารบายนประดิษฐานพระพุทธรูปใหญ่ “พุทธราชา” ตั้งอยู่เป็นศูนย์กลางยอดวิหารหรือปราสาทบายนเป็นปราสาททองมีเศียรพระอวโลกิตศวรร ๔ พักตร์ กำลังยิ้มมองไปทั้ง ๔ ทิศ แท้จริงแล้วแนวคิดในการตั้งลัทธิพุทธราชา กับเทวราช ในแง่ความศรัทธาไม่มีอะไรที่แตกต่างกันเลย แต่ในแง่ของการเมืองอาจจะมีแตกต่างกัน การพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ทรงตั้งลัทธิเทวราช คือ

๑ เพื่อเป็นสถานปนาขึ้นเป็นเทพเจ้า หรือเสมียนเทพ เป็นส่วนหนึ่งของพระอิศวร

๒ เพื่อประกาศอิสรภาพจากชวา

๓ เพื่อเรียกขวัญของประชาชนที่บอกข้าเพราะสงครามมาช้านาน

ส่วนแนวคิดในการตั้งลัทธิพุทธราชาของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เพื่อเป็นการสถาปนาพระองค์เป็นพระพุทธเจ้า เพราะพุทธราชาคือราชาผู้เป็นพระพุทธเจ้า หรือพระเจ้าชัยวรมันเป็นทั้งพระราชากับพระพุทธเจ้า ทั้งนี้คงเป็นด้วยพระเจ้าชัยวรมันทรงศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า จนรู้สึกพระองค์ว่าทรงเป็นพระพุทธเจ้าที่ยังทรงพระชนม์อยู่ อีกนัย เพื่อเป็นการรวบรวมทุกศาสนาทุกนิกาย รวมถึงกิจพิธีตามท้องถิ่นไม่ว่าทั้งในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา ได้นำมารวมไว้ที่ศูนย์กลางคือ ปราสาทบายน จารึกที่ปราสาทพิมานอากาศกล่าวว่า พระมเหสีของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นามว่าพระนางชัยราชเทวีทรงเคารพนับถือทั้งพุทธรองค์ พระอิศวร และพระนารายณ์ โดยจารึกดังกล่าวได้เปรียบเทียบต้นพระศรีมหาโพธิ์กับ ตรีมูรติในศาสนาพราหมณ์ว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้นเปรียบเสมือนพระพรหมลำต้นเปรียบเสมือนพระอิศวร และกิ่งก้านเปรียบเสมือนพระนารายณ์ แม้ว่าพระเจ้าชัยวรมันได้พยายามรวบรวมทุกศาสนาให้มาอยู่ด้วยกันก็ตาม แต่เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ก็เกิดมีปฏิกิริยาของพวกที่นับถือศาสนาให้มาอยู่ด้วยกันก็ตาม แต่เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ก็เกิดมีปฏิกิริยาของพวกที่นับถือศาสนาพราหมณ์ขึ้น คงเป็นเพราะพวกพราหมณ์อดอันตันใจมานาน เมื่อได้โอกาสก็ลงมือทำลายภาพพระพุทธรูปที่แกะสลักอยู่บนผนังและเสาออก เป็นรูปศิวลึงค์หรือฤๅษีกำลังสวดมนต์แต่ศาสนาใหม่อีกหนึ่งศาสนาก็เริ่มเข้ามาแทนที่ภายหลังการรุกรานของชนชาติไทยคือ พุทธศาสนาลัทธิเถรวาทนิกายลังกาวงศ์ ใน พ.ศ. ๑๘๓๙ ราชทูตจีนชื่อ จิวตาทวน ได้เห็นว่าพุทธศาสนาที่ประดิษฐานอย่างมั่นคงในอาณาจักรขอม เช่น ระเบ้าอัปสร่า เป็นการแสดงนาฏศิลป์ที่โดดเด่นของ กัมพูชาซึ่งถอดแบบการแต่งกายและท่าร่ายรำมาจากภาพจำหลักรูปนางอัปสรที่

ปราสาทนครวัดนางอัปสรตัวเอกองค์แรกคือเจ้าหญิงบุพผาเทวี พระราชธิดาในเจ้าสีหนุเป็นระบำที่กำลังกำเนิดขึ้นเพื่อเข้าฉากภาพยนตร์เกี่ยวกับนครวัด ระบำอัปสราเป็นระบำขวัญใจชาวกัมพูชา ใครได้เป็นตัวเอกในระบำอัปสรา นั้น เชื่อได้ว่าเป็นตัวนางชั้นยอดแห่งยุคสมัยนครวัด เป็นอุดมคติแห่งชาติกัมพูชา และนางอัปสราในนครวัดก็เป็นอุดมคติแห่งสตรีเขมร^{๑๔}

ดังนั้นการชูปชีวิตนางอัปสราออกมาเป็นระบำระดับชาตินั้นมีความหมายในเชิงชาติพันธุ์นิยม เพื่อให้เข้าถึงสัญลักษณ์สูงสุดแห่งสตรีเขมร ระบำอัปสราที่มีชื่อเสียงขึ้นมาด้วยการอ้างอิงบนความยิ่งใหญ่ของนครวัด และระบำอัปสราที่จำลองภาพสลักที่แน่นิ่งไร้ความเคลื่อนไหวในนครวัดให้หลุดออกมามีชีวิต ดอกไม้เหนือเศียรนางอัปสราในปราสาทนครวัด คือดอกฉัตรพระอินทร์เนื่องจากรูปทรงของดอกชนิดนี้พ้องกับภาพสลักเขมรเรียกดอกไม้ชนิดนี้ว่า ดอกเสนียดสกลเสนียด คือสิ่งที่เอามาเสียด และสกลคือผม ชื่อของดอกไม้บ่งบอกว่าเป็นดอกสำหรับเสียดผม เข้าใจว่าสมัยโบราณสตรีชั้นสูงของเขมรคงประดับศีรษะด้วยดอกไม้หลายชนิด หนึ่งในนั้นคือดอกฉัตรพระอินทร์ ดังหลักฐานภาพสลักนางอัปสราที่พบในปราสาทหินขอมซึ่งเป็นแรงบันดาลใจของช่างสลักจากที่ได้เห็นของจริง เทศกาลน้ำหรือ บอน อม ตุ๊ก เทศกาลประจำปีที่ยิ่งใหญ่ของชาวกัมพูชา จัดขึ้นในเดือนพฤศจิกายน เพื่อเป็นการแสดงความสำนึกในพระคุณของแม่น้ำที่นำความอุดมสมบูรณ์มาให้โดยจะมีการแข่งเรือยาวแสดงพลุดอกไม้ไฟการแสดงขบวนเรือประดับไฟและขบวนพาเหรดบริเวณทะเลสาบ โตนทเลสาบ ที่จัดขึ้นทุกปีตั้งแต่วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ จนถึงแรม ๑ ค่ำเดือนพฤศจิกายน ซึ่งทางการกัมพูชาประกาศให้เป็นวันหยุด ๓ วันเพราะน้ำในแม่น้ำโขงเมื่อขึ้นสูงจะไหลไปที่ทะเลสาบ

ดังนั้น ในช่วงปลายฤดูฝนในเดือนพฤศจิกายน เป็นช่วงที่น้ำในทะเลสาบลดต่ำลงทำให้น้ำไหลลงกลับสู่ลำน้ำโขงอีกครั้ง ชาวกัมพูชาจะร่วมกันลอยทุ่นที่ประดับด้วยดวงไฟไปตามแม่น้ำโขง ขณะที่การแข่งเรือเป็นการรำลึกถึงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ช่วงศตวรรษที่ ๑๒ ในยุคเมืองพระนครอาณาจักรเขมรชัยวรมันที่ ๗ ประเพณีทำบุญในวันสำคัญทางพุทธศาสนามีรากฐานมาจากความเชื่อในศาสนา พุทธศาสนิกชนจึงได้มีการปฏิบัติตามวันสำคัญทางศาสนา

๒.๒ ประเพณีสำคัญของชาวกัมพูชา

คำว่าประเพณีชาวกัมพูชาโดยทั่วไปรู้จักกันในนามว่า บุญ ซึ่งคำว่า “บุญ” เป็นคำศัพท์ที่มาจากภาษาบาลีว่า “ปุณฺณ” แต่ในภาษาเขมรนิยมเขียนว่า “บุญ” คำศัพท์ที่มาจากภาษาสันสกฤตเป็นนามแปลว่า “ธรรมชาติเป็นเครื่องชำระสันดานจิต กุศล ความดี ความสุข เป็นคุณนามแปลว่า ความบริสุทธิ์ สะอาด เป็นที่น่ารัก และน่าปรารถนา หรือธรรมชาติใดที่บริสุทธิ์ผุดผ่องปราศจากมณฑลเครื่องเศร้าหมอง คือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น มีรูปวิเคราะห์ว่า “กุศล” ธรรมใดชำระสันดานจิตของตนให้บริสุทธิ์ สะอาด^{๑๕}

^{๑๔} พระจิน ฌาน, (อินทปญฺโญ), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒.

^{๑๕} พระศาสนมุนี จันทมจฺโล, พิธีการทำบุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๒), หน้า ๑๗.

คำว่า บุญ นักปราชญ์ชาวเขมรบางท่าน ให้ความหมายคำว่า หมายถึง เต็ม โดยมีการมองไปที่ตัวบุคคล ตัววัตถุ หรือตัวสภาวะมากกว่า เช่น พุทธบริษัทมาเต็มวัด เต็มศาลาการเปรียญเพื่อทำ “บุญ” เป็นต้น^{๑๖}

การที่ให้ความหมายเช่นนี้ก็เนื่องจากเข้าใจคลาดเคลื่อนว่า “บุญ” มาจาก “บุร” ธาตุในภาษาบาลีที่แปลว่า “เต็ม” แท้จริงแล้ว “บุญ” เป็นเรื่องของสภาวะทางจิตที่ปราศจากมลทินคือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ที่ทำให้จิตมัวหมองไม่บริสุทธิ์ เพราะว่าจิตแต่เดิมเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์สะอาด ไม่ขุ่นดั่งที่ ได้ให้ความหมายว่า ความบริสุทธิ์ ความหมดจดผ่องใส ๓ ประการ คือ ๑. อโลภะ ความไม่โลภ ๒. อโทสะ ความไม่โกรธ ๓. อโมหะ ความไม่หลง จะเห็นได้ว่าเมื่อจิตประกอบไปด้วยกุศลว่า บุญ นั้นมีราก กุศลมูลทั้ง ๓ ประการนี้ทำให้จิตบริสุทธิ์ ไม่ขุ่นมัวเป็นการนำไปสู่การทำบุญภายหลัง นอกจากนี้ บุญ ยังหมายถึง ความประพฤติดชอบทางกายวาจาและใจ การกระทำดีตามหลักคำสอนในศาสนา ความดี คุณงามความดี บุญตามความหมายดังกล่าวชาวพุทธทั่วไปสามารถ มองเห็นภาพชัดเจน ในรูปแบบของการกระทำพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การตักบาตร การถวายทรัพย์การถวายสังฆทาน การเข้าวัด ไหว้พระสวดมนต์ การปล่อยสัตว์มีชีวิต เป็นต้น การทำบุญในลักษณะนี้ชาวพุทธนิยมทำกันมากในปัจจุบัน เพราะคิดว่าทำได้ไม่ยาก เพียงแค่เสียสละเวลาเล็กน้อย ก็สามารถเข้าวัดทำบุญ ทำให้ตัวเองอิ่มใจ มีความสุขได้ ในพระสูตรหลายแห่งก็กล่าวถึงบุญในลักษณะของความน่ารัก น่าพอใจ ความอิ่มใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เธอทั้งหลายอย่าได้กลัวต่อบุญเลย เพราะคำว่าบุญนี้เป็นชื่อแห่งความสุขอันน่าปรารถนา น่ายินดี น่ารัก น่าพอใจ

บุญตามนัยแห่งพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าหมายถึง บุญที่เป็นส่วนผล มากกว่าบุญที่เป็นส่วนเหตุ เพราะบุญนั้นสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ บุญที่เป็นส่วนเหตุคือความดี และบุญที่เป็นส่วนผลคือความสุข ดังนั้น ความสุขก็ดี ความน่าปรารถนา น่ารัก น่าใคร่ น่าพอใจก็ดี ล้วนเกิดขึ้นหลังจากการทำความดี เช่น ให้ทานเป็นเหตุทำให้เกิดความสุข เป็นที่น่าพอใจของมนุษย์ทุกคนเป็นผล ดังอานิสงส์แห่งทานว่า ผู้ที่ให้ทานย่อมเป็นที่ชอบใจของผู้คน นำคบหา มีเกียรติยศชื่อเสียงไพเราะขจรไปไม่ห่างจากธรรมของคฤหัสถ์ เมื่อตายย่อมไป สู่สุคติ จะเห็นได้ว่าบุญที่แปลว่า “ความสุข ความปรารถนา” เป็นต้น จึงมีความหมายถึงบุญที่เป็นส่วนผลมากกว่าส่วนเหตุ^{๑๗}

อนึ่ง บุญตามความหมายดังกล่าวอาจทำชาวพุทธบางคนเข้าใจว่า บุญเป็นเพียงการทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามรูปแบบพิธีกรรมที่กระทำตามความเชื่อทางศาสนา หรือประเพณีนิยมที่สังคมถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเท่านั้น และอาจมีความเข้าใจสับสนในเรื่องผลสำเร็จของบุญทำให้เกิดความมุ่งหวังผลสำเร็จในเชิงรูปธรรมที่ตนเชื่อว่าจะพึงได้รับจากการกระทำนั้น ๆ โดยเฉพาะความเข้าใจว่าผลสนองของบุญจะสำเร็จผลเป็นวัตถุสิ่งของดังที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบันบางคนทำบุญเพราะอยากร่ำรวยเป็นเศรษฐีมีทรัพย์สมบัติมาก บางคนทำบุญตักบาตร แล้วปรารถนาขอให้ลูกหลุดเตอรืรางวัลที่หนึ่ง หรือไม่ก็ปรารถนาทุกสิ่งทุกอย่างตามที่ตนคิดอยากจะได้

ถึงแม้ เป็นความหมายที่อ่านแล้วดูเหมือนจะเข้าใจง่ายแต่ก็เป็นเหตุทำให้ชาวพุทธบางคนมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่า บุญนั้นสามารถสนองสิ่งที่ตนเองปรารถนาได้โดยที่พวกเขาไม่ต้อง

^{๑๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมุนี, จรณ ณาต, (โชตนาโณ), พจนานุกรมเขมร, ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๒), หน้า ๘๑.

^{๑๗} พระศาสนมุนี จันทมงคล, พิธีการทำบุญและประเพณีทำบุญ, หน้า ๑๙.

ชวนขวยท่าความเพียรอย่างอื่น เพียงแต่กระทำบุญอย่างเดียวก็สามารถปรารถนาทุกสิ่งทุกอย่างโดยไม่ได้คำนึงหาเหตุผลว่า การได้มาซึ่งสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามที่ตนอยากได้นั้น อาจเกิดจากความขยันทำมาหากิน หรือประกอบอาชีพด้วยความสุจริต บวกกับบุญที่เคยกระทำไว้ จึงทำให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนปรารถนา ก็ได้ แท้จริงแล้วความคิดของชาวพุทธที่ว่า ผู้ที่ร่ำรวยมีทรัพย์สมบัติมาก เพราะบุญที่ได้กระทำไว้หรือสะสมมา ใช่ว่าจะเป็นแนวคิดที่ผิดจากหลักคำสอนในพุทธศาสนาเลยเสียทีเดียวเพียงแต่มีการเข้าใจคลาดเคลื่อนระหว่าง บุญที่เป็นส่วนเหตุ และบุญที่เป็นส่วนผล ความเข้าใจดังกล่าว ทำให้บุญถูกมองอย่างผิวเผิน ไม่เข้าถึงแก่นแท้ที่ถูกต้องตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และมักจะถูกจำกัดอยู่ในขอบเขตแคบ ๆ เพียงการให้ทานเท่านั้น ไม่ได้สืบยาวไปถึงการรักษาศีลและเจริญภาวนาซึ่งเป็นบุญในระดับที่สูงขึ้นไป ด้วยถือว่าการให้ทานเป็นสิ่งที่กระทำได้ง่าย ทั้งคาดหวังว่าผลของการให้ทานจะสำเร็จเป็นความพรั่งพร้อมทางวัตถุอันปัจจัยอำนวยต่าง ๆ เข้าใจว่าศีลและภาวนาเป็นส่วนเกินที่แยกขาดจากความหมายของบุญทั้งที่ความจริงแล้ว บุญมีนัยลึกซึ้งมากกว่ารูปแบบพิธีกรรมทางศาสนา หรือประเพณีนิยมที่สังคมถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตามที่เขาใจ

บุญ มาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า “บุญญ” ในภาษาเขมรไม่นิยมใช้คำว่า “บุญ” โดดเดี่ยว หากมีการใช้มักจะมีคำอื่นพ่วงมาด้วยเสมอ เช่น “บุญกรรม หรือ บุญกิริยาวัตถุ “ไม่ใช่บุญกรรม หรือ บุญกิริยาวัตถุ” แต่ก็หมายถึง บุญ กุศล ความดี ความสุข”

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ามหาดิถีให้ความหมายไว้ในอภิธานวรรณนา แยกเป็นรูปศัพท์ไว้ดังนี้^{๑๘}

บุ ปวเน+นา+ณย บุญ, กุศล, กรรมดี รูปวิเคราะห์ว่า ปุนาตติ ปุณณ กรรมที่ชำระให้สะอาด ชื่อว่า ปุณญะ “ลบ ญ และสระหน้า อาเทศ ญ เป็น ญ ซ้อน ญ” ย่อมเจริญแก่ผู้ให้^{๑๙}

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชให้ความหมายไว้ว่า บุญ หมายถึง การชำระฟอกล้างนอกจากนี้พุทธทาสภิกขุได้ให้ความหมายไว้ว่า ทำให้ฟู หรือพองขึ้น บวมขึ้น บวนขึ้น มีความหมาย ๔ ประการได้แก่

- ๑) กลั่นกรองการกระทำของตน
- ๒) ยังอภัยภัยของบุคคลนั้นให้เต็ม
- ๓) ทำให้บังเกิดผลคือความน่าเคารพบูชา
- ๔) เครื่องชำระกระแสดจิตให้บริสุทธิ์

ความหมายดังกล่าวค่อนข้างลึกซึ้งและกว้างขวาง มีความครอบคลุม ทั้งในส่วนของบุญในระดับโลกียะและในระดับที่สูงขึ้นไป คือ โลกุตตระ ในบรรดาความหมายทั้งหมดผู้วิจัยจะละทำความเข้าใจตามลำดับเพื่อให้เห็นว่า ทำบุญอย่างไรจึงสามารถชำระจิต หรือล้างจิตให้บริสุทธิ์ได้ แล้วบุญนั้นจะพาไปสู่ความสุขได้อย่างไร การชำระจิตให้บริสุทธิ์ หรือหากพูดให้เข้าใจง่ายก็คือการล้างจิตให้สะอาดซึ่งเป็นหลักคำสอนที่ชาวพุทธรู้จักกันดีในชื่อว่า โอวาทปาฏิโมกข์ หรือ หัวใจพุทธศาสนา พระอรหันตศาสดาจารย์ได้ขยายความเกี่ยวกับการชำระจิตไว้ว่า การละบาปนั้นควรเริ่มด้วยศีล การชำระ

^{๑๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ามหาดิถี จรณ ณาต, (โชตธนาโณ), พจนานุกรมเขมร ภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๒), หน้า ๒๘.

^{๑๙} พระมหาสมปอง มุทีโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๓๗.

จิตให้สะอาดได้นั้นต้องเป็นพระอรหันต์ หรือจิตที่ปราศจากอกุศล การกำจัดกิเลสในระดับสูงอาจไม่จำเป็นต้องเริ่มด้วยการทำทานได้ แต่หากเรามองในระดับที่ต่ำลงมาสำหรับผู้ที่กำลังสะสมบารมี การชำระล้างจิตให้สะอาดต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นต่ำ คือการให้ทาน แล้วค่อยก้าวไปสู่ไปสู่ระดับที่สูงขึ้นไป คือศีลสมาธิ ปัญญา ทั้งนี้เนื่องจากการทำทานเพียงอย่างเดียวอาจจะชำระล้างไม่สะอาดเท่ากับศีล

ดังนั้น หลักคำสอนในพุทธศาสนาเมื่อก้าวถึงทานมักจะมีศีล ภาวนามาพ่วงด้วยเสมอ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นลำดับขั้นตอนรักษาศีล

ในสังครวสูตรพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “บุคคลผู้ถึงเวทนาได้อาบน้ำให้ห้วงใดแล้วไม่เปียก แต่กลับข้ามฝั่งได้ห้วงนั้นคือ ธรรม มีศีลเป็นท่า ไม่ขุ่น”^{๒๐}

จะเห็นได้ว่าในพุทธศาสนาที่สามารถชำระหรือล้างจิต ให้สะอาด ต้องเป็นบุญ ที่อยู่ระดับสูงขึ้นไปจึงสามารถชำระล้างได้ดี แต่การทำบุญในระดับทานหากไม่มีปัญญาช่วยควบคุมก็ไม่สามารถชำระล้างจิตได้ กลายเป็นการยึดมั่นถือมั่นในเกียรติยศชื่อเสียงซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการให้ทาน ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับ “การชำระล้าง” มากกว่าความหมายอื่น เพราะเป็นบุญที่สามารถสละอุปาทาหรือความยึดมั่นถือมั่นได้ โดยท่านได้แบ่งและเปรียบเทียบการทำบุญออกเป็น ๓ จำพวกด้วยกัน คือ^{๒๑}

๑) พวกที่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเอามาทำบุญให้ทาน ฆ่าวัว ฆ่าไก่เลี้ยงสุรยาเมาทำตามประสาของคนทีเห็นแก่ปากแก่ท้องก็เห็นเรื่องกินเป็นใหญ่ แล้วฆ่าสัตว์ทำบุญ หรือทำบุญอวดคน ทำแต่เพียงเรื่องไว้อวดคน คือทำบุญเอาหน้าเป็นการค้ากำไร เปรียบเหมือนคนที่อาบน้ำโคลนเพราะไม่มีน้ำอื่นจะอาบ อาบเสร็จแล้วก็ยังมีโคลนติดอยู่ที่ตัว

๒) อีกพวกหนึ่ง ทำบุญอุปาทาน ยึดมั่นถือมั่นในบุญ เมฆบุญเมฆสวรรค์วิมานเป็นต้น เปรียบเหมือนคนที่อาบน้ำที่ปนด้วยเครื่องหอม เมื่ออาบเสร็จแล้ว ก็ยังมีกลิ่นของเครื่อง หอมติดตัวอยู่

๓) พวกสุดท้ายนี้ทำบุญเพื่อเสียสละซึ่งความยึดมั่นถือมั่น ไม่มีความยึดมั่นสิ่งใด ๆ เป็นตัวเรา ทำเพื่อให้กิเลสหมดไปจากสันดาน เหมือนคนที่อาบน้ำที่ใสสะอาด ลูบไล้ด้วยแล้วล้างด้วยน้ำที่ใสสะอาด ก็ไม่อะไรติดอยู่ที่ตัวเป็นเนื้อตัวที่สะอาด

ปิ่น มุฑุกันต์ ได้ให้ความหมายของบุญไว้ โดยเน้นด้านจิตใจว่า “บุญ คือความสะอาดแห่งจิตใจ บาบคือความสกปรกแห่งจิตใจ และบุญคือการพัฒนาขึ้นแห่งคุณภาพของจิต บาบคือความสูญเสียคุณภาพอันดีของจิตด้วยอำนาจกิเลส”^{๒๒} โดยปกติแล้วธรรมชาติของจิตมีสภาพที่ผุดผ่องแจ่มใส ชาวสะอาด ตามธรรมชาติของมัน ต่อเมื่อมีการปรุงแต่งไปด้วยธุลีก็ระคะ โทสะ โมหะ จิตจึงหมองเศร้า ขุ่น ไม่สะอาด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ระคะโทสะโมหะ ก็คือธุลี ที่ทำให้จิตนั้นแปดเปื้อน “กิเลสคือระคะ โทสะ โมหะ เป็นต้นนั้นเป็นต้นนั้นเป็นอาการหรือลักษณะของจิตอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้จิตขุ่น เราก็เรียกลักษณะเหล่านี้ว่า บาบ หรือหากจิตนั้นไม่ประกอบไปด้วยระคะ โทสะ โมหะ เราก็เรียกว่า บุญ” หลักการกระทำบุญในพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงแสดงการทำบุญคือบุญ

^{๒๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๗/๓๐๐.

^{๒๑} พระศาสนมนี จันทมงคลโล, **ปทานุกรมธรรมบท ภาค ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๒), หน้า ๑๗.

^{๒๒} ฉายา สาน, **ประวัติบุญพุมบิณท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๗), หน้า ๒.

กิริยาวัตถุหมายถึงการทำบุญ คือ การทำความดีด้วยกิริยาต่าง ๆ ถือเป็นธรรมที่ส่งเสริมให้การประพฤติพรหมจรรย์มีการตั้งอยู่อย่างเป็นนิจ และให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก บุญกิริยาวัตถุ ๓ แปลว่าที่ตั้งแห่งการทำบุญ หรือหลักการทำความดี หมายถึง วิธีการสร้างกุศลที่ถูกต้อง มี ๓ ประการได้แก่^{๒๓}

๑ ทำบุญด้วยการให้ “ทานมัย”^{๒๔} คือการแบ่งปันสิ่งของ แก่คนอื่น ด้วยความเต็มใจ เป็นการเสียสละ

๒ ทำบุญด้วยการรักษาศีล “ศีลมัย”^{๒๕} เป็นการสำรวมกายและวาจาโดยอ่อนน้อมถ่อมตน มีวาจาสุภาพ

๓ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา “ภาวนามัย” คือการฝึกอบรมจิตให้สงบและเกิดปัญญา ไม่ถูกโมหะครอบงำ คิดแต่เรื่องดีที่เป็นกุศล เป็นการสำรวมจิตใจ เพื่อกำจัดกิเลส

การแบ่งปันสิ่งของแก่ผู้อื่น เป็นการลดกิเลสความเห็นแก่ตัว ตามด้วยการสำรวมกาย และวาจาเป็นการกำจัดกิเลสอย่างหยาบ ไหลเรื่อยไปถึงการสำรวมจิตใจ ซึ่งเป็นกำจัดกิเลสอย่างละเอียดในที่สุด

บุญ ๑๐ วิธีตามหลักพุทธศาสนา มีการทำบุญด้วยกัน ๑๐ วิธี เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ ๑๐ ประการ คือ

๑ ให้ทาน แบ่งปันผู้อื่นด้วยสิ่งของ ไม่ว่าจะให้ใครก็เป็นบุญ “ทานมัย” การให้ทานเป็นการช่วยขัดเกลาความเห็นแก่ตัว ความคับแค้น ความตระหนี่ถี่เหนียว และความติดยึดในวัตถุ นอกจากนี้สิ่งของที่เรแบ่งปันออกไปก็จะเป็นประโยชน์กับบุคคลหรือชุมชนโดยส่วนรวม

๒ รักษาศีล ก็เป็นบุญ “ศีลมัย” เป็นการฝึกฝนที่จะ ลด ละ เลิกความชั่ว ไม่ไปเบียดเบียนใคร มุ่งที่จะทำความดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่นเป็นการหล่อเลี้ยงบ่มเพาะให้เกิดความดีงามและพัฒนาคุณภาพชีวิตไม่ให้ตกต่ำ

๓ เจริญภาวนา ก็เป็นบุญ “ภาวนามัย” การภาวนาเป็นการพัฒนาจิตใจและปัญญาทำให้จิตสงบ ไม่มีกิเลส ไม่มีเรื่องเศร้าหมอง เห็นคุณค่าสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ผู้ที่ภาวนาอยู่เสมอย่อมเป็นหลักประกันว่า จิตจะมีความสงบ ชีวิตมีความสุข คุณภาพชีวิตดีขึ้น สูงขึ้น

๔ อ่อนน้อมถ่อมตน ผู้น้อยอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ก็แสดงออกในความมีเมตตาต่อผู้น้อย และต่างก็อ่อนน้อมต่อผู้มีคุณธรรมรวมถึงการให้เกียรติ ให้ความเคารพในความแตกต่างซึ่งกันและกันทั้งในความคิด ความเชื่อและวิถีปฏิบัติของบุคคลและสังคมอื่น เป็นการลดความยึดมั่นถือมั่นในความเป็นตัวตน ก็เป็นบุญ “อปจายนมัย”

๕ ช่วยเหลือสังคมรอบข้าง ช่วยเหลือสละแรงกาย เพื่องานส่วนรวม หรือช่วยงานเพื่อนบ้านที่ต้องการความช่วยเหลือ ก็เป็นบุญ “ไวยาวัจจมัย”

^{๒๓} พระจุม ธรรมปาโล, **จารีกนกรวัดสมัยหลังพระนคร**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร:จวงเจริญการ ๒๕๑๒), หน้า ๓๔.

^{๒๔} ตรึง งาม, **ประวัติศาสตร์เขมร, ภาค ๑-๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๗), หน้า ๖๑.

^{๒๕} เดวิด แชนด์เลอร์, **ประวัติบุญพุมบิณท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕.

๖ เปิดโอกาสให้คนอื่นมาร่วมทำบุญกับเรา หรือในการทำงานก็เปิดโอกาสให้คนอื่นมีส่วนร่วมทำ ร่วมแสดงความคิดเห็น รวมไปถึงการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วด้วย ก็เป็นบุญ “ปัตติทานมัย”

๗ ยอมรับและยินดีในการทำความดี หรือทำบุญของผู้อื่น การชื่นชมยินดีหรืออนุโมทนา ไม่อิจฉาหรือระแวงสงสัยในการทำความดีของผู้อื่น ก็เป็นบุญ “ปัตตานุโมทนามัย”

๘ ฟังธรรม บ่มเพาะสติปัญญาให้สว่างไสว ฟังธรรมะ ฟังเรื่องที่ดีมีประโยชน์ต่อสติปัญญา หรือมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่ดี เป็นความจริง ความดี ความงาม ก็เป็นบุญ “ธรรมสวนมัย”

๙ แสดงธรรม ให้ธรรมะและข้อคิดที่ดีกับผู้อื่น แสดงธรรมนำธรรมะไปบอกกล่าว เพื่อแผ่ให้คนอื่นได้รับฟัง ให้เขาได้รู้จักวิธีการดำเนินชีวิตที่ดี เป็นเรื่องของความจริง ความดีความงามก็เป็นบุญ “ธรรมเทศนามัย”

๑๐ ทำความเห็นให้ถูกต้องและเหมาะสม มีการ ปรับทัศนคติ แก้ไขปรับปรุงพัฒนาความคิดเห็นความเข้าใจให้ถูกต้องตามธรรม ให้เป็นสัมมาทัศนะอยู่เสมอเป็นการพัฒนาปัญญาอย่างสำคัญ ถือเป็นบุญด้วยเช่นกัน “ทิวฐุชุกรม”

ดังนั้น ในบรรดา บุญที่กล่าวมาแล้วนั้น ทิวฐุชุกรมสัมมาทัศนะ เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการทำบุญทุกชนิดและทุกโอกาสจะต้องประกอบและประกอบเข้ากับบุญกิริยาวัตถุข้ออื่นทุกข้อ เพื่อให้งานบุญข้อนั้น ๆ เป็นไปอย่างถูกต้องตามความหมายและความมุ่งหมายพร้อมทั้งได้ผลถูกต้องทางการทำบุญ๑๐ ประการนี้สามารถสรุปเป็นข้อความคล้องจองกัน ๑. แบ่งปันกันกิน ๒. รักษาศีล คือ กาย วาจา ๓. เจริญสมาธิภาวนา ๔. กาย-วาจา-ใจอ่อนน้อม ๕. ยอมตนรับใช้ ๖. แบ่งให้ความดี ๗. มีใจอนุโมทนา ๘. ใฝ่หาฟังธรรม ๙. นำแสดงออกไม่ได้เว้น ๑๐. ทำความเห็นให้ถูกต้อง^{๒๖}

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ โดยทั่วไปก็จะเรียกกันตามพื้นเพของแต่ละภูมิภาค ตามพื้นที่แตกต่างกันไป และในขณะเดียวกันความหมายความเข้าใจก็ไม่ได้ต่างกันไปมากเท่าไรนัก นั่นหมายความว่าบุญหรือประเพณีมีวัตถุประสงค์เพื่อทำให้เกิดความสบายใจเรียกว่าบุญพิธี คำว่า “ประเพณี” ชาวแกมพูชานิยมเรียกกันว่า “บุญ” และบุญที่สำคัญของชาวแกมพูชาที่ทำกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน คือ “บุญสารท”

๒.๒.๑ ความเชื่อประเพณีสารทของชาวแกมพูชา

ประเพณีสารท ชาวแกมพูชาเรียกว่า บุญสารท ในภาษาเขมรนิยมเขียนว่า “บุญย” มาจากภาษาสันสกฤตว่า “บุญ” ศัพท์ภาษาสันสกฤตซึ่งในวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยใช้คำว่า “บุญ” ความเป็นจริงแล้วเป็นการทำขึ้นเพื่อบวงสรวงบูชาเทพเจ้า หรือเช่นไหว้วิญญาณต่าง ๆ การสวดอ้อนวอน การขอให้ลดบันดาลสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่หลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังนั้น เรื่องการประกอบพิธีกรรมจึงเป็นเรื่องของศาสนิกชนที่รับเอาวัฒนธรรมมาจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเผยแพร่และมีมาก่อนที่ศาสนาพุทธจะเกิดขึ้น ที่ปรากฏชัดเจนนั่นก็คือ หลักคำสอนเกี่ยวกับการอุทิศส่วนบุญ ซึ่งหลักคำสอนดังกล่าวก็ไม่ได้ระบุว่า ทุกคนจะต้องทำ แต่อาจเป็นเพราะด้วยความหวงระลึกถึงบุพการีจึงจะมีการประกอบ

^{๒๖} เดวิด แชนด์เลอร์, หน้า ๕๘.

กิจกรรมอุทิศส่วนบุญเรื่อยมา จนกลายเป็นพิธีกรรมที่สำคัญสำหรับชาวพุทธ มีการสืบทอด และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่น ซึ่งนี่ก็อาจจะเป็นต้นกำเนิดของพิธีสารทในพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามที่มาของประเพณีสารทในพุทธศาสนาก็ยังมีการถกเถียงกันอยู่ในแวดวง ของนักวิชาการ บ้างก็ว่ามีที่มาจากเรื่องญาติของพระญาติของพระเจ้าพิมพิสาร บ้างก็ว่ามาจากเรื่องนางสุชาดาทำ มธุปายาสถวายพระโพธิสัตว์ก่อนจะบรรลุปะสัมโพธิญาณ บ้างก็ว่ามาจากเรื่องบุพกรรมของพระอัญญา โภณทัตถุญะที่ได้ถวายข้าวสาละแด่พระสงฆ์ โดยมีพระวิปัสสิพุทธเจ้าเป็นประธาน^{๒๗}

ดังนั้น ผู้วิจัยจะเริ่มศึกษาจากหลักคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเสียก่อน เพื่อให้เห็นว่าหลักคำสอนดังกล่าววิวัฒนาการไปเป็นประเพณีสารทได้อย่างไร

๒.๒.๒ พัฒนาการของประเพณีสารท

“สารท” หรือ “พุมบิณฑ” เป็นประเพณีหนึ่งที่มีความเป็นเอกลักษณ์เป็นของตนเอง คือ เน้นการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ ซึ่งเอกลักษณ์นี้เองที่เป็นจุดเด่นของงาน เมื่อถึงเทศกาลเมื่อไร ชาวพุทธทุกพื้นที่มักจะมีการให้ทาน เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่บุพการีของตน ในบางท้องถิ่นเชื่อกันว่า หากลูกหลานไม่ได้ไปวัดทำบุญอุทิศไปให้ เหล่าบรรพชนก็จะสาปแช่ง ให้ประสบแต่ความหายนะ หา เลี้ยงชีพไม่เจริญ เป็นต้น ดังนั้น ประเพณีสารทจึงมีเอกลักษณ์เฉพาะต่างจากประเพณีอื่น

วิถีชีวิตและบริบททางสังคมรวมถึงความเปลี่ยนแปลงทางฤดูกาลเป็นสิ่งสำคัญที่จะ ก่อให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเซ่นสังเวย บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ตนและครอบครัวอยู่รอด ปลอดภัย สิ่งเหล่านี้เมื่อมีการกระทำบ่อย และมีการสืบทอดทอดไปหลายยุคสมัย ก็ย่อมมีพัฒนาการใน ตัวของมันเอง แล้วมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ดังที่ได้กล่าวเกี่ยวกับความหมายของ “สารท” โดย แรกเริ่มนั้นอาจจะมีได้เป็นพิธีกรรม เป็นเพียงกิจกรรมรื่นเริงในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวเท่านั้น ต่อมากิจกรรม เหล่านี้ก็กลายเป็นพิธีกรรมชัดเจน แล้วพัฒนามาเป็นประเพณีตามลำดับ

ความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ นั้น ส่งอิทธิพลต่อแนวคิดและการกระทำของชาวเขมร เป็นอย่างมาก ในยุคแรกชาวเขมรมีความเชื่อเรื่องเนี่ยะตา โดยเชื่อกันว่าผู้ที่ตายไปแล้วจะเกิดเป็น เนี่ยะตาเพื่ออยู่ดูแลลูกหลานให้อยู่รอดปลอดภัย ยิ่งผู้ตายเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงมากเท่าไรเมื่อตายไปแล้วก็ ยิ่งได้รับการเคารพนับถือมากเท่านั้น ในยุคต่อมาเมื่อศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาทั้ง ๒ ศาสนา ล้วนมีความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษเหมือนกับความเชื่อดั้งเดิมของพวกเขา ชาวเขมรจึงรับเอามาปฏิบัติ อย่างจริงจัง อิทธิพลจากทั้ง ๒ ศาสนานี้มีผลต่อแนวคิดและวิถีชีวิตของพวกเขา จึงมีการสร้างเป็น ปราสาทใหญ่โตก็ด้วยอำนาจจากความเชื่อนั้นเอง ดังนั้น เราจึงกล่าวได้ว่าความเชื่อเป็นบ่อเกิดแห่ง พิธีกรรม และเมื่อพิธีกรรมนั้นทำบ่อย ๆ จนเป็นที่ยอมรับของสังคมก็กลายเป็นประเพณี ก่อนที่จะ กลายเป็นประเพณีได้หลักคำสอนเหล่านั้นต้องมีอิทธิพลทั้งต่อแนวคิด และวิถีชีวิตของชาวเขมรเป็น อย่างมาก

ดังนั้น หลักคำสอนในพุทธศาสนาส่งอิทธิพลต่อแนวคิด และการกระทำของชาวพุทธ เป็นมาก โดยเฉพาะด้านความเชื่อสิ่งลึกลับ เนื่องจากมนุษย์ก็มีพื้นฐานความเชื่อในด้านนี้อยู่แล้ว เมื่อ ได้รับหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาเข้ามา ความเชื่อต่อสิ่งเหล่านั้นทวีคูณมากยิ่งขึ้น มีข้อสังเกตอยู่

^{๒๗} พระมหาสันติ อุณ, พระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธ ศาสตร์มหาบัณฑิต, ๒๕๔๑), หน้า ๕๓.

ว่า ถึงแม้ว่ามนุษย์จะมีความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากเพียงไร เมื่อได้รับหลักธรรมเข้ามาความเชื่อและแนวคิดเหล่านั้นก็ถูกปรับเปลี่ยนไปด้วย โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีสารทซึ่งเป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนในพุทธศาสนา โดยหลักธรรมที่มีอิทธิพลต่อแนวคิด และการกระทำต่อชาวพุทธมากที่สุด หมายถึง ที่มาของประเพณีสารทในประเทศกัมพูชามี ๔ เรื่อง ด้วยกันคือ เรื่องพระอุปัคฺคต เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี เรื่องของนายพรานที่เลี้ยงด้วยการฆ่าสัตว์ และเรื่องพระญาติของพระเจ้าพิมพิสารที่ไปเกิดเปรต^{๒๘}

๑. เรื่องพระอุปัคฺคต

พระอุปัคฺคต หรือพระอุปัคฺคตนั้นไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา แต่อย่างไรก็ตาม การเล่าถึงประวัติของพระอุปัคฺคตก็อาจจะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับประเพณีและความเชื่อแต่ละท้องถิ่นของสังคมนั้น ๆ ในศาสตราวิชาธ “ซึ่งเป็นคัมภีร์ฉบับภาษาเขมร ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง” ได้กล่าวถึงประวัติของพระอุปัคฺคต แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงชาติภูมิทั้งหมด กล่าวถึงเฉพาะตรงที่พระอุปัคฺคตลงไปเยี่ยมมรณภูมิ แล้วนำข่าวสารของสัตว์นรกมาบอกแก่มนุษย์โลก

ในหนังสือ พระเจ้าอโศก ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระอุปัคฺคตว่า “เป็นผู้ที่บุญบารมีเสมือนพระพุทธเจ้า เพียงแต่ไม่มีมหาบุริสลักษณะ ๓๒ เหมือนพระพุทธเจ้า เป็นพระเถระผู้มีฤทธานุภาพมาก และเป็นผู้ทรงจำธรรมวินัยทั้งหมด” อย่างไรก็ตาม นามของพระอุปัคฺคตมาปรากฏชัดในคัมภีร์โลกบัญญัติ ซึ่งเป็นคัมภีร์บาลียุคหลัง รัตนโดยพระสังฆธรรมโฆษะเถระ เป็นพระเถระนักปราชญ์ชาวลังกา ได้รับนาคัมภีร์นี้ในสมัยอนุราธปุระ บ้างว่าเป็นพระเถระชาวพม่าเป็นผู้รับนาคัมภีร์บาลีอักษรพม่าและคัมภีร์โคกาวทานของฝ่ายมหายาน^{๒๙}

ประวัติของพระอุปัคฺคตที่ชาวพุทธมักจะกล่าวถึงนั้น มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับประเพณี ความเชื่อแต่ละท้องถิ่น ยิ่งไปกว่านั้นในคัมภีร์บางแห่งก็อาจจะกล่าวขัดแย้งกันด้วยซ้ำ ในคัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาพิสดาร และคัมภีร์ อโศกาวทาน ตลอดจนหนังสือพระเจ้าอโศก ได้กล่าวว่า พระอุปัคฺคตนั้นมีชีวิตอยู่ในยุคของพระเจ้าอโศก เป็นพระเถระผู้มีบทบาทสำคัญในการช่วยกำจัดมลทินพระเจ้าอโศก ยิ่งกว่านั้นเป็นผู้ที่มีฤทธิ์มาก สามารถปราบพญามารให้กลายเป็นสัมมาทิฐิ ในหนังสือพระเจ้าอโศกได้กล่าวถึงบทบาทของพระอุปัคฺคตว่า เป็นผู้ที่มีความชำนาญทางด้านประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์เป็นอย่างดี พระเจ้าอโศกจึงไว้วางพระทัยให้พระอุปัคฺคตเป็นมัคคุเทศก์ที่ช่วยสมณสถานที่สำคัญ ๆ ทางพุทธศาสนา เป็นที่น่าสังเกตว่า พระอุปัคฺคตเป็นพระเถระที่มีบทบาทสำคัญมากในยุคของพระเจ้าอโศก แต่ในศิลาจารึกของพระองค์กลับไม่มีศิลาจารึกหลักใดที่กล่าวถึงพระเถระที่มีชื่อเสียงในยุคของพระองค์เลย มีนักวิชาการหลายท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่า “การที่พระองค์ไม่ได้จารึกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า พระเถระที่มีชื่อเสียงไว้ในศิลาจารึก เนื่องจาก

^{๒๘} สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี จรณ ณาต, (โชตธนาโณ), พจนานุกรมเขมร ภาค๑-๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๒), หน้า ๒๑.

^{๒๙} พระสังฆธรรมโฆษะเถระ, พจนานุกรมบุญประเพณีเขมร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๒๓), หน้า ๑๑.

ทรงได้พยายามวางพระองค์เป็นกลาง ๆ ไม่ตรัสถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเลย แต่ทรงสอนธรรมที่เป็นหลักความประพฤติทั่วไปอันมีหรือเป็นที่ยอมรับในทุกศาสนา”^{๓๐}

ซึ่งเป็นนักปราชญ์สำคัญทางพระพุทธศาสนา กล่าวว่า “ในศิลาจารึก” “ไม่มีสักคำที่พูดถึงพระพุทธเจ้า หรือพุทธศาสนามีอริยสัจจะ ๔ ปฏิจจะสมุปะบาท นิพพานและหลักธรรมข้อสำคัญทางพระพุทธศาสนา ไม่ปรากฏในศิลาจารึกเลย”^{๓๑} กล่าวไว้ในหนังสือ ว่า ธรรมที่นำเสนออย่างนั้นในธรรมโอองการเหล่านี้ เป็นเพียงอีกชื่อหนึ่งสำหรับเรียกชีวิตที่ดำรงมีชีวิตธรรมและตั้งอยู่บนพื้นฐานร่วมของทุกศาสนา ดังนี้ พระเจ้าอโศกจึงนับได้ว่าได้ทรงวางฐานแห่งศาสนาสากล และน่าจะเป็นบุคคลแรกที่ทำให้การนี้ในประวัติศาสตร์^{๓๒}

จากที่คนจะกล่าวจะเห็นได้ว่า การที่พระเจ้าอโศกไม่ได้จารึกรายนามของพระเถระที่มีชื่อเสียง เช่น พระอุปัคตต์ ไว้ในศิลาจารึกจึงมิใช่เรื่องแปลก หากแต่เป็นการแสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์อันกว้างไกลของพระองค์ อนึ่งพระองค์ก็น่าจะได้รับบทเรียนหลายอย่างจากทัศนคติความขัดแย้งระหว่างฮินดูกับชาวพุทธ จนต้องมีการแข่งขานกัน และมีผู้ที่สังเวทชีวิต ในเหตุการณ์นั้นมีพระอนุชาของพระองค์ร่วมอยู่ด้วย ดังนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งในอนาคตจึงไม่มีการจารึกรายนามของพระเถระไว้ในศิลาจารึก จากการศึกษาพบว่า แต่ละคัมภีร์นั้นกล่าวถึงประวัติของพระอุปัคตต์ต่างกันบ้างเหมือนกันบ้างโดยในอโศกการทาน และหนังสือพระเจ้าอโศกได้กล่าวว่า เมื่อพระอุปัคตต์ออกบวชสำเร็จเป็นพระอรหันต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณ อาศัยอยู่ที่วัดนตตชฎิกการราม บนเขาอรุมณตะ มีพระอรหันต์ ๘,๔๐๐๐ องค์เป็นบริวารส่วนในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกาของฝ่ายเถรวาทกล่าวว่า นอกจากเป็นพระเถระผู้มีฤทธิ์อภิญญาแล้วท่านยังได้เนรมิตปราสาทปลีกิเวกอยู่ใต้สะดือทะเล อยู่อย่างเป็นสุขด้วยอำนาจฌานสมาบัติ

สำหรับชาวพุทธเขมรมีความเชื่อมั่นไปในเรื่องฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ดังที่ปรากฏในศาสตราวิชชาธรรว่า “พระอุปัคตต์ได้เหาะแทรกปรูพิไปยมโลกเพื่อเยี่ยมสัตว์ ด้วยอำนาจของท่านทำให้สัตว์นรกหายใจเข้าออกได้สะดวกขึ้น สิ่งหนึ่งที่ศาสตราวิชชาธรรแตกต่างจากคัมภีร์อื่น ๆ นั่นก็คือ ช่วงการดำรงชีวิตอยู่ของพระอุปัคตต์ โดยศาสตราวิชชาธรรกล่าวว่า พระอุปัคตต์นั้นมีชีวิตอยู่ในช่วงที่พระพุทธเจ้ายังคงทรงมานอนอยู่นั่นเอง”^{๓๓}

ความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปัคตต์ในสังคมเขมรเน้นไปในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ดังที่ปรากฏในศาสตราวิชชาธรรได้กล่าวถึงเฉพาะตรงที่พระอุปัคตต์ลงไปเยี่ยมนรกภูมิ แล้วนำข่าวของสัตว์นรกมาบอกกล่าวให้ญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ได้รับรู้^{๓๔}

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรม, ๒๕๕๔), หน้า ๕๑.

^{๓๑} สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี, (โชตนาโณ), พจนานุกรมเขมรภาค ๑-๒, หน้า ๒๑.

^{๓๒} พระธรรมกิตติวงศ์, พิธีลักคำสอนพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๑), หน้า ๔๖.

^{๓๓} พระตีม เสือด, (เมตตาปาโล), สังฆทานมีผลมาก, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๕), หน้า ๗๙.

^{๓๔} ระสังฆัตเถโร สุม, พิธีทำบุญพุมบิณท์, พิมพ์ที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔.

นอกจากนี้ยังเชื่อว่าเป็นพระเถระผู้มีบุญญาธิการเหมือนพระพุทธเจ้าเพียงแต่ไม่มีมหาปุริสลักษณะเท่านั้นเอง สังเกตเห็นว่าความเชื่อเรื่องผู้มีบุญญาธิการ หรือมีฤทธานุภาพนี้ได้ปรากฏอยู่ในสังคมเขมรมาช้านาน “ทุกครั้งที่ประสบกับความทุกข์ลำบากชาวเขมรมักคิดว่าไม่นานก็คงมีผู้มีฤทธิหรือบุญญาธิการมาช่วยเหลือ ซึ่งนี่ก็อาจจะเป็นแนวคิดที่ได้รับจากศาสนาพราหมณ์ เวลาที่พวกเขาถูกรบกวน จลาจล ศาสนิกพราหมณ์มักจะคิดว่าไม่นานพระอิศวรจะอวตารลงมาช่วย” แนวคิดดังกล่าวได้ปรากฏอยู่ในสังคมเขมรแล้วมีการสอนต่อ ๆ กันจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่ง โดยพวกเขาไม่รู้เลยว่า พระเจ้าธัมมิกนั้นเป็นใครมาจากไหน แน่แน่นอนจากความหมายของคำว่า “ธัมมิก” พวกเขาน่าจะมีความหวังว่าสักวันหนึ่งก็คงมีพระราชชาติปกครองประกอบด้วยธรรมเหมือนกับพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งเป็นพระราชชาติในฝันของพวกเขา จะเห็นว่า แนวคิดและความเชื่อเหล่านี้ก็ไม่ต่างอะไรไปจากเรื่องผู้มีบุญญาธิการในพุทธศาสนา เช่น พระอุปัคฺต

ชาวพุทธเขมรยังมีความหวังว่า ด้วยฤทธานุภาพของพระอุปัคฺตจะสามารถช่วยให้ญาติของตนได้ปลดเปลื้องจากความทุกข์ได้บ้าง ยิ่งไปกว่านั้นก็ยังสามารถช่วยให้ตนเอง และครอบครัวประสบกับความ สุขความเจริญร่ำรวยด้วยทรัพย์สมบัตินั้นเองหากเรามองจากประวัติของท่าน จะเห็นว่า พระอุปัคฺตเป็นพระเถระผู้เลื่องชื่อทางด้านฤทธิ์ปาฏิหาริย์มีความสันโดษ อาศัยในปราสาทแก้วท่ามกลางทะเลลึก บ้างว่าอาศัยอยู่บนยอดเขาอามนต์ การที่ได้ทำบุญกับท่านจึงเป็นเรื่องยาก ผู้ใดก็ตามที่สามารถใส่บาตรแด่พระอุปัคฺตต้องมีกรรมดีมาก่อน หรือเป็นผู้ที่มีอุปนิสัยแรงกล้าซึ่งพระอุปัคฺตต้องการโปรดสัตว์

ในศาสตราจารย์วิชาธรได้กล่าวว่า “พระอุปัคฺตเป็นผู้ที่มีฤทธิ์สามารถเหาะแทรกทะลุกำแพง ปฐพีไปถึงนรก นำเรื่องราวของสัตว์นรกมาบอกกล่าวให้มนุษย์โลกได้รับรู้แล้วนำเรื่องราวของมนุษย์โลกที่ได้ทำบุญอุทิศไปญาติไปบอกกล่าวให้พวกสัตว์นรกอนุโมทนา ซึ่งความเชื่อตรงนี้เองอาจจะเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างอบายภูมิกับมนุษย์ภูมิ และเป็นต้นตอของแนวคิดเรื่องการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับโดยนำเรื่องราวของพระอุปัคฺตมาเป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างอบายภูมิ และมนุษย์ภูมิดังที่ปรากฏคำสอนว่า หากผู้ใดต้องการกระทำบุญ เพื่อให้อุทิศส่วนบุญไปให้สัตว์นรกเหล่านั้นต้องทำดังนี้คือ วันแรก ๑ คำ เดือนภัทรบท ต้องทำข้าวบิณฑิ ข้าวเบ็ดโบร์ “ข้าวอุทิศให้แก่คนตาย” ทุกวัน แล้วต้องทำองค์พระพุทธรูป ๑ องค์ ๑ วัน “วันละหนึ่งองค์” จนถึงวันแรม ๑๕ คำ

เดือนภัทรบทนี้เอง ต้องผูกเพดาน ดาษมานมุติ ปูเสื่อ ต้องสมათานศีลให้บริสุทธิ์ ต้องปิดกวาดวัดวาอารามพระวิหารต้องจัดไทยทานเครื่องบรรณาการ มีพวงดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม เป็นต้น แล้วต้องนิมนต์พระสงฆ์ผู้ทรงศีลบริสุทธิ์สวดมหาสมัยต้องประกาศบวงสรวงอัญเชิญครูปิตุยา ย พ่อแม่พี่น้องญาติกา ซึ่งล่วงลับไปแล้วทั้งหมด พร้อมด้วยเทวดา แล้วต้องนิมนต์ท่านเทศนาศาสตราวิชาธรรมในคืนนั้น เข้าขึ้นต้องทำข้าวบิณฑิ ข้าวบิณฑิโบร์ “ข้าวสำหรับอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ” ทั้งจึงหันผลไม้สารพัดโภชนาอาหารทั้งปวงจัดเป็นคู้ไทยทานอังกาสใส่บาตรพระสงฆ์ อุทิศส่วนบุญส่งไปถึงสัตว์นรกเหล่านั้น ด้วยอานุภาพแห่งการกระทำบุญกุศลนี้ สัตว์นรกจะหลุดพ้นออกจากทุกข์ภัยในกาลนั้น^{๓๔} ได้ไปบังเกิดในสวรรค์แล้วให้พรสาธุการมายังญาติสันดานซึ่งได้ทำบุญให้ทานอุทิศตรงส่งไปนั้นให้เกิดสุขสวัสดิ์ที่ค้ำยยืนยาวเรื่อย ๆ ไป

^{๓๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมุนี ญาณ, (โชตธนาโณ), พจนานุกรมเขมร ภาค ๑-๒, หน้า ๒๑.

๒. เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี

การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับในช่วงเดือนสิบ “ภัทรบท” ส่วนหนึ่งก็ได้รับอิทธิพลความเชื่อจากเรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งในเรื่องนี้มุ่งสอนเรื่องพิธีกรรมว่า ผู้ที่ต้องการอุทิศส่วนบุญให้ส่วนผู้ล่วงลับไปแล้วต้องทำอะไรบ้าง ดังที่ปรากฏข้อความในศาสตราอาณิสงส์บิณฑว่า “ดูก่อนคหบดี เหล่าพ่อแม่ ญาติสาโลหิตทั้งหลาย ที่ตายจากโลกนี้ไปแล้ว ไปเกิดในที่ใด ก็ดี แต่เมื่อถึงแรมเดือนภัทรบท ซึ่งจัดถือบิณฑมาชุมนุมกันอยู่ในเวลานั้น เหตุด้วยเดชะอาณิสงส์ของบุญ ซึ่งเหล่าญาติสันดานไปทำข้าวบิณฑ^{๓๖}

กฎที่เกิดจากการยอมรับทางสังคมเราจะเรียกว่า “กฎประเพณี” ซึ่งกฎตัวนี้อาจจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับกฎทางศาสนา หรือกฎหมายของรัฐ แต่เป็นกฎที่เกิดจากความเชื่อ และการยอมรับของคนในสังคมนั้น ๆ ว่า ในช่วงเทศกาลสารททุกคนต้องไปทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษ หากผู้ใดไม่ทำก็จะต้องรับโทษ กล่าวคือ ถูกคนรอบข้างนินทาว่าเป็นคนเนรคุณต่อบรรพบุรุษ โทษที่ยิ่งกว่านั้นก็คือพวกเขาจะถูกบรรพบุรุษมีบิดามารดา เป็นต้นสาปแช่ง นั่นเอง ซึ่งในทางนามธรรมเราก็ไม่สามารถที่จะรู้ได้ แต่ในทางรูปธรรมเรารู้ได้ทางหูและตาว่ามีบุคคลอื่นนินทาเรา การที่กล่าวบุคคลอื่นนินทาและกับบรรพบุรุษสาปแช่งนี้เองเป็นตัวบีบบังคับให้ทุกคนได้แสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทีในรูปแบบของทักษณานุประทานในช่วงเทศกาลสารท

เรื่องของนายพรานที่เลี้ยงชีพด้วยการฆ่าสัตว์ การศึกษาเกี่ยวกับที่มาและแนวคิดของแต่ละเรื่องที่ปรากฏในพิธีสารทนั้นบางเรื่องก็ดูเหมือนมีเหตุผล แต่บางเรื่องก็ขาดเหตุผลในเชิงตรรกะ โดยเฉพาะเรื่องนายพรานฆ่าสัตว์เลี้ยงชีพ ซึ่งหากวิเคราะห์จากเนื้อหา และบุคคลที่ปรากฏในเรื่อง “นายพรานคนนี้ฆ่าสัตว์มาตลอดทั้งชีวิต คือ ในชีวิตไม่เคยได้ทำบุญอะไรเลย นอกจากการแจกเนื้อที่ได้มาให้แก่พวกเด็ก ๆ ต่อมาวันหนึ่งล่าสัตว์ไม่ได้ก็ได้เก็บดอกตะแบกป่ามาแจกแทนเนื้อ หลังจากตายก็ได้ไปเกิดเป็นเปรตมีดอกตะแบกป่าประดับศีรษะ”^{๓๗}

หากสังเกตให้ดีจะเห็นว่า เรื่องนี้มีจุดประสงค์อยู่ ๒ ประการด้วยกัน คือ มุ่งสอนเรื่องกรรม โดยกรรมในที่นี้อาจจะไม่ได้หมายถึงเฉพาะกรรมที่เกิดจากปาณาติบาตเพียงอย่างเดียว ยังหมายถึงกรรมอื่นที่เป็นเหตุให้เกิดเป็นเปรต ในคัมภีร์เปรตวัตถุได้กล่าวถึงกรรมที่เป็นมูลเหตุให้เกิดเป็นเปรตมีลักษณะแตกต่างกัน เช่น มิคลุตทเพตวัตถุที่ ๑ ได้กล่าวถึงนายพรานที่ชอบฆ่าสัตว์เลี้ยงชีพมาทั้งชีวิต และมุ่งสอนเรื่องผลของกรรม ย้อนกลับมาดูเรื่องนายพรานฆ่าสัตว์เลี้ยงชีพ “เรื่องเหล่าประกอบพิธีสารท” ซึ่งหากเรามองจากบริบทและวัตถุประสงค์ของเรื่อง จะเห็นว่านักปราชญ์โบราณมุ่งเน้นสอนเรื่องกรรม และผลของกรรมที่เกิดจากการล่าสัตว์นั้นอาจส่งผลให้เกิดในนรกก็ได้ แต่เนื่องด้วยบริบทและวัตถุประสงค์ของเรื่องนี้กล่าวถึงเฉพาะปรตตูปชีวิตเปรตที่มีสิทธิรับบุญในช่วงเทศกาลสารท จึงไม่มีการกล่าวถึงกรรมที่นำไปเกิดในภูมิอื่น มีนรกภูมิเป็นต้น

ในยุคพระพุทธเจ้าพระนามว่า “พระปุสสะ” ครั้งนั้นพระเจ้าพิมพิสารเกิดเป็นขุนคลัง รับผิดชอบการถวายทานแต่พระสงฆ์มีพระปุสสะพุทธเจ้าเป็นประมุข ตามพระบัญชาของพระกุมาร ๓

^{๓๖} ตรึง งาม, ประวัติศาสตร์เขมร ภาค ๑-๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๗), หน้า ๔.

^{๓๗} อุดม เขยกิจวงศ์, หลักประเพณีบุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๒๕), หน้า ๗๐.

พระองค์ ผู้เป็นนายขุนคลังนั้น ที่ได้รับอนุญาตจากพระบิดาให้ทำนุบำรุงพระพุทธเจ้าได้ตลอด ๓ เดือน เมื่อขุนคลังรับหน้าที่ใหญ่ต้องจัดการเลี้ยงพระสงฆ์มากมายทุกวัน จึงไปเรียกเอาญาติของตนประมาณ ๑๑,๐๐๐ คน มาช่วยทำงานในโรงครัว และช่วยเลี้ยงพระ ญาติเหล่านั้นเชื่อว่าจะเป็นผู้ที่มีศรัทธาในพุทธศาสนาทุกคน บางคนก็มีความเลื่อมใส บางคนก็เต็มไปด้วยอิจฉามัจฉริยะ แต่อาจจะด้วยเหตุผลบางประการจึงยอมมาช่วยทำงานต่อมาในยุคของพระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ สัตว์นรกเหล่านั้นก็พ้นจากกำเนิดนรกมาเกิดเป็นเปรต แต่พวกเปรตเหล่านั้นก็ยังไม่ได้รับส่วนบุญ จนกระทั่งยุคพระสมณะโคตมพุทธเจ้าเมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแด่พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ แล้วอุทิศส่วนบุญไปให้ พวกเปรตเหล่านั้นจึงได้รับ สาระโภจขณิ ของกิน ของเคี้ยว อันเป็นทิพย์ บรรเทาความหิวกระหาย^{๓๘}

ดังนั้น เรื่องพระญาติของพระเจ้าพิมพิสารตามนัยจากเรื่องของญาติของพระเจ้า “พิมพิสาร” มิได้มุ่งสอนเรื่องกรรมเพียงอย่างเดียว แต่มุ่งสอนเรื่องมารยาท รวมถึงจริยธรรมทางสังคมได้เป็นอย่างดี ดังข้อความตอนหนึ่งว่า “พระญาติของพระเจ้าพิมพิสาร ที่มีการประทุษร้ายทาน กล่าวคือ มีการบริโภคนิเวศกรรมที่เตรียมไว้ถวายพระสงฆ์บ้าง นำไปเผาในโรงครัวบ้าง ด้วยอำนาจแห่งกรรมที่ได้กระทำก็ส่งผลไปเกิดในนรก พ้นจากนรกก็เกิดเป็นเปรต”^{๓๙} ซึ่งข้อความนี้ก็ส่งผลต่อความเชื่อและแนวคิดของชาวเขมร โดยพวกเขาเชื่อกันว่าการบริโภคนิเวศกรรมก่อนพระสงฆ์ถือเป็นบาปหนักความเชื่อนี้ก็มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกระทั่งยุคปัจจุบัน

๒.๒.๓ จุดมุ่งหมายและการประกอบพิธีสารทของชาวพุทธ

หลักคำสอนเกี่ยวกับการอุทิศส่วนบุญ ถือว่าเป็นหลักคำสอนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งสอนให้ชาวพุทธรู้จักการแบ่งปัน กล่าวคือ รู้จักละความตระหนี่ในบุญ ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ สอนให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นรู้จักการทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ เมื่อกล่าวตามหลักมงคลสูตร การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับนั้นถือได้ว่า เป็นการทำนุบำรุง หรือสงเคราะห์ญาติประการหนึ่ง นอกจากนี้ก็ยังเป็นหน้าที่ที่บุตรธิดาพึงกระทำตอบแทนมารดาบิดาเมื่อท่านเหล่านั้นละโลกนี้ไปแล้วดังที่ได้กล่าวแล้วว่า จุดมุ่งหมายในการอุทิศส่วนบุญนั้น มีประโยชน์ทั้งต่อผู้กระทำเอง และต่อผู้อื่นในไตรภพธรรมจักร

บุคคลเมื่อระลึกถึงอุปการคุณที่ท่านทำมาแต่ก่อนว่าท่านได้ทำคุณแก่เรา ได้ให้แก่เรา ผู้นี้เป็นญาติ เป็นมิตรสหายของเรา “เมื่อเขาละโลกนี้ไปแล้ว ก็ควรอุทิศส่วนบุญไปให้” ไม่ควรร้องไห้ เศร้าโศก หรือรำไรพันอย่างอื่น ๆ เพราะการร้องไห้เป็นต้นนั้นไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว ญาติทั้งหลายก็คงอยู่อย่างนั้นไม่ได้รับรู้เลย ทักษิณาอันทายกให้แล้ว ตั้งไว้ดีแล้วในพระสงฆ์ ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่เปรตนั้น โดยฉับพลันตลอดกาลนาน ญาติธรรมนั้นก็ชื่อว่าได้แสดงแล้ว การบูชาผู้ล่วงลับไปแล้ว ก็ชื่อว่ากระทำอันโอบอ้อมแล้ว ทั้งกำลังของภิกษุทั้งหลาย ก็ชื่อว่าได้เพิ่มให้แล้ว บุญก็ชื่อว่าสะสม “ชวนชวาย” มิใช่น้อยเลย^{๔๐} จากพุทธพจน์ดังกล่าว

^{๓๘} สุภัทฺธดิศ ดิศกุล, พิธีสารทของชาวพุทธ, พิมพ์ที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนา บัณฑิต, ๒๕๑๖), หน้า ๑๘.

^{๓๙} ชู.ช. (ไทย) ๒๕/๑/๑๕.

^{๔๐} ชู.ช. (ไทย) ๒๕/๑-๑๒/๑๕-๑๗.

๑. เพื่อประโยชน์แก่ผู้ล่วงลับ ตามคตินิยมของชาวพุทธ การอุทิศส่วนบุญมักจะกระทำในโอกาสที่ญาติคนใดคนหนึ่งหรือสมาชิกภายในครอบครัวล่วงลับไป หรือครบรอบวันตาย ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ๑ ปี หรือไม่ก็อาศัยในช่วงเทศกาลต่าง ๆ เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่พวกเขาungให้เขาได้รับประโยชน์ที่เกิดจากการกระทำของตน

๒. เพื่อแสดงออกถึงหน้าที่ที่พึงกระทำต่อญาติ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า “ญาติ” หมายถึง “ผู้ที่มีสายเลือดทั้งฝ่ายบิดา และมารดา เรียกว่า ญาติ ๗ สันดาน หรือ ๗ ชั่วคน

๓. เพื่อทำการบูชาแก่ญาติผู้ล่วงลับ การบูชาผู้ล่วงลับถือว่าจุดมุ่งสำคัญของการอุทิศส่วนบุญ “ประเพณีโบราณเวลามีคนตายมักจะทำธงจากผ้าสีขาว เรียกว่า ธงโปรลิง มีความยาวประมาณ ๑ ศอก วางไว้บนหัวศพ ต่อสายสิญจน์จากธงโปรลิงไปผูกกับพระพุทธรูปหรือจุฬามณี เจดีย์ จุดเทียน ๕ เล่ม วางไว้บนหัวศพต่อสายสิญจน์จากธงโปรลิงไปผูกกับพระพุทธรูปหรือจุฬามณี เจดีย์ จุดเทียน ๕ เล่ม วางไว้บนหัวศพ ๑ เล่ม ตรงป่าข้างละ ๑ เล่ม ข้าว ๑ กระเชอ วางไว้ปลายเท้าศพ ผ้าขาว ๕ ศอก เหริยญ ๑ กล้วย ๑ หวี ตะเกียง ๑ อัน จุดไว้ตลอดเวลา ดังที่ได้กล่าวมานี้ เป็นการกระทำการบูชาตามแบบวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งอาจจะไม่ได้ตรงกับหลักคำสอนในพุทธศาสนาทั้งหมด แต่กิจกรรมที่กระทำล้วนมีปริศนาธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนในพุทธศาสนา ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ การบูชาแก่ผู้ล่วงลับตามวิถีของชาวบ้าน^{๔๑}

๔. เพื่อถวายเป็นสังฆทาน การถวายทานแก่พระสงฆ์เป็นการให้กำลังทำให้ท่านมีกำลังที่จะปฏิบัติศาสนกิจต่อไป และพระสงฆ์ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ ในขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ได้กล่าวถึง อุบาสิกาคือเป็นอนาคามีคนหนึ่งชื่อมาติกา มารดาว่า หลังจากที่นางได้บรรลุเป็นอนาคามี พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ และโลกียอภิญา นางก็พิจารณาว่าทำไมพระคุณเจ้าจึงยังไม่บรรลุมรรคผล แล้วทราบว่ามีกิเลสเหล่านี้ขาดอาหารเป็นที่สบาย นางจึงทำนุบำรุงด้วยอาหารตามที่ภิกษุแต่ละรูปชอบ เมื่อได้ฉันอาหารที่เป็นที่สบาย ภิกษุเหล่านั้นก็ตั้งปฏิบัติกรรมฐานจนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

๒.๒.๔ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีสารท

พิธีสารทถือว่าเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวพุทธเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะชาวพุทธเขมรได้ให้ความสำคัญและเห็นถึงคุณค่า ของพิธีนี้

๑. ทางโลก หมายถึง การอบรมถ่ายทอดคุณความดีของ ปู่ ย่า ตา ยาย ผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้กระทำไว้ให้ครอบครัววงศ์ตระกูลการอบรมในด้านจารีตและวัฒนธรรมที่ถือปฏิบัติกัน ครอบครัว และชุมชน เป็นการสร้างความอบอุ่นภายในครอบครัว รู้จักปฏิบัติตนไม่สร้างความเดือดร้อน รู้จักช่วยเหลือแบ่งปันกันในชุมชน

๒. ทางธรรม หมายถึง การได้ฟังเทศนาธรรมจากพระภิกษุสงฆ์ ปรับทัศนคติของตนให้เป็นผู้มีสัมมาทิฐิ รู้จักการรักษาตนเป็นผู้ไม่ประมาทในการใช้ชีวิต ซึ่งมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยการประกอบประเพณีสารท ดังนี้

^{๔๑} อุดม เขยกิจวงศ์, เรื่องการทำบุญให้ทาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๒๕), หน้า ๓๔.

๑) กตัญญูกตเวทิต์ หลักธรรมเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวทิต์อาจถือได้ว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวพุทธเชมรมีการยึดปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เราต้องเลี้ยงท่านตอบแทน ทำกิจธุระของท่าน ดำรงรักษาวงศ์สกุล ให้คงอยู่และไม่เสื่อมเสียหาย ปฏิบัติตนเป็นคนดี เป็นผู้สมควรรับมรดก เมื่อท่านล่วงลับ ทำบุญอุทิศให้^{๔๒}

จะเห็นได้ว่า การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ มีบิดามารดา เป็นต้น เป็นหน้าที่โดยตรงของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ที่จะต้องทำเพื่อประกาศเกียรติคุณของบรรพชนเหล่านั้นให้ปรากฏแก่สาธุชน การกตัญญูรู้คุณนี้พระพุทธรเจ้ามิได้จำเพาะระหว่างบุคคล ๒ จำพวก คือ บิดามารดากับบุตรเท่านั้น แต่ยังหมายเอาความกตัญญูระหว่างครูอาจารย์กับลูกศิษย์ ระหว่างมิตรกับมิตร เป็นต้น พระพรหมคุณาภรณ์^{๔๓} ได้แบ่งความกตัญญูกตเวทิต์ต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีคุณความดีเกื้อกูลแก่ส่วนร่วม เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงแสดงความกตัญญูกตเวทิต์ต่อพระพุทธรเจ้าโดยฐานที่ได้ทรงประกาศธรรมยังหมู่ชนให้ตั้งอยู่ในกุศลกัลยาณธรรม”

๒) การบูชาคุณ คำว่า “บูชา” หมายถึง “การถวายสิ่งของต่าง ๆ แก่ปูชนียบุคคล หรือแม้แต่การฟังโอวาท การประพฤติปฏิบัติตามโอวาทของบุคคลที่ควรเคารพ”

คำศัพท์ในพุทธศาสนาที่มีความใกล้เคียงกัน ก็คือคำว่า “พลี” ตามความหมายทางพราหมณ์นั้น หมายถึง “การบวงสรวง ในทางพุทธศาสนา หมายถึง การจัดสรรสละทรัพย์ของตน บางส่วนเป็นค่าใช้จ่ายประจำสำหรับทำหน้าที่เกื้อกูลต่อผู้อื่น และการสงเคราะห์ช่วยเหลือกันในด้านต่าง ๆ”^{๔๔}

พลีกรรมในทางพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๕ ประการคือ

- (๑) ญาติพลี การสงเคราะห์ญาติ
- (๒) อัถพลี การต้อนรับแขก
- (๓) ปุพฺพเปตพลี การทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ
- (๔) ราชพลี ถวายเป็นหลวง หรือบำรุงราชการ เช่น เสียภาษีอากร
- (๕) เทวพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา^{๔๕}

การบูชาในพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายเพื่อความเจริญของตนเอง และวงศ์ตระกูล ตลอดถึงมิตรสหาย และประเทศชาติ ดังที่ปรากฏในกวมารลิจฉวีสูตรพระพุทธรเจ้าตรัสกับมหานามะว่า บุคคลประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ หวังความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย

- (๑) เป็นผู้ที่สักการะ เคารพ นับถือ บูชาบิดามารดา
- (๒) เป็นผู้ที่สักการะ เคารพ นับถือ บูชา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และคนใช้
- (๓) เป็นผู้ที่สักการะ เคารพ นับถือ บูชา เพื่อนชานาและคนที่ร่วมงาน

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๔๓} อารี วิชาชัย, **ประเพณีและขนบธรรมเนียมเชมร ภาค ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๓), หน้า ๗๕.

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรม, ๒๕๕๔), หน้า ๕๑.

^{๔๕} สุภัทรดิศ ดิศกุล, **หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีสารท**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๖), หน้า ๑๘.

(๔) เป็นผู้ที่สักการะ เคารพ นับถือ บูชา เทวดาผู้รับพิธีกรรม

(๕) เป็นผู้ที่สักการะ เคารพ นับถือ บูชา สมณพราหมณ์

เมื่อบุคคลใดทำการสักการบูชาแก่บุคคล ๕ จำพวกนี้ ด้วยโศครุทรัพย์ที่หามาได้ด้วยโศครุทรัพย์ที่ได้มาด้วยความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้น ด้วยกำลังแขนของตน ได้มาโดยอาบเหงื่อต่างน้ำ ชอบธรรม ได้มาโดยธรรม ย่อมเป็นผู้มีความเจริญ^{๔๖} จะเห็นได้ว่า การบูชาในพุทธศาสนามีความหมายค่อนข้างกว้าง สื่อความหมายไปถึงการบูชาผู้ล่วงลับอีกด้วยโดยชาวพุทธเชื่อกันว่า การบูชาพ่อ แม่ ปู่ย่า ตา ยาย รวมถึงบรรพบุรุษทั้งหลายที่เคยกระทำประโยชน์แก่ตน และประเทศชาติ

๓) ความเชื่อเกี่ยวกับความเสื่อมและความเจริญอันเนื่องจากการกระทำของคนประเพณีของชาวเขมรมิได้กระทำขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมาย คือ การอุทิศส่วนบุญให้ผู้ล่วงลับเพียงอย่างเดียวหากแต่ในประเพณีนั้นมีกิจกรรมมากมาย ที่มีหลักธรรมสำหรับอบรมทั้งทางตรง และทางอ้อมซ่อนอยู่ด้วย หากเราไม่ได้เข้าใจถึงแก่นแท้ของกิจกรรมเหล่านั้น

บุรุษผู้เจริญเป็นบุคคลคือ บัณฑิตรู้ได้โดยง่าย บุรุษที่เสื่อมเป็น บุคคล คือบัณฑิตรู้ได้โดยง่าย เช่นกัน ผู้ใคร่ธรรมเป็นผู้เจริญ ผู้เกลียดธรรมเป็นผู้เสื่อม

บุคคลใดหยิ่งเพราะชาติ หยิ่งเพราะทรัพย์ และหยิ่งเพราะโคตรย่อมดูหมิ่น ญาติของตน ซ่อนนั้นเป็นทางของคนเสื่อม

บุคคลผู้เกิดในสกุลกษัตริย์ มีโศครุทรัพย์น้อย มีความมักใหญ่ปรารถนาราชสมบัติ ซ่อนนั้นเป็นทางของคนเสื่อม^{๔๗}

๒.๓ ประเพณี “บุญ” ของชาวกำพูชา

ผู้ที่เชื่อเรื่อง กรรม เชื่อผลของกรรมว่า กรรมดีย่อมมีผลตอบสนองดี ได้รับความสุข ความเจริญแก่ผู้กระทำ กรรมชั่วมีผลตอบสนองในด้านที่ไม่ดีแก่ผู้กระทำ คือ ความทุกข์ความเดือดร้อน ผู้รู้จักหลีกเลี่ยงการทำความชั่ว ขวนขวายทำความดี กรรมดี ดังนั้น ผู้ที่มีศรัทธาพร้อมทั้งมีความรู้ถูกต้องในเรื่องกรรมดีกรรมชั่ว ย่อมรู้จักทำสิ่งที่บุญ บุญ เป็นธรรมชาติฝ่ายตรงข้ามกับบาป มิใช่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับ กรรม ผู้ที่ไม่ได้เรียน ไม่ได้สดับฟังเรื่องบุญ ก็จะไม่เข้าใจเกี่ยวกับคำว่าบุญ ไขว่เขว คำว่า บุญ ก็เข้าใจไปอย่างหนึ่ง คำว่า กรรมก็เข้าใจไปอย่างหนึ่ง คือ เข้าใจว่าเป็นการทำไม่ดีก็เรียกว่า กรรม ถ้าเป็นการทำดีจึงจะเรียกว่า บุญจึงมักพูดคู่กันไปว่า บุญกรรม หรือแล้วแต่บุญแต่กรรมอย่างนี้ เป็นต้น

ดังนั้น คนฟังหรือคนอ่าน มักเข้าใจผิดว่า บุญเป็นฝ่ายดี ส่วนกรรมเป็นฝ่ายชั่ว เมื่อมีการกล่าวแยกกันแต่ละอย่าง เวลาพูดถึงกรรมอย่างเดียว จะพูดถึงในด้านที่ไม่ดี เช่น คนนั้นทำกรรมเอาไว้มากเวลานี้ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน เป็นเพราะกรรมตามสนอง แต่เวลาพูดถึงสิ่งที่ทำให้คนมีความสุขจะพูดถึงบุญว่า เขาเป็นคนมีบุญ สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดว่า แม้แต่ชื่อ แม้แต่ศัพท์ ก็ยังขาดความเข้าใจที่ถูกต้อง บุญมาคู่กับบาป ส่วนกรรมคือการกระทำเป็นคำกลาง ๆ ถ้าการกระทำ

^{๔๖} อัง.ปณจก. (ไทย) ๓๓/๔๑/๖๒.

^{๔๗} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๙๒-๑๑๕/๕๒๓-๕๒๘.

นั่นดีเป็นกรรมดีก็เรียกว่า กุศลกรรม หรือเรียกอีกว่า บุญ ให้ผลเป็นสุขถ้าการกระทำไม่ดีหรือชั่ว เป็นกรรมชั่วเรียกว่า อกุศลกรรม หรือเรียกว่า บาป ให้ผลเป็นทุกข์

๒.๓.๑ ประเพณี “บุญ” สารทชาวพุทธในกัมพูชา

คำว่า สารท หรือ ศราทธ์ ปัจจุบันมีการตีความกันไปหลากหลาย โดยนักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่า สารท เป็นชื่อของฤดูใบไม้ร่วงหรือ คือ ฤดูใบไม้ร่วงในช่วงปลายเดือนสิบของปฏิทินจันทรคติ เราจึงเรียกว่า ฤดูสารท^{๔๘}

สมเด็จพระสุเมธาธิบดี ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นชื่อฤดูที่มีหมอกหรือฤดูที่มีฝนน้อย ดังที่ปรากฏในมหาธรรมสมาทานสูตรซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ในสารทสมัยเดือนท้ายแห่งฤดูฝน เมื่อฝนซาลง อากาศอันโปร่งปราศจากเมฆ ดวงอาทิตย์ลอยอยู่ในท้องฟ้า กำจัดความมืดอันมีในอากาศ ทั้งสิ้นยอมส่องสว่าง แผดแสงไฟโรจน์ นอกจากนี้ ยังหมายถึงฤดูเริ่มต้นแห่งการเก็บเกี่ยวพืชพันธุ์ธัญญาหาร ดังที่ปรากฏในปทุมชาดกว่า พืชที่เก็บไว้ในสารทกาลเอาหว่านลงในนาซ่อมงอกขึ้น^{๔๙}

จะเห็นได้ว่านัยสำคัญของ สารท ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นไม่ได้หมายถึง กิจกรรมที่เป็นงานบุญแต่อย่างใด แต่กลับหมายถึง ฤดูใบไม้ร่วงซึ่งก็เป็นช่วงเก็บเกี่ยวข้าวของชาวบ้านพอดี ข้อนี้เองที่ทำให้สังเกตเห็นนัยบางประการที่ซ่อนอยู่ในช่วงเก็บเกี่ยวของชาวบ้าน หากมองจากวิถีชีวิตของชาวเขมร จะเห็นว่าในช่วงเก็บเกี่ยวมักจะมีงานรื่นเริงต่าง ๆ เข้ามาด้วย เป็นต้นว่าทำบุญดาเสียน (บุญดาเสียนเป็นประเพณีรื่นเริงของชาวเขมรหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จ เรียกร้อยแล้ว ส่วนมากนิยมทำกันในช่วงเดือนกุมภาพันธ์หรือเดือนมีนาคมของทุกปี เพื่อเป็นการตอบแทนพระแม่โพสพ พระแม่ธรณี) หรืองานเลี้ยงสร้างสรรค์ บางบ้านก็เชิญเพื่อนข้างบ้านมาเป็นแขกรับเชิญ เป็นการแสดงความดีอกดีใจที่ข้าวออกผลดี บ้างก็นิมนต์พระสงฆ์มารับภัตตาหาร ชาวอินเดียสมัยโบราณก็เช่นเดียวกัน เมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวผู้ที่ได้รับผลผลิตจากพันธุ์ธัญญาหารดี ก็ได้นำพืชพันธุ์เหล่านั้นไปถวายสิ่งทีตนนับถือซึ่งประเทศต่าง ๆ นั้นก็นิยมทำเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว

ดังนั้น สารท ตามความหมายดั้งเดิมจึงหมายถึง ฤดูใบไม้ร่วงในช่วงปลายฝนที่ชาวบ้านเริ่มมีการเก็บเกี่ยวข้าว เป็นช่วงที่เหมาะสมแก่การจัดกิจกรรมรื่นเริงต่าง ๆ เนื่องจากช่วงนี้ดวงจันทร์มีความนุ่มนวลสดใสและก็เป็นช่วงที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร พระพรหมคุณาภรณ์ ได้ให้ความหมายเป็น ๒ ประการ คือ

๑. สารทสมัย คือ ดวงจันทร์ ในช่วงฤดูใบไม้ร่วงอันนวลสดใส

๒. เทศกาลทำบุญสิ้นเดือนสิบ เดิมเป็นฤดูทำบุญด้วยเอาข้าวที่กำลังท้อง มาทำเป็นยาคุและกวนมธุปายาสเลี้ยงพรามณ์

เรียกว่า ข้าวทิพย์^{๕๐} จริงแล้ว สารท แปลว่า ฤดูใบไม้ร่วงหรือฤดูที่พืชพันธุ์ธัญชาติและผลไม้สุก หมายถึง ฤดูกาลของชาวอินเดีย มิใช่ฤดูกาลของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากข้าว

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวแอนดโฮม จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๔๐๙.

^{๔๙} ชู.ชา. (ไทย) ๑๗/๓๒/๑๒๗.

^{๕๐} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์, ฟรินติง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๔๒.

ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นยังไม่สุก ผลผลิตของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีบางชนิดเท่านั้น ที่สุก สารทะฤดูเข้ามาประมาณระหว่างเดือนธันวาคมถึงระหว่างเดือนมีนาคม จะเห็นได้ว่าในช่วง เดือนธันวาคมถึงมีนาคมพืชพันธุ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาศัยและเริ่มเก็บเกี่ยวกันแล้ว เมื่อถึง ฤดูเก็บเกี่ยวชาวบ้านมักจะดีใจเพราะพืชพันธุ์ ธัญชาติและต้นผลไม้ของตนที่ปลูกมานานหลาย เดือนกำลังผลิดอกออกผลเป็นครั้งแรกจึงถือฤกษ์สารทเป็นเทศกาลที่ดีควรแก่การจัดงานรื่นเริงตามคติ ความเชื่อของตน

สำหรับชาวพุทธมีความเชื่อว่า การถวายทานจากข้าวที่เพิ่งเก็บเกี่ยวได้ครั้งแรกจากนา แก่พระสงฆ์จะประสพบุญเป็นอันมาก และเพื่อเป็นการอุทิศบุญให้แก่บิดามารดา รวมถึงพระแม่โพสพ พระแม่คงคา เป็นต้น ซึ่งในพุทธศาสนาเรียกการทำบุญในช่วงนี้ว่า “กาลทาน” คือทานที่ให้ไปตาม กาล ตามฤกษ์ โดยกิจกรรมดังกล่าวก็มีการสืบทอดมาโดยใช้ระยะเวลาอันยาวนาน จนกระทั่งกลายเป็น ประเพณีสารทที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่คนตายประจำแต่ละท้องถิ่น โดยแต่ละท้องถิ่นก็เรียกไม่ เหมือนกัน ชาวเขมรเรียกว่า พจุมบิณห์ หรือ บุญพจุมบิณห์ ชาวไทยเชื้อสายญไทยเรียกว่า ทำบุญข้าว สาด ชาวอีสานเรียก ทำบุญข้าวสาก ชาวภาคใต้เรียกว่า ประเพณีทำบุญตายาย โดยกิจกรรมหลักก็คือ ประเพณีสารทนั่นเอง

คำว่า “พจุมบิณห์” เป็นการเอาศัพท์ ๒ คำมารวมกัน คือ “พจุม” บวกกับ “บิณห์” คำว่า พจุม เป็นกิริยาศัพท์ หมายถึง ทำให้ชุ่ม ให้ชุ่มนุ่มกัน ให้ประชุ่มกัน ส่วนคำว่า “บิณห์” เป็น สำเนียงตามภาษาเขมร หมายถึง บิณชะ หรือบิณห์ ภาษาบาลี แปลว่า การทำให้กลม หรือเป็นก้อน ในภาษาเขมร ใช้เรียกประเพณีการบำเพ็ญทานนี้ว่า บุญกันบิณห์ บุญถือบิณห์ หรือ บุญตักบิณห์ บุญ ตักบิณห์ เรียกสั้น ๆ ว่า กันบิณห์ ถือบิณห์ ก้อนข้าวที่ทายกทายิกาวางไว้ในจาน หรือในหม้อสำหรับ ไปตักบาตร หรือจันทน์ที่ทายกทายิกาใส่ปิ่นโต เพื่อนำไปถวายพระเรียกว่า บิณห์^{๕๑}

นอกจากนี้ยัง หมายถึง ก้อนข้าวที่เขาจัดทำขึ้นสำหรับอุทิศให้แก่ผีหรือผู้ล่วงลับไปแล้ว “บุญพจุมบิณห์” เมื่อรวมกันเป็น “พจุมบิณห์” จึงมีความหมายอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. รวมก้อนข้าว หรือรวมข้าวบิณห์ หมายความว่า การทายกทายิกานำก้อนข้าวมา รวมกันเป็นจำนวนมากเพื่อถวายพระสงฆ์ อธิบายว่าคำว่า พจุมบิณห์ ไม่หมายถึงก้อนข้าวอย่างเดียว แต่หมายรวมของคารว ของหวาน ทุกอย่างที่จัดเตรียมมาเพื่อถวายแก่พระสงฆ์

๒. การรวมตัวกันของผู้คน หมายความว่า การรวมตัวกันของพุทธบริษัท ณ ที่ใดที่หนึ่งที่เป็นศูนย์รวมของชาวพุทธ เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เพื่อทำนุบำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัยสี่ อีก นัยหนึ่ง การรวมตัวกันแห่งหมู่ญาติ ก็ชื่อว่า พจุมบิณห์ เช่นเดียวกัน

ความหมายของคำว่า “พจุมบิณห์” ดังกล่าวมาจะเห็นว่า ความหมายใกล้เคียงกับคำว่า สบิณห์ ของทางศาสนาพราหมณ์ สบิณห์ในความหมายทางศาสนาพราหมณ์มีความหมายอยู่ ๒ ประการ คือ รวมข้าวบิณห์ และการรวมญาติ ทั้ง ๒ ความหมายนี้นัย และเกี่ยวข้องกับประเพณีการ บำเพ็ญทานเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ ที่ชาวฮินดูเรียกว่าประเพณีสารท

โดยชาวฮินดู ให้ความสำคัญแก่ประเพณีสารทเช่นเดียวกับที่ชาวเขมรได้ให้ความสำคัญ แก่ประเพณีบิณห์ พจุมบิณห์ ประเพณีสารทตามลัทธิความเชื่อของชาวฮินดูนั้นมีความหมายแปลกกว่า

^{๕๑} พระศาสนมนี จันทมงคลโล, ประเพณีบุญบิณห์, หน้า ๑๗.

สารทหรือ “พจุมบิณห์” ของชาวพุทธเขมร เนื่องจากประเพณีสารทของชาวอินเดียนั้นเป็นกฎอย่างหนึ่งของศาสนาพราหมณ์ ภายใต้กฎนั้นก็ได้รับระบุไว้ชัดเจนว่า ใครเป็นผู้กระทำ “อุทิศ” ใครเป็นรับส่วนบุญหรือผลของทานที่ส่งเวทย์ไปให้ สารทเป็นพิธีส่งเวทย์บรรพบุรุษทางฝ่ายบิดาผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย ข้าวบิณห์ ก่อนข้าวสุก พิธีส่งเวทย์ครั้งแรกทำก่อนนำศพไปเผาหนึ่งวัน และกระทำตลอดไป ๑๐ วันตั้งแต่วันตายจนถึงที่ ๑๑ กระทำเป็นการรวมญาติโดยมีญาติฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ขึ้นไป ๓ ชั่วโมง และลงมาอีก ๓ ชั่วโมง ญาติเหล่านี้เรียกว่า สบิณห์^{๕๒}

ผู้ที่มีสิทธิ์ในการประกอบพิธีสารทตามกฎระเบียบแห่งพิธีกรรมนั้นกำหนดไว้ว่า จะต้องเป็นหน้าที่ของลูกชาย ในตระกูลเท่านั้น ส่วนลูกผู้หญิงนั้นไม่มีสิทธิ์ เพราะชาวอินเดียมีความเชื่อว่า บุตรเท่านั้นที่สามารถช่วยวิญญาณของบิดาให้พ้นจากขุมนรกชื่อว่า “ปุตตะ” ได้ส่วนบุญที่ญาติอุทิศไปให้นั้น ตามหลักให้หนักบอຍหลังไปเพียง ๓ ชั่วโมง คือ บิดา ปู่และทวดเท่านั้น ส่วนญาติอื่น ๆ ไม่สามารถรับบุญในส่วนนี้ได้

ดังนั้น คำว่า “พจุมบิณห์” กับ “สบิณห์” มีความหมายเหมือนกันทั้งสองคำนี้ล้วนหมายถึงการรวมกันแห่งก้อนข้าว หรือการประชุมกันแห่งเหล่าญาติ แต่ “สบิณห์” ตามความหมายของศาสนาพราหมณ์ เช่น สิ่งของที่จะนำถวายแก่ปฏิคาหก แต่เป็นก้อนข้าวจัดเตรียมเพื่อนำไปบวงสรวงบูชา เมื่อเสร็จพิธีแล้วให้โยนก้อนข้าวออกไปเพื่อเป็นการให้ทานแก่สัตว์ นก กา และสัตว์เลื้อยอื่น ๆ ซึ่งภาษาเขมรเรียกว่า “บายบิณห์” “ข้าวบิณห์” เป็นก้อนข้าวที่จัดเตรียมเพื่อนำไปโยนรอบโบสถ์อุทิศให้แก่พวกเปรต ส่วนคำว่า “พจุมบิณห์” หมายถึง ทั้ง ข้าวสวย ขนม ของเคี้ยว ของหวาน ที่ชาวบ้านนำมารวมกันเพื่อถวายแด่พระสงฆ์

๒.๓.๒ ประเพณี “บุญ” สารทของพราหมณ์ในกัมพูชา

ศาสนาพราหมณ์ เป็นศาสนาเก่าแก่มีมานาน และก่อนที่จะพัฒนาการมาเป็นศาสนาพราหมณ์ได้นั้น มีที่มาจากชาวอารยัน หรืออารยันที่มีความเชื่อว่า ในธรรมชาติมีเทพประจำมีอำนาจยิ่งใหญ่ และเชื่อเคารพบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความเชื่อในศาสนาดั้งเดิมของชาวอารยัน ก่อนที่จะอพยพเข้าสู่ชมพูทวีป ประเทศอินเดียปัจจุบัน มาทางตอนเหนือของกลุ่มแม่น้ำสินธุ เมื่อประมาณ ๑,๕๐๐ ปีก่อนพุทธกาล พวกอารยัน เริ่มอพยพเข้าสู่อินเดียทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ตอนเหนือของกลุ่มแม่น้ำสินธุ เข้าปะปนกับคนพื้นเมืองเจ้าของถิ่นเดิมในอินเดีย คือพวกมิลักขะ หรือทราวิท “ชาว ดราวิเดียน” หรือพวกทาส “ทาส” ทั้งพวกอารยันและพวกมิลักขะต่างก็มีศาสนาเดิมของตนอยู่ก่อนแล้ว กล่าวคือ พวกทาส “ทาส” มีการนับถือธรรมชาติ นับถือเทพเจ้าประจำครอบครัวและหมู่บ้านของตน

ส่วนชาวอารยันในสมัยโบราณมีการนับถือบรรพบุรุษผู้ล่วงลับว่า มีความสำคัญเท่ากับเทพ จึงมีการบูชาบรรพบุรุษ ความนับถือในข้อนี้เป็นปฐมเหตุแห่งการนับถือว่ามนุษย์ตายไปแล้วมีสิ่งหนึ่งคือ วิญญาณ ไม่ได้ตายไปด้วย คงสภาพอยู่ วิญญาณมีความต้องการเหมือนมนุษย์ธรรมดา ลูกหลานจึงมีพิธีเช่นสรวงให้ข้าวปลาอาหารให้แก่วิญญาณ ซึ่งหน้าที่เช่นสรวงดวงวิญญาณดังกล่าว ตกอยู่แก่หัวหน้าครอบครัว นอกจากนี้ยังมีการนับถือธรรมชาติซึ่งถือว่าเป็นเทพเจ้า ได้แก่เทพบนสวรรค์

^{๕๒} พระสาเรียม รตนวโร, พิธีทำบุญขึ้นปีใหม่, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิตย, ๒๕๕๐), หน้า ๘.

มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ เทพบนพื้นอากาศ มีพายุ วรุณ “ฝน” เทพบนพื้นโลก มีไฟ “อัคนี” ธรณี “แผ่นดิน” เป็นต้น^{๕๓}

ชาวอารยันเป็นชนชาติที่มีขนบธรรมเนียม ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี ที่เจริญกว่าชนชาติทั่วยุค ดังนั้น เมื่อเข้ายึดครองดินแดนจากชาวทัสซุได้แล้ว จึงมีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมของตนกับชนพื้นเมืองเดิมได้เป็นอย่างดี เข้าสู่ยุคพระเวทซึ่งเป็นช่วงที่มีพัฒนาการเรื่องการจัดพิธีกรรม บวงสรวงเทพ และบูชาวิญญูณบรรพชนที่ซับซ้อนมากขึ้น จึงเป็นที่มาของบุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งจะมีหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เรียกว่า “พราหมณ์” จากจุดเริ่มต้นนี้เองเมื่อนานวันเข้าทำให้ “พราหมณ์” เริ่มมีบทบาทและอำนาจมากขึ้นยุคนี้พราหมณ์แบ่งเป็น ๓ พวกใหญ่ ๆ คือพวกที่ทำหน้าที่บูชาเทพ เรียกว่า “พราหมณ์ไทรตา” พวกที่ทำหน้าที่สวดขับกลุ่ม เรียกว่า “พราหมณ์อุทาคตา” และพวกที่ทำหน้าที่จัดพิธีกรรมตามลัทธิเรียกว่า “พราหมณ์อัชวรยุ” พราหมณ์เหล่านี้จะประกอบพิธีกรรมอย่างต่อเนื่องตามลำดับขั้นตอน พราหมณ์กลุ่ม “พรหมา” เป็นผู้เชี่ยวชาญในการประกอบพิธีกรรม ทำหน้าที่ควบคุมการบูชาให้ถูกต้องตามคัมภีร์พระเวท ในแต่ละครั้งที่ทำพิธีบูชาเทพเจ้า จะมีการเชิญวิญญูณบรรพบุรุษมาร่วมพิธีด้วยเสมอ^{๕๔}

การแบ่งแยกในกลุ่มพราหมณ์เป็นเหตุให้เกิด “ระบบวรรณะ” ในยุคพระเวทนี้และเมื่อพราหมณ์เหล่านี้มีอิทธิพลมากขึ้น จึงมีการกำหนดระเบียบพิธีขั้นตอนต่าง ๆ และได้พัฒนามาเป็นศาสนาพราหมณ์ในเวลาต่อมา

ในยุคของพราหมณ์ การบูชาวิญญูณบรรพชนเป็นวัฒนธรรมและพิธีกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่ง มีการทำพิธีบูชากันอย่างแพร่หลาย และอย่างต่อเนื่อง มีพัฒนาการเคียงคู่มากับศาสนาพราหมณ์ จนเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง และยังเป็นข้อกำหนดหลักเพื่อให้ศาสนิกชนถือปฏิบัติโดยแนวคิดของการบูชาดวงวิญญูณบรรพชนในยุคศาสนาพราหมณ์ เพื่อสนองต่อความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย เพื่อให้เทพเจ้าได้คุ้มครองและรับเอาดวงวิญญูณบรรพบุรุษ ไปสู่ความเป็นอมตะ “ไม่เกิด” และเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ได้คุ้มครองปกป้องตนและครอบครัว สังคมของตนให้มีความปลอดภัยแล้วยังมีนัยเพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจในการดำรงอยู่ของชาติด้วย

ความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายของชาวอารยันนั้นน่าจะเป็นจุดเริ่มที่ทำให้มีกิจกรรมเพื่อคนตาย เช่น การบูชา เช่น สักขี เพื่อให้เหล่าวิญญูณบรรพบุรุษมีกินมีใช้อย่างมีความสุขในปรโลก ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ก็ถูกปฏิบัติสืบทอดกันมา จนกระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมและประเพณีเพื่อคนตาย เช่น เปตพลี และ “สารท” หรือ “ศราท” ซึ่งเป็นประเพณีที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่คนตายในเทศกาลต่าง ๆ ดังนั้น การเกิดขึ้นของประเพณีสารท หรือศราทนี้ก็เนื่องมาจากความเชื่อถือดั้งเดิมของชาวอารยัน ที่มีความเชื่อว่า เมื่อคนเราตายไปก็จะแตกสลายเฉพาะร่างกาย แต่ส่วนวิญญูณนั้นยังอยู่ แต่อยู่ในรูปของ “อทิสสมานกาย” คือ กายที่มีมีความละเอียดจนตาเนื้อธรรมดาไม่สามารถมองเห็นได้ และดินแดนอันเป็นที่อยู่ของวิญญูณเหล่านี้เรียกว่า “เปตวิสัย” หรือ “เปตโลก” ที่อยู่อีกมิติหนึ่งซึ่งซ่อนอยู่ในโลกของมนุษย์นี้เอง และก็ยังมีความหิวกระหายยังต้องกินต้องใช้

^{๕๓} เสถียร พันธรังสี, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๑๗.

^{๕๔} พระติ่ม เสียด, ประเพณีเปรียบเทียบชาวเขมร, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิตย, ๒๕๕๔), หน้า ๗.

เหมือนกับมนุษย์ พวกลูกหลานจึงมีความห่วงใย จึงพากันทำพิธีอุทิศส่วนบุญโดยมีการบวงสรวงและให้ทานเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่วิญญาณบรรพบุรุษ^{๕๕}

ดังนั้น ชาวอารยันหรือชาวอินเดียจึงมีการเรียกพิธีการบวงสรวงดวงวิญญาณและการให้ทานดังกล่าวว่า “พีศราท” พิธีสารท หรือ ศราท จึงเป็นพีที่สำคัญของชาวฮินดู ที่มักจะมีการประกอบกิจกรรมอยู่เสมอ และพิธีกรรมนี้ก็ถือว่าหลักปฏิบัติที่สำคัญในบรรดาพิธีกรรมทั้ง ๔ ของศาสนาพราหมณ์ พิธีกรรมที่สำคัญของศาสนาพราหมณ์ ๔ อย่าง คือ ๑. พิธีประจำบ้าน เช่น พิธีอุปนัย “พิธีเริ่มการศึกษาเยาวชนหญิง” พิธีวิวาหะ คือ พิธีแต่งงาน ๒. ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับวรรณะ คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร แต่ละวรรณะมีการดำเนินชีวิตที่ต่างกันจึงต้องปฏิบัติตามวรรณะของตน ๓. พิธีศราท คือ พิธีทำบุญให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ๔. พิธีบูชาเทพเจ้า แต่ละวรรณะ จะมีการปฏิบัติต่างกันในแต่ละกาลต่าง ๆ เช่น งานศิวะราตรี “พิธีลอยบาป” งานบูชาเจ้าแม่ลักษมี “เทวีแห่งสมบัติและความงาม” เป็นต้น

พิธีศราทในศาสนาพราหมณ์นั้น มีระบุไว้ในคัมภีร์ปุราณะเล่าถึงชีวิตหลังความตายของท่านทนะวีระ ระบุว่าหลังจากเสียชีวิตท่านได้ไปเกิดบนสวรรค์ได้เสวยผลบุญที่ท่านได้กระทำไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์เพิ่มขึ้นเป็นร้อยเท่าทวีคูณ แต่บุญที่ท่านได้กระทำไว้บนมนุษย์โลกมีเพียงเงินและทอง ท่านจึงไม่มีอาหารและเครื่องดื่ม ท่านทนะวีระจึงได้ไปอ่อนวอนต่อพระยมเทพเจ้าในโลกแห่งความตายให้ตนเองได้มีโอกาสแก้ตัว พญายมจึงได้อนุญาตให้ท่านทนะวีระได้กลับมายังโลกมนุษย์ ๑๔ วัน ท่านทนะวีระได้ใช้โอกาสนี้เลี้ยงอาหารแก่พราหมณ์และผู้ยากไร้ พร้อมทั้งถวายเครื่องเซ่นที่เป็นน้ำเป็นเวลา ๑๔ วัน ท่านทนะวีระได้ใช้โอกาสนี้เลี้ยงอาหารแก่พราหมณ์และผู้ยากไร้ พร้อมทั้งถวายเครื่องเซ่นที่เป็นน้ำ เป็นเวลา ๑๔ วัน เมื่อท่านทนะวีระเดินทางกลับไปยังโลกสวรรค์ ท่านจึงมีอาหารและน้ำมากมาย^{๕๖}

ด้วยเหตุนี้ ชาวฮินดูจึงเชื่อว่าในช่วงเวลาดังกล่าวพญายมจะปลดปล่อยและดลบันดาลให้พิธีกรรมที่ทำในช่วงนี้ของปีส่งผลถึงผู้ล่วงลับมากกว่าช่วงอื่น โดยพิธีกรรมนี้มักจะจัดขึ้นในช่วงแรมเดือนอัศวิน “เดือนสิบ” ซึ่งตกอยู่ในช่วงเดือนกันยายนถึงตุลาคมทุกปี

๒.๓.๓ ประเพณี “บุญ” สารทของชาวฮินดูในกัมพูชา

ในการเดินทาง และเพื่อความเจริญของทรัพย์สมบัติ พี่ชพี่นธัญญาหาร เป็นต้น พิธีเกี่ยวกับงานมงคลนี้จะทำได้ ไม่ทำก็ได้ มิได้มีกฎเกณฑ์บังคับ แต่พิธีที่เกี่ยวกับงานอวมงคลหรืองานศพนั้นเป็นข้อบังคับ คือ ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด แต่ในที่นี้ผู้วิจัยจะมุ่งเฉพาะสารทเพื่อผู้ล่วงลับ ซึ่งเป็นพิธีที่ส่งผลต่อประเพณีสารทของชาวพุทธในกาลต่อมา^{๕๗}

สารทเป็นพิธีที่สำคัญในลัทธิฮินดู คือ การสังเวชบรรพบุรุษทางฝ่ายบิดาผู้ล่วงลับไปแล้วด้วยข้าวบิณฑ “ก้อนข้าวสุก” พิธีสังเวชครั้งแรกทำก่อนนำศพไปเผาหนึ่งวัน และกระทำตลอดไป ๑๐

^{๕๕} อารี วิชาชัย, *ปรัชญาธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๓), หน้า ๗๗.

^{๕๖} ฉิ่ง พันสุพน, *บุญธรรมนิยมเขมร*, หน้า ๑๔.

^{๕๗} พระยาอนุমানราชชน, *ประเพณีเขมร*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๐๗), หน้า ๑๖.

วัน ตั้งแต่วันตายจนถึงวันที่ ๑๑ กระทบเป็นการรวมญาติโดยมีญาติฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ขึ้นไป ๓ ชั่วโมง และลงมาอีก ๓ ชั่วโมง ญาติเหล่านี้เรียกว่า “ส賓ธ” แปลว่า “รวมข้าว บินธ” จะต้องทำเดือนละครั้งเรื่อยไปตลอดปี แล้วจึงร่นทำปีละครั้ง โดยมีจุดประสงค์เพื่อวิญญาณของผู้ตายได้รับผลที่ลูกหลานส่งเวทย์ไปให้ เมื่อได้รับส่งเวทย์ข้าวบิณฑแล้ว ก็จะเข้าสู่ร่างหยาบเรียกว่า “สฤลสรีระ” พ้นจากความเจ็บเปรตเร่ร้อน กลายเป็นปิณฑุ หรือ ปิตรรวมเข้าอยู่กับบรรพบุรุษอื่น ที่ตายไปเป็นบิตร

การประกอบพิธีสารทมีวิธีกำหนดที่ชัดเจน เมื่อเจ้าภาพได้จัดเตรียมข้าวบิณฑเรียบร้อยแล้วก็ทำพิธีเช่นสรงบูชา เมื่อเสร็จจากการบูชาเช่นสรงแล้ว ให้โยนก้อนข้าวออกไปเพื่อเป็นการให้ทานแก่สัตว์ เช่น นก กา และ สัตว์เลี้ยงอื่น ๆ ยิ่งไปกว่านั้นสิ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือ “ทักษิณอบุคคล” โดยเจ้าภาพนั้นจะต้องมีการเชิญทักษิณ คือ พวกพราหมณ์มากินเลี้ยงเสร็จแล้ว แจกไทยธรรม มีผ้าเป็นต้น ผู้ที่มีสิทธิ์ในการประกอบพิธีสารท ตามกฎระเบียบแห่งพิธีกรรมนั้นกำหนดไว้ว่า จะต้องเป็นหน้าที่ของลูกชายในตระกูลเท่านั้น ส่วนลูกผู้หญิงนั้นไม่มีสิทธิ์ เพราะชาวอินเดียมีความเชื่อว่าบุตรเท่านั้นที่สามารถช่วยวิญญาณของบิดาให้พ้นจากขุมนรกชื่อ “ปุตตะ” ได้ เพราะฉะนั้นลูกชายจึงได้รับการเรียกขานว่า “บุตร” มาจนกระทั่งทุกวันนี้ ส่วนผู้ที่มีสิทธิ์การรับส่วนบุญที่ญาติอุทิศไปให้ นั้น ตามหลักให้รับบลดอยหลังไปเพียง ๓ ชั้น คือ บิดา ปู่ และทวด เท่านั้น ส่วนญาติอื่น ๆ สามารถรับบุญในส่วนนี้ได้^{๕๘}

จะเห็นได้ว่า การประกอบพิธีสารทของชาวอินเดียนั้นมีที่มาจากความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย เป็นความเชื่อที่เจอบนด้วยความกลัวของมนุษย์ ซึ่งมีในทุกเผ่าพันธุ์ มีมาพร้อม ๆ กับการกำเนิดของมนุษย์และสัตว์ แล้วมีการวิวัฒนาการด้วยศาสตร์และศิลป์มาเป็นพิธีกรรมที่มีรูปธรรมเฉพาะ จุดมุ่งหมายเบื้องต้นเพื่อผ่อนคลายความกลัวต่าง ๆ ของตน สร้างความรู้สึกทางใจที่ดีในการที่ได้ช่วยเหลือหรือตอบแทนแก่เหล่าญาติที่ตายไป เป็นการแสดงความเคารพ ยกย่องต่อบรรพบุรุษ ทั้งยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในกลุ่มสังคม ดังนั้น พิธีสารทจึงเป็นพิธีที่สำคัญ โดยจุดมุ่งหมายหลักของการประกอบพิธีสารทก็เพื่อปลดปล่อยดวงวิญญาณของญาติผู้วายชนม์ที่กำลังพ้อที่จะเดินทางไปอยู่ร่วมกับบรรพบุรุษ และถึงโมกษะ “หลุดพ้น” โดยผ่านการชำระบาปก่อน และส่งดวงวิญญาณให้หลุดพ้นสู่ความเป็นปรมาตมัน “อมตะ” โดยการรวมเข้ากับวิญญาณของบรรพชนก่อน ๆ ที่ผ่านมา ซึ่งมีความเชื่อว่าวิญญาณของเหล่าบรรพชนมีสถานะเป็นเทพเจ้า มีอำนาจช่วยคุ้มครองสมาชิกในตระกูล ให้มีความปลอดภัยและมีความสุขตลอดไป

ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงเรื่อง “บุญ” กับ “กุศล” มีชาวพุทธไม่น้อยมักจะเข้าใจว่า “บุญ” กับ “กุศล” เป็นสิ่งเดียวกัน แล้วนิยมใช้รวมเป็นคำเดียวกันว่า “บุญกุศล” ดังเช่นในประโยคที่ว่า “ขอเชิญร่วมบำเพ็ญบุญกุศลในการทอดผ้าป่าสามัคคี” เป็นต้น หรือหากไม่รวมเป็นคำเดียวกันก็มักจะใช้ในลักษณะเป็นคำที่พ้องต่อกัน ดังเช่นในประโยคที่ว่า “การทำบุญทำกุศลควรทำให้สม่ำเสมอหรือ” การตั้งใจถวายทานอุทิศสงฆ์ เป็นบุญกุศลมาก ดังนี้ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงอาจทำให้เกิดความเข้าใจกันโดยทั่วไปว่าบุญกับกุศลในทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นอย่างเดียวกัน เมื่อกล่าวถึงบุญ ก็ย่อมหมายถึงสิ่งที่ เป็นกุศล ในขณะที่เดียวกันเมื่อกล่าวถึงกุศลก็หมายถึงสิ่งที่ เป็นบุญดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องนี้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะศึกษาความหมายของคำว่า “บุญ” และ “กุศล” ตามลำดับ

^{๕๘} อารี วิชาชัย, *ปรัชญาธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๓), หน้า ๗๕.

๒.๔ สรุปท้ายบท

บุญก็คือกรรมดีนั่นเอง ส่วนบาปคือกรรมชั่ว เรื่องเกี่ยวกับบุญ ยังมีการเข้าใจผิดไปอีกประการหนึ่งว่า ถ้าหากได้ให้แก่คนที่น่าเคารพน่าบูชา เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ หรือพระภิกษุสงฆ์ จึงจะเรียกว่า “บุญ” แต่ถ้าหากเป็นการให้แก่คนทั่ว ๆ ไปที่ไม่ใช่เป็นคนที่น่าเคารพน่าบูชาหรือน่าสรรเสริญ เช่น ให้แก่คนขอทาน เป็นต้น ก็จะเรียกว่า “ทาน”^{๕๙} แสดงว่ามีความเข้าใจว่า บุญก็อย่างหนึ่ง ทานก็อย่างหนึ่ง นี่เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า คนไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนา แม้ประสงค์จะทำบุญหลีกเลี่ยงบาป แต่ก็หาได้รู้จักบุญ บาปเท่าที่ควรไม่ การที่พูดว่า “อย่าคิดแต่ทำบุญอย่างเดียวเลยโปรดคิดทำทานด้วยเถิดคนที่ยากไร้อนาถารอรับการช่วยเหลือยังมีอยู่มากมายอย่างนี้เป็นต้นนั้นแสดงว่าคนพูดเข้าใจว่า ทานเป็นคนละอย่างกับบุญแน่ ๆ และทานเป็นของต่ำกว่าบุญอีกอย่างหนึ่งที่กัมพูชาประเพณีสารทหรือ “พจุมบิณฑ” และการทำพิธีบังสกุล การทำพิธีเช่นโฉนตา ให้ผู้ตายตามหลักพุทธศาสนาการอุทิศส่วนบุญโดยการระบุชื่อนี้ มีคำอุทิศว่า “ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนบุญนี้ให้แก่มารดาบิดาอาจารย์ และหมู่ญาติมิตรทั้งหลาย ที่ล่วงลับไปแล้ว หรือที่ยังมีชีวิตอยู่ถ้าคนทั้งผองนี้ไปตกใหม่ในจตุรกายภูมิ ขอเดชผลานิสงส์นี้ อาจปลดปล่อยให้รอดภัยจตุรกายไปรุ่งเรื่องในตรีพิธสมบัติ

^{๕๙} เมียจ ปุณณ, ประเพณีและขนบธรรมเนียมเขมร, ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗.

บทที่ ๓

ประเพณี “บุญพุมบิณฑ์” ในกัมพูชา

กำเนิดและพัฒนาการของประเพณีสารทเดือนสิบได้กล่าวถึงการแสดงออกซึ่งการตอบแทนบุญคุณบุพการี เช่น การบูชาบิดามารดาหรือปู่ย่าตายายที่ล่วงลับไปแล้ว เพราะความเชื่อของคนโบราณเข้าใจว่าผีบรรพบุรุษนั้น ยังเป็นผู้คอยปกป้องดูแลความทุกข์สุข ของบรรดาลูกหลานญาติพี่น้องที่อยู่เสมอในบั้นนี้ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับประเพณีความหมายและพัฒนาการของประเพณีสารท “พุมบิณฑ์”^๑ ตลอดจนแนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมบุญในประเพณีสารท เพื่อนำมาวิเคราะห์และนำเสนองาน ดังต่อไปนี้

๓.๑ กำเนิดของประเพณีสารทเขมร “พุมบิณฑ์”

ในสมัยโบราณเราจะพบว่าเขามีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดี ๆ มากมาย ซึ่งล้วนแต่ทำให้คนเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัวทำลายความเห็นแก่ตัว แล้วไปสรุปลงอยู่ที่ความรู้สึกรู้สึกว่าเราทุกคนเป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่เจ็บตาย”^๒ ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษนั้น เชื่อกันว่าเมื่อตายไปแล้ววิญญาณจะตกนรกหรือขึ้นสวรรค์ขึ้นอยู่กับผลกรรมที่กระทำไว้ขณะที่มีชีวิตอยู่ในยุคของพวกอารยันนั้นมีความเชื่อ ว่าการสร้างสรรค์จักวาลและ การให้กำเนิดมนุษย์นั้น เป็นผลที่เกิดจากการเช่นสรวงแต่ดั้งเดิม นั่นคือเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการสังเวทตนเองเพราะว่ามนุษย์เกิดความกลัวและมีความต้องการที่จะรอดพ้นจากอันตรายต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้จึงต้องแสวงหาทางออก โดยการบูชาเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ บวงสรวง กราบไหว้ซึ่งในที่สุดกลายเป็นความเชื่อที่ปฏิบัติสืบเนื่องมาเป็นประเพณีต่าง ๆ

ประเพณีสารทหรือ “พุมบิณฑ์” เป็นประเพณีหนึ่งที่ชาวพุทธเขมรทุกคนได้ให้ความสำคัญและปฏิบัติตามสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งยุคปัจจุบัน นอกจากเป็นประเพณีที่ชาวบ้านทั่วไปมีการกระทำกันแล้ว สารทถือว่าเป็นหนึ่งในพระราชพิธีสิบสองเดือน หรือพระราชพิธีทวาทศมาสที่พระราชทานทุกพระองค์ทรงกระทำด้วย ดังนั้น เพื่อให้เห็นพัฒนาการของประเพณีสารทชัดเจน จึงจำเป็นต้องเริ่มศึกษาจากประวัติศาสตร์แต่ละยุคเสียก่อน ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอโดยสังเขปพอเป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อให้เห็นถึงพัฒนาของเชื่อก่อนจะพัฒนาเป็นประเพณีสารทในปัจจุบัน หากเราศึกษาย้อนหลังไปในยุคพุนั้นหรือนครพนมก่อตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ. ๖๐๐ ตำนานเกี่ยวกับพุนั้นปรากฏครั้งแรกในบันทึกของข้าราชการชาวจีน ชื่อ กัง ไถ่ ผู้ซึ่งได้เดินทางสู่พุนั้นได้บันทึก

^๑ พระมหาศักดิ์ เพชรประโคน, ผกาสุโรปน: การศึกษาวิเคราะห์สังคม ประเพณี ความเชื่อของชาวเขมร, **ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (มหาวิทยาลัยศิลปากร, ภาควิชาตะวันออก, สาขาวิชาเขมรศึกษา, ๒๕๔๐), หน้า ๖๗.

^๒ อินทร์ เอียด, การอุทิศส่วนบุญในประเพณีสารทเขมร, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘), หน้า ๑-๙.

ไว้ว่า “ปฐมกษัตริย์แห่งฟูนันชื่อ เกาทิณยะ หรือหุน เตียน ได้เดินทางมาถึงรัฐนี้ และได้แต่งงานกับนาง ลิวยี หรือพระนางโสมมา ซึ่งเป็นธิดาของพญานาค” “อาณาจักรนี้ยึดยาวนานมาจนถึงยุคของพระเจ้า รุทรวรมัน ประมาณ พ.ศ. ๑๐๕๗ เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของยุคอาณาจักรฟูนัน “ในยุคนั้นการค้า ระหว่างอินเดียกับจีนคึกคักมาก และสิ่งที่ตามมากับการค้านั้นก็คือวัตถุที่เกี่ยวกับศาสนา ศาสนิกกิจของ คนพื้นเมืองเน้นการเคารพบูชาพระศิวะ พระพุทธเจ้า รวมทั้งเทพเจ้าอื่น ๆ ในศาสนาฮินดู นอกจากนี้ ชาวพื้นเมืองของฟูนันยังนับถือโลกธาตุ และมีสังเวทดา”^๓

ในยุคฟูนันศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาต่างก็อยู่ควบคู่กันบนดินแดนที่เป็นกัมพูชา ในปัจจุบัน จดหมายเหตุจีนกล่าวว่า “พระเจ้าโกณฑิณยวรมันได้ส่งคณะทูต ๒ ครั้ง ไปยังราชสำนักจีน ในช่วง พ.ศ. ๑๐๒๗ และ ๑๐๔๖ พระสงฆ์ชาวอินเดียได้เป็นหัวหน้าคณะทูตครั้งแรก จดหมายเหตุ ของราชวงศ์ซ่งทางทิศใต้กล่าวว่าในบรรดาเครื่องราชบรรณาการที่นำมาถวายแด่จักรพรรดิจีนนั้น มี เจดีย์งาช้าง ๒ องค์รวมอยู่ด้วย และเมื่อถึงราชธานีของจีน พระนาคเสนก็ได้กล่าวว่า ประเพณีของ อาณาจักรฟูนันก็คือ การถวายความเคารพแต่พระมเหศวร พระองค์ได้เสด็จมาบ่อย ๆ บนเขาโมตัน” พระอิศวรในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย บางทีว่าเป็นพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะพระมเหศวรจะเป็นพระอิศวรในศาสนาพราหมณ์หรือเป็นพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนา แต่สิ่งที่เรา สังเกตเห็นก็คือ ในยุคนั้นพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทในสังคมเขมรแล้ว

จดหมายเหตุสมัยราชวงศ์เหลียงกล่าวว่า “ใน พ.ศ. ๑๐๔๖ พระเจ้าโกณฑิณยวรมันได้ส่ง พระพุทธรูปสลักด้วยหินปะการังไปถวายจักรพรรดิจีน และยังคงกล่าวด้วยว่า ประเพณีของชาวฟูนันก็คือ การบูชาเวทดาแห่งท้องฟ้า โดยมีการหล่อประติมากรรมสัมฤทธิ์ของเวทดาแห่งท้องฟ้าเหล่านี้ ประติมากรรมที่มี ๒ หน้า มี ๔ แขน ที่มี ๔ หน้า มี ๘ แขน มือแต่ละมือก็ถือสิ่งของ เช่น เด็ก นก สัตว์ สี่เท้า พระอาทิตย์ หรือพระจันทร์”^๔ ดังที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ในยุคฟูนันศาสนาพราหมณ์และ ศาสนาพุทธได้ลงรากฝังโคนอย่างมั่นคง ความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อตามแบบอินเดียกำลังผสมผสาน เข้าด้วยกัน พิธีกรรมต่าง ๆ มีรูปแบบชัดเจนมากยิ่งขึ้น ข้อสังเกตที่เราเห็นได้จากจดหมายเหตุ ก็คือ ประเพณีโบราณชาวบ้านมีการเคารพบูชาภูเขา “พนม” ด้วยความเชื่อที่ว่าภูเขามีสถิงอันลึกลับอาศัย อยู่แล้วเป็นต้นตอแห่งความอุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้ พระราชาในยุคโบราณมักจะนิยมประกอบ พิธีกรรมบนภูเขา เมื่อศาสนาพราหมณ์เข้ามามีบทบาท ชาวบ้านยังเชื่อว่าเคารพบูชาพระศิวะ พระพุทธเจ้า รวมทั้งเทพเจ้าอื่น ๆ

ยุคเจนละบางรัชสมัยพุทธศาสนาย่ำแย่มากอันเนื่องมาจากสงครามระหว่างฟูนันกับ เจนละ ทั้งพระราชาที่หันไปนับถือศาสนาพราหมณ์ จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์ซ่งยกกล่าวว่า “ในยุคนั้น ศาสนาพราหมณ์ไศวนิกาย และความเชื่อถือของชนพื้นเมืองมีการผสมผสานเข้าด้วยกัน เครื่องมือใน การผสมนี้ก็คือพระราชาซึ่งทุกคนยอมยกหน้าที่ให้พระองค์ทรงเป็นทั้งหัวหน้าชาวอินเดียและชาว พื้นเมือง พระองค์คงเป็นสัญลักษณ์ของการผสมทางเชื้อชาติด้วย เพราะว่าในบรรพบุรุษของพระองค์ คงมีทั้งชาวอินเดียและชาวพื้นเมืองปนกันอยู่ ลัทธิเทวราชซึ่งตั้งขึ้นในอาณาจักรขอมใน พ.ศ. ๑๓-๕๕

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๗๓.

^๔ อินทร์ เอียด, “การอุทิศส่วนบุญในประเพณีสารทเขมร”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘), หน้า ๑.

และยกย่องพระราชอำนาจขึ้นเป็นสมมุติเทพ”^๕ พุทธศาสนาในรัชสมัยต่อมาเริ่มฟื้นฟูมาใหม่อีกครั้ง โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ พ.ศ.๑๒๐๐ โดยมีหลักฐานจากหลวงจีนอู่จิง ซึ่งได้จาริกไปอินเดียและเดินทางผ่านทะเลใต้ ได้เขียนบันทึกไว้ว่า “ประเทศพูนัน” “ตอนนี้เท่ากับพูดว่าเจนละนั่นเอง” พุทธศาสนารุ่งเรืองมาก มีวัดทั่วไปทุกแห่ง มีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์อยู่ใกล้กันกับพุทธศาสนา ทั้งสองศาสนาอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ประชาชน ทั่วไปนิยมบวชในพุทธศาสนา แม้พวกเจ้านายก็บวชเช่นเดียวกัน”^๖ เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ.๑๒๒๔ ณาจักรเจนละก็เป็นจลาจลอันเนื่องมาจากปัญหาหลายด้าน ที่สำคัญคือพระองค์ไม่มีพระราชบุตรสืบทอดบัลลังก์ พระนางชัยเทวีซึ่งอาจเป็นพระมเหสีของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ จึงขึ้นครองราชย์สมบัติแทน พระนางต้องทนทุกข์ทรมานเนื่องจากกลียุค แต่ก็ยังคงทรงแบกภาระแห่งแผ่นดินอยู่ในที่สุดอาณาจักรเจนละก็แยกเป็น ๒ ส่วน พ.ศ. ๑๒๔๙ คือ เจนละน้ำและเจนละบก ในตอนปลายยุคเจนละน้ำก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของชาว

ในช่วงยุคเจนละตอนปลาย พ.ศ. ๑๒๓๖ และ พ.ศ.๑๓๓๔ “พุทธศาสนาเถรวาทหายานได้เผยแผ่เข้าสู่แหลมอินโดจีน และหมู่เกาะอินโดนีเซียในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ต่อมาพุทธศาสนาเถรวาทหายานก็ได้ประดิษฐานอย่างมั่นคงในอาณาจักรขอมสมัยพระนคร”^๗ จากการศึกษาพบว่าประชาชนทั้ง ๒ ยุค “พูนัน และ เจนละ” ถึงแม้ว่าบางครั้งต้องประสบปัญหาทางการเมืองอยู่บ้างทำให้ประชาชน รวมทั้งสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจก็พลอยได้รับผลกระทบไปด้วย อย่างไรก็ตาม ในยุคกลียุคเราสังเกตเห็นวิถีเอาตัวรอดของศาสนา โดยศาสนามักจะผสมผสานอยู่กับความเชื่อดั้งเดิมของชาวเขมร ซึ่งนี่ก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ทุกศาสนาอยู่ได้ตราบถึงทุกวันนี้ไม่ว่าจะมีกษัตริย์สนับสนุนหรือไม่ก็ตาม การศึกษาเกี่ยวกับประเพณีความเชื่อทั้ง ๒ ยุคนี้ อาจไม่ได้คำตอบมากนัก แต่อย่างน้อยเราก็ได้รู้ว่า วิถีชีวิตของชาวบ้านนิยมประกอบกิจกรรมเพื่อตอบสนองความเชื่อของตนเองสังเกตเห็นการเคารพบูชาดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ เจ้าป่า เจ้าเขา ภูตผีต่าง ๆ โดยเชื่อกันว่าในป่าเขา มีเจ้าป่า เจ้าเขา คอยคุ้มครองดูแลอยู่ ถึงแม้ว่าในยุคพูนันและเจนละชาวเขมรมีศาสนาใหม่ที่มีหลักธรรมคำสอนชัดเจนแล้วก็ตาม พวกเขาไม่ได้ละทิ้งความเชื่อดั้งเดิม ตรงกันข้ามกลับยิ่งทำให้ความเชื่อเหล่านี้อยู่ได้อย่างมั่นคงตราบถึงปัจจุบัน ความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณบรรพบุรุษ เจ้าป่า เจ้าเขา ภูตผี อารักษ์ เนี่ยะตา ถือว่าเป็นความเชื่อที่ส่งอิทธิพลทางด้านจิตใจอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในหมู่ชาวนาที่ทำมาหากินด้วยการตัดไม้บ้างถางป่าบ้าง ไถนาบ้าง มีการกระทบกระทั่งกับสิ่งมีชีวิตบ้าง “ด้วยเหตุนี้ก่อนที่จะลงมือทำมักจะมีการทำพิธีเช่นไหว้เจ้าที่ด้วยข้าว ปลา อาหาร เพื่อให้ตนและโคกระบือปราศจากโรคภัยไข้เจ็บก่อนเสมอ”^๘ จะเห็นได้ว่า ความเชื่อกับวิถีชีวิตของชาวบ้านนั้นมาพร้อมกัน ศิลป์ชัย เชาวน์เจริญรัตน์ กล่าวว่า ศาสนาผีอันเป็นแก่นทางระบบความเชื่อหลังถูกเคลือบด้วยศาสนาพราหมณ์และพุทธ

^๕ ยิน วอน, **ประชุมบุญประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๕), หน้า ๕๘.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๗.

^๗ อุดม เขยกี่วงศ์, **วัฒนธรรมขอมกับความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา**, (กรุงเทพมหานคร: ภูมิปัญญา, ๒๕๑๖), หน้า ๑.

^๘ เมียจ ปุณณ, **ประเพณีและขนบธรรมเนียมเขมร ภาค ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘.

ศาสนา “ศาสนาผี, ๒๕ ๕๘” นอกจากนี้ ก็ยังได้สรุปว่าศาสนาวิญญาน หรือศาสนาผี ไม่ได้มีความเชื่อหยุดอยู่กับที่ แต่มีพัฒนาการด้วยพัฒนาการของศาสนาผี พัฒนาการไปอย่างนี้คือ

๑) แรกสุดเริ่มจากศาสนาวิญญานธรรมชาติ “หรือผีฟ้าดิน”

๒) ต่อมาก็เชื่อว่าพ่อแม่และบรรพบุรุษที่ตายไปก็กลายเป็นวิญญาณอมตะที่ยังวนเวียนอยู่ใกล้และช่วยเหลือลูกหลานที่ยังอยู่ได้ด้วย จึงพัฒนาความเชื่อเพิ่มให้มีศาสนาบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ “หรือการไหว้ผีบรรพบุรุษ”

๓) แล้วต่อมาก็ขยายความเชื่ออีกว่า วัตถุหรือสิ่งของต่าง ๆ ก็มีวิญญาณสิงสถิตอยู่ด้วย จึงขยายไปสู่ศาสนาของคลัง หรือศาสนาบูชาวัตถุศักดิ์สิทธิ์ “คือบูชาผีที่สิงสถิตอยู่ในวัตถุต่าง ๆ”

๔) ต่อมาก็ขยายเป็นศาสนาสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์

๕) ต่อมาก็ขยายเป็นศาสนาหมอผี

๖) ในที่สุดก็เป็นศาสนาบูชาธรรมชาติ

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า “ประเพณี” เช่น ประเพณีสารท “พจุมบิณฑ” เป็นต้น คำว่า “ประเพณี” มิใช่ใคร ๆ ก็สามารถบัญญัติหรือตั้งขึ้นได้ หากแต่มันมีพัฒนาการในตัวของมันเอง ดังนั้น ในบางประเพณีเราจึงหาต้นตอไม่เจอว่ามันเกิดมาจากอะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร แต่เราก็สามารถอนุมานได้จากกิจกรรมที่มนุษย์นิยมกระทำกันซ้ำ ๆ จนกลายเป็นประเพณีในคราวต่อมา

สารท หรือ “พจุมบิณฑ”^๙ เป็นประเพณีที่มีพัฒนาการมายาวนาน นักปราชญ์ทางพุทธศาสนาหลายท่าน เช่น มักจะอ้างถึงหลักศิลาจารึกในยุคของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ ๑ ระหว่าง พ.ศ. ๑๔๓๒-๑๔๔๓.

ประเพณีสารทนั้นเกิดขึ้นในยุคของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ ๑ โดยพระองค์มองเห็นความลำบากของพระภิกษุสงฆ์ในการเดินบิณฑบาตในช่วงพรรษา จึงได้โปรดฯ ให้พระภิกษุสงฆ์อยู่ในวัดโดยไม่ต้องออกบิณฑบาตตลอดพรรษา และพระองค์ได้ตระเตรียมปัจจัยทั้งสิ้นเพื่อทำนุบำรุงพระสงฆ์ตลอด ๓ เดือน นอกจากนี้พระองค์ยังได้ประกาศให้ประชาชนพากันทำนุบำรุงพระสงฆ์อีกด้วยซึ่งการอ้างดังกล่าวดูเหมือนจะขัดแย้งกับประวัติในยุคพระนครพอมศวรร หากเราย้อนกลับไปดูในประวัติศสาณายุคพระนครจะเห็นว่า ต้นยุคพระนครศาสนาพราหมณ์มีความเจริญรุ่งเรืองโดยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ทรงปราบปรามชาวได้สำเร็จพระองค์ตั้ง “ลัทธิเทวราช” ขึ้น ปลายยุคพระนครพุทธศาสนาลัทธิมหายานมีความเจริญมั่นคงโดยมีพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย และพระองค์ก็ได้สร้างปราสาทและอาศรมเพื่ออุทิศแด่ศาสนาพราหมณ์ ดังนั้น แทบจะเป็นไปไม่ได้เลยที่พระองค์จะมีเวลาหันมาทุ่มเทให้แก่พุทธศาสนา

จากการศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อแต่ละยุค พบว่า ชาวเขมรในยุคก่อนนั้นไม่ได้มีความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาอื่น ๆ มากกว่าศาสนา “เนี้ยะตา” ของตนเท่าไรนัก แต่จากการดูลักษณะภายนอกจะเห็นว่า บางยุคศาสนาพราหมณ์ไศลขึ้นมามีบทบาทโดดเด่น บางยุคพุทธศาสนาก็ไศลขึ้นมามีบทบาทเหนือศาสนาพราหมณ์ ศาสนามีการสลับสับเปลี่ยนกันเหมือนกับสินค้าที่ซื้อเข้าขายออก หรือเป็นเพียงศาสนาสำหรับพระราชาราชการเท่านั้น หากได้แทรกซึมเข้าไปในวิถีชีวิตของของพวกเขา สังคมของชาวบ้านก็ยังรักษาความเชื่อแบบดั้งเดิม คือ การเคารพบูชาเนี้ยะตา หรือผีบรรพบุรุษ

^๙ พระอานาจ พุทธรวิโส, (พุทธอาสาณ์), การศึกษาเปรียบเทียบระบบความสัมพันธ์ในเครือญาติ ใน พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐.

การศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทำให้เราทราบว่าความเชื่อเรื่องนैयाตา หรือผีบรรพบุรุษนั้นไม่เคยห่างไกลจากวิถีชีวิตของชาวเขมรเลย แม้ว่าศาสนาต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวบ้านบ้างก็ตาม ความเชื่อเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ เพียงแต่พิธีกรรมอาจมีความเปลี่ยนแปลงไปบ้างอันเนื่องมาจากอิทธิพลของพุทธศาสนาที่แพร่เข้ามา ปัจจุบันการกระทำพิธีเช่นไหว้บรรพบุรุษถูกโดยมีเครื่องสังเวตต่าง ๆ เช่น ข้าว ปลา อาหาร เป็นต้น ส่วนความเชื่อแบบใหม่ภายใต้แนวคิดพุทธศาสนาจะอยู่ลักษณะของการทำบุญอุทิศส่วนบุญให้แก่ผีบรรพบุรุษ เช่น ทำบุญเนื่องในวันตาย หรือครบรอบ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน หรือกระทำบุญเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา เช่น สารท “พจุมบิณฑ” ซึ่งเป็นประเพณีบุญอันเนื่องด้วยบรรพบุรุษผู้ล่วงลับนั่นเอง

สารท “พจุมบิณฑ” เป็นประเพณีที่จัดทำขึ้นเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับหรือหากเรียกให้เป็นภาษาชาวบ้าน ก็คือ พิธีแสนโกลนตา คำว่า “โกลน” หมายถึง บรรพบุรุษที่เป็นผู้หญิง ส่วนคำ “ตา” หมายถึง บรรพบุรุษที่เป็นผู้ชาย นักวิชาการบางท่านอ้างว่า “เกิดขึ้นในยุคของพระเจ้ายโศวรมัน พระองค์มองเห็นความลำบากของพระภิกษุสงฆ์ในการเดินบิณฑบาตในช่วงพรรษา จึงได้โปรดฯขอให้พระภิกษุสงฆ์อยู่ในวัดโดยไม่ต้องออกบิณฑบาตตลอดพรรษา และพระองค์ได้ตระเตรียมปัจจัยทั้งสิ้นเพื่อทำนุบำรุงพระสงฆ์ตลอด ๓ เดือน”^{๑๐} แต่เท่าที่ค้นคว้าพบว่า สารท “พจุมบิณฑ” เป็นทั้งพิธีราชฎ์และพิธีหลวง “พระราชเดือนสิบ หรือเดือนภัทรบท” “พระราชพิธีเดือน ๑๐ สมัยยุครชนครปรากฏในบันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเจนละว่า “เดือน ๘ เป็นงานโหลทาน คือ การฟ้อนรำ เขากำหนดตัวนักแสดงและพวกดนตรีไว้ แต่ละวันให้ไปร้ายรำกันในพระราชวัง และ ยังมีงานกัณฑ์ ชนข้าง พระเจ้าแผ่นดินทรงเชิญราชทูตไปชมด้วยเหมือนกัน เป็นอยู่ดังนี้ถึง ๑๐ วัน”^{๑๑} ได้กล่าวมาที่ยังไม่พบว่ามีการจัดงานอันเนื่องในเทศกาล คำว่า สารท เริ่มปรากฏชัดในศิลาจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร IMA๓ จารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๐-๒๒๐๐ ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาที่ ๑ หรือ พระบรมราชาที่ ๕ พระองค์ขึ้นครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๑๕-๒๑๒๑ กล่าวไว้ว่า สมเด็จพระชัยเชษฐาธิราช สมเด็จพระมหาอุบาสมหาราชบพิตร ถวายบังคมประนมบาทพระวรบาทพิณรุ ในสมเด็จพระมหาศรีรัตนตรัยบรมบพิตร กล่าว คือ เมื่อกาลอันเป็นปฐม สมเด็จพระมหาอุบาสมหาสกได้ขึ้นเสวยราชสมบัติ รักษาพระราชประเพณีนั้น พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ปรารถนาจะทรงยกพระศาสนาพระตถาคตให้ปรากฏ จึงทรงปฏิสังขรณ์มหาปราสาทพระพิฆณุโลกปราการ ยกหินก่อยอดนพศูลของปราสาท ตบแต่ให้วิจิตรปิดทอง เสร็จแล้วประดิษฐานพระมหาสารีริกธาตุ ฉลองจำเริญพระราชกุศลนี้กลับไป ถวายไปยังสมเด็จพระบุพการี ๔ พระองค์ และสมเด็จพระวรบิดาธิราช สนองคุณพระราชบุพการีที่ทรงล่วงลับไปแล้วเป็นอาทิ พร้อมทั้งพระญาติทั้งฝั่งใน ๘ ชั่วคนอันมีอยู่เป็นจำนวนมาก ให้รุ่งเรืองในดีพิศสมบัติเทอญ อันดั่งนั้น สมเด็จพระมหาอุบาสมหาบพิตรทรงรำพึงพระบูรพาปรารถนาเพื่อจะสร้างศาสนาพระตถาคตให้ปรากฏในกัมพูชาประเทศนี้ ยกยศพระราชตระกูลวงศ์ให้สมบูรณ์ดังบูรพกาล อย่าให้มีภัยอันตรายเลยขอให้มีเกษมสัมฤทธิ์ สติรสถาพรเทอญ อีกประการหนึ่ง ในปฐมกาล สมเด็จพระภควคคีศรีจักรพรรดิอัครราชเมหสี พระพิธรรณิ

^{๑๐} ภิกขุสันติ ธิมโม, **ประเพณีทำบุญขึ้นบ้านใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๓), หน้า ๒๐.

^{๑๑} เฉลิม ынบุญเกิด, **บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเจนละ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มติชน, ๒๕๔๓), หน้า ๕.

นทรชัยราชเทพีศรีธรรมธิดา บพิตรทรงพระครรภ์นั้น สมเด็จพระมหาอุปาสกมหาราชาบพิตร ทรงพระราชดำริปรารณาถวายพระราชบุตรนี้ แม้เป็นบุรุษก็ตาม แม้เป็นสตรีก็ตามทรงมีพระราชอิच्छานจะถวายเป็นอุปาสก อุปาสิกา อุปัญญาของ สมเด็จพระมหาศรีรัตนตรัยมหาบพิตร ขอภักดีอย่างแน่นแฟ้นต่อพระศาสนาพระตถาคตเทอญ ออกจากพ้นจากพระศาสนาเลยแม้ประสูตรเป็นพระราชบุตร ทรงมีพระราชอิच्छานถวายเป็นพุทธบุตร ฟานักในพระมหาศรีรัตนตรัยบรมบพิตร อันเป็นประธานที่ฟานักแห่งพระราชบุตรนี้เทอญ ด้วยเดชผลานิสงส์แห่งสมเด็จพระมหาอุปาสก มหาราชาบพิตร ที่ทรงตั้งพระทัยฟานักในพระมหาศรีรัตนตรัยมหาบพิตร อย่างแน่นอนไม่โอนเอียงเลยจึงมีเทพจตุมาอุบัติในอุทรแห่งสมเด็จพระราชเทพีทิพย์ ผู้มีบุญเกิดเป็นราชบุตรก่อปรด้วยอุดมลักษณะต้องตามลัคนาราศี ดิถีซึ่งอนุกุลบริบูรณ์อุบัติ ณ ปี ๑๕๐๑

“มหาศักราช” เกาะ นักษัตริย์ แรม ๑๔ คำ อาสาพหุ วันพุทธ เทียงคีน ลัคนาสถิตในปฐมราศี ทัวพระองค์บริสุทธิ์ ลุวันอาทิตย์ครบ ๑๒ วัน มีการชุมนุม สมเด็จพระราชมารดาบพิตร มีพระราชหฤทัยที่จะประกอบพระนาม ประสิทธิ์พระแก่สมเด็จพระราชาโอรส ว่าสมเด็จพระบรมราชาธิราชบพิตร เสร็จแล้วเสด็จนำพระบรมราชาธิราช พระราชาโอรส มา ณ พระพิฆณุโลก อันเป็นสถานชุมนุมในเทพยดา มหาเกษตร มหาพรหมฤกษ์ สิทธศักดิ์ และเทพารักษ์ ปีตรคณะทั้งผอง ซึ่งชุมนุมอยู่เบื้องหน้า คือ พระองค์ทรงพระราชศรัทธา ทรงนำสมเด็จพระบรมราชาธิราชถวายเป็นรัตนอุปาสก ปฏิบัติสมเด็จพระมหาศรีรัตนตรัยมหาบพิตร เสร็จแล้วพระองค์โปรดให้ยกสำรับกระยาหารบูชาสำหรับเทศกาลสารท คือ นิมนต์อริยสงฆ์อันทรงจตุบริสุทธิ์บริสุทธิ์ศีล ๘ องค์ และราชครูอาจารย์ทั้งผองมาทำพิธีตรรปณะ ถวายข้าวบิณฑ และทำพิธีมงคล ๘ พริ้งพร้อมด้วยสรรพผลไม้และดอกไม้เครื่องหอม เครื่องบูชา พิธิปัญญาเขษณู ตามที่มีในคัมภีร์ เพื่อส่งส่วนกุศลไปยังพระญาติ ปีตรทั้งผองใน ๗ ชั้น และสรรพสัตว์ทั้งผองที่ตกหม้อยู่ในจตุราบายภูมิ ทางด้านบนจดถึงอกนิษฐพรหม ทางเบื้องล่างจดถึงอเวจี ด้านข้างจดถึงทศทิศจักรวาล ขอผลานิสงส์ในสมเด็จพระมหาอุปาสก มหาบพิตร ผู้ทรงมีกตัญญูกตเวที ทรงปรารณาส่งกุศลผลบุญนี้จำเริญแก่คนทั้งผอง ถ้าคนทั้งผองนี้ไปตกใหม่ในจตุราบายภูมิ ขอเดชผลานิสงส์นี้ อาจปลดปล่อยให้รอดภัยจตุราบาย ไปรุ่งเรืองในตรีพิธสมบัติสมบูรณ์อีก ถ้าคนทั้งผองนี้ปรารณาไปเสวยทิพย์สมบัติ สมบูรณ์แล้ว^{๑๒}

จากข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกจะเห็นว่า มีศัพท์อยู่ ๒ คำ ที่มีการกล่าวถึงประเพณีสารทหรือพุมบิณฑ นั้นก็คือ “เทศกาลสารท” และ “ข้าวบิณฑ” คำว่า “สารท” ที่ปรากฏในศิลาจารึกฉบับนี้อาจตีความได้ ๒ ความหมาย คือ

๑) เป็นพิธีสารทที่เกี่ยวกับงานมงคล กล่าวถึงการทำพิธีชาติกรรมสมเด็จพระบรมราชาธิราช ซึ่งเป็นพระราชบุตรของสมเด็จพระสัถยาที่ ๑ ที่เพิ่งประสูติได้ครบ ๑๒ วัน ซึ่งเป็นพิธีของทางศาสนาพราหมณ์ อาจจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับประเพณีสารท หรือพุมบิณฑในปัจจุบันเลยก็ได้ “เนื่องจากสารทประเภทหลังนี้มีจุดประสงค์เพื่อประโยชน์และความสุขเจริญของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่น การทำเพื่อขอลูก ทำขอสวัสดิมงคลในการเดินทาง และเพื่อความเจริญของทรัพย์สมบัติ พิษพันธ์ธัญญาหาร เป็นต้น พิธีเกี่ยวกับงานมงคลนี้จะทำก็ได้ ไม่ทำก็ได้ มีได้มีกฎเกณฑ์บังคับ”

^{๑๒} อุไรศรี วรตะริน, จารึกนครวัดสมัยกษัตริย์พระนคร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

๒) เป็นพิธีสารที่เกี่ยวกับงานอวมงคล กล่าวถึงการทำบุญในช่วงเทศกาลสารท พร้อมทั้งถวายข้าวบิณฑน์ นอกจากนี้ ก็ยังมีการกล่าวถึงการอุทิศส่วนบุญให้พระญาติตลอดถึงสรรพสัตว์อีกด้วย มีข้อสังเกตว่า ข้อความในศิลาจารึกนั้น มีศัพท์อยู่ ๒ คำ ที่น่าศึกษาคือ คำว่า “สารท” และ “ข้าวบิณฑน์” ในจารึกนี้ ภาษาเขมรใช้

คำว่าสารท น่าจะมาจากคำว่า สรท หรือ สรทกาล หมายถึง “ฤดูฝน หรือ ฤดูสารท ซึ่งเป็นฤดูที่มีสภาพอากาศสดใสยามฝนตก ก็เป็นฝนเม็ดโต โดยทั่วไป อากาศโปร่งแจ่มใส ปราศจากเมฆหมอกดวงอาทิตย์ลอยเด่น แดดแสงกล้า ท้องฟ้าสว่างแจ่มจ้า ยามราตรี ดาวพระศุกร์ส่องแสงสกา”^{๑๓} สมเด็จพระสุเมธาธิบดีได้ให้ความหมายว่า เป็นชื่อฤดูที่มีหมอกหรือฤดูที่มีฝน “น้อย” ดังที่ปรากฏในมหาธรรมสมาทานสูตรพระพุทธเจ้าตรัสว่า “ในสารทสมัยเดือนท้ายแห่งฤดูฝน เมื่อฝนซาลงในอากาศอันโปร่งปราศจากเมฆ ดวงอาทิตย์ลอยอยู่ในท้องฟ้า กำจัดมืดอันมีในอากาศทั้งสิ้นย่อมส่องสว่าง แดดแสงไพโรจน์”^{๑๔} ได้แปลคำ “ว่าเทศกาลสารท” ส่วนคำว่าสารท แปลว่า ข้าวบิณฑน์ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า “สารท” ในทางศาสนาพราหมณ์นั้นแบ่งออกเป็น

๒ ประเภท คือ ๑ “สารทเกี่ยวกับงานมงคล” และ ๒ “สารทเกี่ยวกับงานอวมงคล” โดยสารทที่เกี่ยวกับงานอวมงคลนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับไป “การประกอบพิธีสารทมีวิธีกำหนดที่ชัดเจน เมื่อเจ้าภาพได้จัดเตรียมข้าวบิณฑน์เรียบร้อยแล้วก็ทำพิธีเช่นสรงบูชา เมื่อเสร็จจากการบูชาเช่นสรงแล้ว ให้โยกก่อนข้าวออกไปเพื่อเป็นการให้ทานแก่สัตว์ เช่น นก กา และสัตว์เลี้ยงอื่น ๆ จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า คำว่า เทศกาลสารทที่ปรากฏในจารึกนี้น่าจะไม่ได้หมายถึง สารทที่เป็นงานมงคล แต่เป็นสารทที่เกี่ยวกับงานอวมงคลซึ่งเป็นต้นกำเนิดของประเพณี

“พจุมบิณฑน์” ในปัจจุบัน เพราะข้อความตั้งแต่บรรทัดที่ ๖๗ ถึงบรรทัดที่ ๗๒ ได้กล่าวถึงการทำบุญในเทศกาลสารท มีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ คำว่า “ข้าวบิณฑน์” ซึ่งเป็นความต่อจากการทำบุญในเทศกาลสารท จากการค้นคว้าพบว่า “ข้าวบิณฑน์” ในทางศาสนาพราหมณ์นั้นใช้เฉพาะงานที่เป็นอวมงคลเท่านั้นหากเรามองจากลำดับเหตุการณ์ ในหลักศิลาจารึกนี้ได้แบ่งข้อความเป็นวรรคเป็นตอนชัดเจน กล่าวคือ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๑-๒๗ กล่าวถึงการบูรณปฏิสังขรณ์พระพิษณุโลกเสร็จจัดงานเฉลิมฉลอง ตั้งแต่บรรทัดที่ ๒๗-๖๑ กล่าวถึงพระราชประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าสุทนต์โลก และพิธีชาติกรรมสมเด็จพระบรมราชาธิราช ซึ่งเป็นพระราชบุตรของพระองค์ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๖๑-๘๑ กล่าวถึงการทำบุญในช่วงเทศกาลสารท และอุทิศส่วนบุญให้แก่พระญาติ ตลอดถึงพระสรรพสัตว์ทั้งหลาย จะเห็นได้ว่าในหลักศิลาจารึกนั้นมีการแบ่งเป็นวรรค เป็นตอนชัดเจน แต่รายละเอียดลำดับเหตุการณ์อาจจะไม่ค่อยชัด เพราะมีการเล่างานดูเหมือนว่าเหตุการณ์นั้นเกิดในวันเดียวกัน หรือเดือนเดียวกัน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วอาจจะไม่ใช่วันเดียวกัน เดือนเดียวกันก็ได้

นอกจากนี้ ข้อความเกี่ยวกับทำบุญในช่วงเทศกาลสารทยังปรากฏในราชพงศาวดารสมัยละแวกในรัชสมัยสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณ หรือพระบรมราชาที่ ๘ ซึ่งเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระเจ้าสุทนต์โลกที่ ๑ พ.ศ. ๒๑๔๖-๒๑๖๑ ว่าที่นี้จะว่าด้วยพระราชพิธีพุทธศาสนาเดือน ๑๐ มีพระราชโองการ

^{๑๓} สีม รัตนะ, สัทธานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๖), หน้า ๔๐.

^{๑๔} อุไรศรี วรรณสิน, จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๒), หน้า ๔๙.

สั่งให้เจ้าพนักงานเบิกทองคำกระทำพุทธรูป ๑๕ พระองค์ แล้วให้จัดตกแต่งพระที่นั่งอติเรกวิสุทธีมี พระคันยาและพระศุขไสยาสน์ดาษอันเป็นดีแล้ว อาราธนาพระพุทธรูปที่กระทำนั้นมาไว้ในพระที่นั่ง แล้วให้สังฆการีนิมนต์พระราชาคณะมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นต้น มาสวดพระพุทธรูปเพลापาย ครั้น ฤๅ ๑๐ ธรรม ๑๓ คำ รุ่งขึ้น ฤๅ วัน ๑๔ คำ ฉันทเข้า กษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์เสด็จออกทรงบาตร ถวายภาชนะพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว เสด็จขึ้นรูดพระสังฆา พระสงฆ์ถวายพระพรลาไป ครั้นเพลापายให้ เจ้าพนักงานตกแต่งเครื่องคุณสมเด็จพระราชาบิดรนั้น จำเพราะพระพักตร์พระพุทธรูปเจ้าแล้วให้ พราหมณ์บุโรหิตเชิญออกมาซึ่งพระเบญจกระเสตร มาไว้ในพระที่นั่งอติเรกวิสุทธีนอกอุบजार และมี แคร่ทองตั้ง แล้วพราหมณ์บุโรหิตนำมาซึ่งพระขรรค์ พระแสงปืน พระแสงหอก พระแสงธนูศร มาตั้ง บนแคร่ทองนั้น แล้วเอาลูกธนูศรนั้นมาวางข้างแคร่ทองกำหนึ่ง แล้วพราหมณ์บุโรหิตเจ้าพนักงานตี กลองชัยเกรียบแหะว้ เป็นสัญญาณพระฤกษ์ ครั้นเพลाप ๕ โมงเย็นแล้ว กษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ถวาย บังคมสมเด็จพระราชาบิดร แล้วพระราชาโองการเสด็จออกแต่พระองค์เดียว ถวายบังคมพระเบญจกระ เสตร แล้วสั่งให้จุดดอกไม้เพลิงเป็นต้นว่า พลุ พะเนียง ระธา รุ่ง พลุจัน ไพม่า ไพกระถาง เสร็จแล้ว เสด็จมาสู่พระที่นั่ง แล้วจึงให้พระสังฆการีนิมนต์พระสงฆราชมาเทศนาพระบาทวิชาวรบอกอานิสงส์ ทรงธรรมเสร็จแล้วเสด็จขึ้น ครั้นรุ่งขึ้น ฤๅ วันแรก ๑๕ คำ สารท เปลาเข้าสังฆการีนิมนต์พระสงฆ์มา ฤๅ พระที่นั่งอติเรกวิสุทธีนั้นพร้อมแล้วกษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์เสด็จออกมาทรงบาตรเลี้ยงพระสงฆ์ฉัน เสร็จแล้วก็ถวายพระพรลาไป แล้วกษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์เสด็จขึ้นชั้กพระสังฆาแล้ว ขำราชการผู้ใหญ่ ผู้น้อยออกจากพระที่นั่งสิ้น^{๑๕}

ในราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาได้กล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๑๐ ในรัชกาลสมเด็จพระหริห รักษ์รามารามอิศราธิบดี “พระองค์ด้วง” ว่า “ในเดือน ๑๐ นิมนต์พระสงฆ์ไปรับบิณฑบาตในพระราชวัง เรียกว่า กันเพ็ญ “ถือบิณฑ” ถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ถวายบังคมพระบรมครูพระราชบิดร ทรงให้นิมนต์ สงฆ์มาเทศนาคาถาพัน”^{๑๖} ทรงบันทึกว่า ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสวสดี กัมพูชามีพระราชพิธีสารท เดือน ๑๐ แต่ก่อนตั้งแต่แรกคำ ๑ จนสิ้นเดือน ๑๐ เลี้ยงพระที่ในพระราชวังทุกวัน แต่เดี๋ยวนี้ลดลง เลี้ยงแต่ ๓ วัน แล้วถวายบังคมพระราชบิดร คือ บูรพปรตพลีเนื่องในสารท และพิธีถือน้ำทำที่วัดพระ แก้ว มีสวดมนต์ ๓ วัน แต่เมื่อพราหมณ์ชมพระแสงนั้นทำเป็นพิธีพราหมณ์ต่างหาก พระสงฆ์หาได้ เกี่ยวข้องด้วยไม่

๓.๑.๑ ช่วงเวลาที่ปรารภพิธีสารทและประเภทของสารท

พระราชพิธีทวาทศมาส หรือพระราชพิธีสิบสองเดือน เป็นพระราชกรณียกิจของพระเจ้า แผ่นดินที่จะต้องจัดทำขึ้นเป็นประจำทุกปี พิธีสารทก็เป็นหนึ่งในพระราชพิธีสิบสองเดือนที่ถือว่าเป็น ประเพณีสำคัญที่พระราชา รวมถึงราษฎรทุกฐานะย่อมให้ความสำคัญ นอกจากนี้ ยังถือเป็นเทศกาลที่ ลูกหลานมีโอกาสตอบแทนบุญคุณบุพการีผู้ล่วงลับ

^{๑๕} กรมศิลปากร, ประเพณีบุญปีใหม่ของเขมร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธ ศาสนบัณฑิต, ๒๔๘๑), หน้า ๕๓.

^{๑๖} ชาญชัย คงเพียรธรรม, ความเชื่อเรื่อง เนี่ยะตา ในสังคมเขมร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๔๘๖), หน้า ๕๖.

เกี่ยวกับพระราชพิธีทวาทศมาสในประเทศกัมพูชาเขาไม่รู้ว่าเริ่มต้นจัดทำมาตั้งแต่เมื่อใด ตามบันทึกของนักเดินทางชาวจีนชื่อ โจวต้ากวน ได้บันทึกเกี่ยวกับประเพณีของกัมพูชาในยุคเจนละว่า “ยุคนี้มีการสร้างเวทียิ่งใหญ่ซึ่งอาจารย์รับคนได้กว่าพัน แล้วเขาจงประทีปขวาลา และดอกไม้ไฟ เป็นต้นอย่างงดงาม ในเวลากลางคืนมีการจุดประทัด ระทาก หรือดอกไม้ไฟ ในโรงนั้นมีขุนนางใหญ่น้อยทุกชั้นฐานะ เวลานั้นพระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จออกมาทอดพระเนตรด้วย” การประกอบพระราชพิธีทวาทศมาสในยุคแรกน่าจะมีแต่พระราชพิธีอันเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์เนื่องจากษัตริย์ในยุคก่อน เช่น ยุคพระนครส่วนมากเคารพนับถือศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะลัทธิไศวนิกายและไวษณิกาย ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกสตอกก้อถมว่า มีพีเทวราช ซึ่งพราหมณ์ไควลยะเป็นผู้ประกอบถวายพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ และพิธีกรรมอันเนื่องด้วยการปฏิบัติบูชาพระเทวราช ต่อมาเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นต้นมา จึงมีการบวกพระราชพิธีอันเนื่องด้วยพุทธศาสนาเข้ามาด้วย เช่น ในศิลาจารึกปราสาทพระขรรค์กล่าวว่าในเดือนผลศุน “เดือนสี่” ต้องมีการนำพระประติมากรรมนี้มารวบรวมไว้ เพื่อ กระทำการทรงน้ำ นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงงานสงกรานต์และงานประจำปี

พระราชพิธีทวาทศมาสในยุคแรกนั้นยังไม่ พบว่า มีการกล่าวถึงพระราชพิธีในเดือนภัทรบท “เดือนสิบ” ส่วนมากจะเป็นพระราชพิธีเกี่ยวกับงานรื่นเริง เช่น งานสงกรานต์ จนกระทั่งสมัยละแวก จึงมีการรื้อฟื้นพระราชพิธีในราชสำนักขึ้นมาใหม่ทั้ง ๑๒ เดือน พระราชพิธีใหม่นี้มีการแยกพิธีพราหมณ์และพิธีพุทธไว้ชัดเจน ซึ่งในบรรดาพระราชทั้งสิบสองเดือน ก็มีพระราชพิธีอันเนื่องในเทศกาลสารทอยู่ด้วย ดังที่ปรากฏข้อความในศิลาจารึกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าสุทนต์ธาดาที่ ๑ ว่า “ในปี ๑๕๐๑ พ.ศ. ๒๑๒๒ ศก ปีเถาะ แรม ๑๔ ค่ำ “อาสาตม” วันพุทธ เทียงคืน ครบ ๑๒ วัน ทำพิธีชาติกรรมแล้วนำพระราชโอรสมา ณ พระพิษณุโลก ถวายเป็นรัตนอุบาสก เสร็จแล้วทำบุญเทศกาลสารท ถวายข้าวบิณฑ์”^{๑๗} จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าสุทนต์ธาดาที่ ๑ นั้น ได้เริ่มมีการประกอบพิธีสารทกันแล้ว ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริเยพรรณ มีการกล่าวถึงช่วงเวลาในการประกอบพิธีสารทชัดเจน

โดยในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริเยพรรณ ระหว่างพ.ศ. ๒๑๔๔-๒๑๖๒ มีปรากฏข้อความว่า “ในเดือนสิบ มีพระราชโองการสั่งให้เจ้าพนักงานเบิกทองคำกระทำพุทธรูป ๑๕ พระองค์ ตกแต่งพระที่นั่งต่าง ๆ แล้ว ให้สังฆการีนิมนต์พระราชาคณะมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นต้น มาสวดพระพุทธมนต์ที่นั่นต่าง ๆ แล้ว ให้สังฆการีนิมนต์พระราชาคณะมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นต้น มาสวดพระพุทธมนต์เพลบาย ครั้น เดือนสิบ แรม ๑๓ ค่ำ รุ่งขึ้น ณ วัน ๑๔ ค่ำ มีการถวายภัตตาหารเช้า”^{๑๘} นอกจากนี้ ยังปรากฏข้อความว่า “ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริเยพรรณมาอิศราธิบดี “พระองค์ด้วง” พระองค์ได้ประกอบพิธีสารทในช่วงเดือนสิบเช่นเดียวกัน” คนเฒ่าคนแก่มีการเล่าต่อ ๆ กันว่า “สมัยนี้มีการพิธีกันบิณฑ์ “ถือบิณฑ์” ๑๕ วัน ทัวในพระราชอาณาจักร รวมถึงพระราชสำนักก็มีพระราชพิธีนี้ด้วย กล่าวคือ มีการทำวัตรเย็น ทำวัตรเช้าในช่วงเช้า “ใกล้รุ่ง” พระราชบริพารทำวัตรเสร็จแล้วก็

^{๑๗} อุไรศรี วรตะริน, *จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙.

^{๑๘} กรมศิลปากร, *วัฒนธรรมขอมกับความสัมพันธ์ไทย, กัมพูชา*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๘๑), หน้า ๕๓.

สวดปาราภวาสูต เหมือนกับอารามทั่ว ๆ ไป^{๑๙} ช่วงเวลาในการประกอบพิธีสารทนั้นอาจแตกต่างกันเล็กน้อย โดยเฉพาะในรัชกาลสมเด็จพระสังฆราชที่ ๑ มีปรากฏคำว่า “อาสาต” “เดือนแปด” ในจารึกของพระองค์ แสดงให้เห็นว่าในยุคนี้มีการประกอบพิธีในเดือนอาสาต “เดือนแปด” ในจารึกของพระองค์ แสดงให้เห็นว่าในยุคนี้มีการประกอบพิธีในเดือนอาสาต “เดือนแปด” กล่าวคือ ก่อนเดือนภัทรบท “เดือนสิบ” สองเดือน หรือไม่ในรัชกาลของสมเด็จพระสังฆราชที่ ๑ อาจมีการกระทำบุญเนื่องในเทศกาลสารทตลอดฤดูพรรษาก็ได้ แต่ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณ ซึ่งห่างจากรัชกาลสมเด็จพระสังฆราชที่ ๑ ไม่นานนัก ก็มีปรากฏข้อความเกี่ยวกับประกอบพิธีสารทในช่วงเดือนสิบ^{๒๐} ทรงบันทึกไว้ว่า “ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุวดีก็มีพระราชพิธีสารทเดือนสิบ แต่ก่อนตั้งแต่แรกค่า ๑ จนถึงสิ้นเดือน ๑๐ เลี้ยงพระที่ในพระราชวังทุกวัน แต่เดี๋ยวนี้ลดลงคงเลี้ยงแต่ ๓ วัน”

ดังที่ได้กล่าวมาจะเห็นว่า “สารท” เป็นประเพณีถึงแม้ว่าช่วงเวลาในการประกอบพิธีต่างกันบ้าง เหมือนกันบ้าง แต่ก็ได้แสดงให้เห็นว่าเป็นพิธีสำคัญที่พระราชากษัตริย์ทุกพระองค์ได้ให้ความสำคัญ และเป็นหนึ่งในบรรดาพระราชพิธีทวาทศมาส หรือพระราชพิธีสิบสองเดือน ที่พระราชากษัตริย์จะต้องกระทำ โดยประเพณีนี้แบ่งออกเป็น ๒ พิธี คือ

๑) พิธีราษฎร์ การกำหนดเวลาของพิธีกันบิณฑ “ถือบิณฑ” และพุ่มบิณฑ “ประชุมบิณฑ” ตามธรรมเนียมมักจะทำจำนวน ๑๕ วัน เดือนภัทรบท “เดือนสิบ” เป็นประจำทุกปี โดยมีการแยกเป็น ๒ ขั้นตอน “คือ เริ่มตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ ถึงวันแรม ๑๔ ค่ำ เรียกว่า ถึงกันบิณฑ “วันถือบิณฑ” ส่วนวันแรม ๑๕ ค่ำ เรียกว่า ถวายพุ่มบิณฑ “วันประชุมบิณฑ” บางก็เรียกเต็มคำว่า “บุญพุ่มบิณฑ” สมเด็จพระสุเมธาธิบดีกล่าวว่า^{๒๑}

๒) คำว่า “กัน” ในภาษาเขมรแปลว่า “ถือว่า” คำว่า “ดัก” แปลว่า “วาง” หรือ “ดัก” ส่วนคำว่า “บิณฑ” “บายบิณฑ” ตามสำเนียงในภาษาเขมรแปลว่า “ก้อนข้าว” เมื่อรวมทั้ง ๒ คำเป็น กันบิณฑ จึงหมายถึง ถือก้อนข้าว ส่วนคำว่า ดักบิณฑ หมายถึง วาง หรือ ดักก้อนข้าว แท้จริงแล้วการเรียกชื่อดังกล่าวก็เป็นการเรียกไปตามอาการหรือพฤติกรรมของชาวพุทธที่นิยมกระทำกันทุกปีโดยในวันถือบิณฑ หรือดักบิณฑ มัคทายก หรือที่ชาวเขมรเรียกว่า อาจารย์ มักจะแบ่งพุทธบริษัทเป็นกลุ่ม ให้นำจิ้งหรีดมาถวายพระสงฆ์ทุกวัน จนครบ ๑๔ วัน จึงเรียกว่าเหล่านี้ว่า วันถือบิณฑหรือดักบิณฑ หากเป็นวันธรรมดาที่ไม่ตรงกับช่วงฤดูสารท จะเรียกว่า กันเวร หรือ ถือเวร ดังนั้น ความหมายที่แท้จริงของคำว่า ถือบิณฑหรือดักบิณฑ จึงหมายถึง การถือจิ้งหรีดเพื่อนำไปถวายพระสงฆ์ หรือการแบ่งกันเป็นกลุ่มเพื่อทำจิ้งหรีดนำไปถวายพระสงฆ์ตั้งแต่วันแรม ๑ ถึงวันแรม ๑๔ ค่ำ นั่นเองในช่วงพิธีถือบิณฑทั้ง ๑๔ วัน พุทธบริษัทรอบวัดได้แบ่งกันเป็นเวร จำนวน ๑๔ เวร เพื่อถือบิณฑลูกหลานมอบไทยทานและเครื่องบริขารต่าง ๆ แก่บิดามารดา ปู่ย่า ตายาย และคนเฒ่าคนแก่เพื่อนำไปทำบุญ โดยในช่วงเย็นของแต่ละวันอุบาสกอุบาสิกาทุกวัดมีการเตรียมน้ำปานะสำหรับพระสงฆ์ และอุบาสกอุบาสิกาผู้สมทานศีล ๘ และศีล ๑๐ เสร็จแล้วนมัสการพระรัตนตรัย “ทำวัตรเย็น” สมทานศีล

^{๑๙} เมียจ ปุณณ, ประเพณีและขนบธรรมเนียมเขมร ภาค ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๕), หน้า ๒๙.

^{๒๐} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประเพณีและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖.

^{๒๑} สมเด็จพระสุเมธาธิบดี จวน ณาต, (โชตญาโณ), พจนานุกรมเขมร ภาค ๒, หน้า ๘.

๕ คีล ๘ หรือ คีล ๑๐ อารธนาพระสงฆ์เจริญพระปริตร แสดงพระธรรมเทศนา เป็นอันเสร็จพิธี ในช่วงเย็น เวลาใกล้รุ่งมกทายน่านมีสการพระรัตนตรัย “ทำวัตรเช้า” นั่งเจริญภาวนา พระสงฆ์สวดปาราภสูตร “เป็นทำนองสรภัญญะ” โยนข้าวบิณฑ เมื่อรุ่งขึ้นถวายยาคุพระสงฆ์ เสร็จอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติผู้ล่วงลับ^{๒๒} ส่วนคำว่า “พจุมบิณฑ” มาจากคำว่า “พจุม” แปลว่า ทำให้รวม ให้รวมกัน หรือประชุมกัน คำว่า “บิณฑ” แปลว่า การประมวลให้มวล หรือการนวด “ข้าว” ให้เป็นก้อน อีกนัยหนึ่ง คำว่า บิณฑ เป็นชื่อของเทศกาลหนึ่งที่นิยมกระทำบุญอุทิศให้แก่คนตายตั้งแต่วันแรม ๑ ถึง วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท^{๒๓} เมื่อรวมทั้ง ๒ คำเข้าด้วยกันได้เป็น “พจุมบิณฑ” มีความหมายอยู่ ๒ ประการด้วยกัน คือ

๑) การรวมตัวกันเป็นจำนวนมากมายในสถานที่วัดเต็มด้วยของพุทธบริษัทที่มาทำบุญ และประชุมกันในการเริ่มทำบุญสารท

๒) การรวมกันแห่งก้อนข้าว “ภัตตาหารที่ทายกทายิกานำมาเพื่อถวายพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก” วันแรก ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท เรียกว่า “พจุมบิณฑ” หรือ “โองพจุมบิณฑ” บางครั้งก็เรียกเต็มคำว่า “บุญพจุมบิณฑ” ก็มี

ช่วงเวลา ในการเริ่มทำบุญสารท หรือ พจุมบิณฑในแต่ละท้องถิ่นนั้นอาจจะมีการนับไม่เหมือนกัน สำหรับชาวเขมรภาคกลางส่วนมากจะเริ่มนับตั้งแต่วันแรม ๑ ถึง วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท ส่วนชาวเขมรที่อยู่ทางเหนือของประเทศกัมพูชา เช่น จังหวัดเสียมเรียบ ตลอดจนชาวไทยเชื้อสายเขมรเริ่มนับตั้งแต่วันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท ดังนั้น จึงมีปรากฏคำว่าบิณฑตุง “สารทเล็ก” และบิณฑธม “สารทใหญ่” สำหรับชาวเขมรที่อยู่ทางเหนือของกัมพูชา เช่น จังหวัดเสียมเรียบได้แบ่งประเพณีสารทออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ บิณฑตุง เริ่มนับตั้งแต่วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท กันบิณฑหรือดับบิณฑ เริ่มนับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ วันแรม ๑๔ ค่ำ บิณฑธม ก็คือวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท ส่วนการนับวันของพิธีสารทสำหรับคนไทยเชื้อสายเขมรนั้น “บิณฑตุง ตุง “สารทเล็ก” และบิณฑธม “สารทใหญ่” สำหรับชาวเขมรที่อยู่ทางเหนือของกัมพูชา เช่น จังหวัดเสียมเรียบได้แบ่งประเพณีสารทออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ บิณฑตุง เริ่มนับตั้งแต่วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท กันบิณฑ หรือดับบิณฑ เริ่มนับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ วันแรม ๑๔ ค่ำ บิณฑธม ก็คือวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท ส่วนการนับวันของพิธีสารทสำหรับคนไทยเชื้อสายเขมรนั้น “บิณฑตุง “สารทเล็ก” เริ่มนับจากวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึง วันแรม ๘ ค่ำ บิณฑธม “สารทใหญ่” เริ่มนับตั้งตั้ง วันแรม ๙ ค่ำถึง วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ “ภัทรบท”^{๒๔} สารท หรือพจุมบิณฑ นอกจากเป็นประเพณีที่ปรารถนาขึ้นตามช่วงเวลาที่ยุทธพบุรุษได้กำหนดไว้แล้ว ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งลึกลับ เช่น ผนฟ้า อากาศ โดยชาวเขมรโบราณมักจะสังเกตเห็นว่า “เมื่อถึงช่วงเทศกาลสารทมักมีก้อนเมฆสีดำปกคลุม ฟ้าร้องกระหึ่มเสียงดังก้องทุกสารทิศ ผนเริ่มตกโปรยปรายทุกวัน พวกเขาเข้าใจว่า ช่วงนี้เป็นช่วงที่พญายมปลดปล่อยดวง

^{๒๒} เมียจ ปุณณ์, พระพุทธศาสนาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนา บัณฑิต, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔.

^{๒๓} สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี จรณ ณาต, (โชตนาโณ), พจนานุกรมเขมร, หน้า ๒๗.

^{๒๔} พระอธิการช่วง จิตโสภโณ, พิธีการทำบุญและหลังธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนา บัณฑิต, ๒๕๕๔), หน้า ๘๐.

วิญญานโณตาให้กลับสู่ภูมิลาเนาเพื่อแสวงหาอาหาร ในขณะที่เดียวกันก็มีนักโณตา ที่ชาวบ้านสำคัญว่าเป็นตัวแทนของดวงวิญญานโณตาก็เริ่มออกมาร้องอยู่ใกล้ ๆ บ้านอีกด้วย”^{๒๕}

ดังที่ได้กล่าวมา จะเห็นได้ว่าช่วงเวลาในการประกอบพิธีพุมบิณฑในกัมพูชาในปัจจุบันมีการจัดทำพร้อมกันทั่วประเทศ เพียงแต่บางพื้นที่มีการแบ่งชั้นตอนในการเตรียมงานต่างกัน กล่าวคือบางพื้นที่ก็เริ่มตั้งแต่ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท จนถึง วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท โดยการประกอบพิธีสารทสำหรับราษฎรทั่วไปมีระยะเวลาที่ยาวนานกว่าพิธีหลวง ที่มีการจัดทำเพียง ๕ วัน ทั้งนี้เนื่องจากช่วงดังกล่าวเป็นเวลาว่างคือ เสร็จสิ้นจากการเพาะปลูก ชาวบ้านจึงมีเวลาว่างในการทำภัตตาหารทำนุบำรุงพระสงฆ์ในช่วงปลายฤดูฝน และเป็นช่วงที่อุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลา อาหาร อีกทั้งข้าวที่ปลูกก็กำลังจะผลิติดอกออกผล ชาวบ้านจึงถือโอกาสที่เวลาว่างนี้ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ และขอขมาโค กระบือ ที่ตนได้ใช้ให้ช่วยทำไร่นาตลอดทั้งฤดูกาล

๒) พิธีหลวง “ตามพระราชพิธีของกษัตริย์เขมรมักจะทรงทำพระราชกุศลถือบิณฑและพุมบิณฑ ๕ วัน คือ วันแรม ๑๑ ค่ำ เป็นวันเริ่มเจริญพระปริตรก่อน วันแรม ๑๒-๑๓-๑๔ ค่ำ เป็นวันถือบิณฑ วันแรม ๑๕ ค่ำ เป็นวัน “พุมบิณฑ” การประกอบพิธีถือบิณฑและพุมบิณฑระหว่างพิธีราษฎรกับพิธีหลวงในปัจจุบันก็มีลักษณะแตกต่างกัน โดยพิธีราษฎรจะเน้นกิจกรรมทางประเพณีตามแนวพุทธ โดยมีกิจกรรมทางศาสนาฮินดูหลงเหลือปะปนกับพิธีพุทธอยู่บ้างแต่ก็ไม่เด่นชัดมากนัก ส่วนพิธีหลวงตามที่ปรากฏในพระราชพิธีทวาทศมาส หรือพระราชพิธีสิบสองเดือนนั้นมีการแบ่งชัดเจนว่าอันไหนเป็นพิธีพุทธ อันไหนเป็นพิธีพราหมณ์ เช่น ๑) พระราชพิธีถวายพระราชกุศล ๒) พระราชพิธีอภิเษกพระพุทธรูป ๓) พระราชพิธีถวายพระบิด ๔) พระราชพิธีดักบิณฑถวายเทวรูป (กรอเสมและพิน, ๒๕๔๙).

๓.๑.๒ ลักษณะของพิธีสารทเขมร

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า พิธีสารท “พุมบิณฑ” ของชาวเขมรมีพื้นฐานมาจากความเชื่อดั้งเดิมที่เกิดจากพฤติกรรมของชาวบ้าน แต่ละครอบครัว กลุ่ม ชุมชน และสังคม เช่น การเคารพนับถือผีเนี่ยะตา ผีบรรพบุรุษ เป็นต้นเมื่อมีการกระทำกันบ่อย จนกลายเป็นกระบวนการ กล่าวคือ ความเชื่อนั้นนำไปสู่พิธีกรรม เมื่อมีการปฏิบัติตามพิธีกรรมนั้นบ่อย ๆ จนเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มชุมชนก็จะกลายเป็นประเพณีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของตน ถึงแม้ว่าประเพณีนี้ส่วนหนึ่งก็ได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากถิ่นอื่นก็ตาม แต่ก็ยังมีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่ยังมีให้เห็นถึงอิทธิพลของความเชื่อดั้งเดิมอยู่ พระอธิการช่วง”^{๒๖} ได้แบ่งลักษณะของพุมบิณฑออกเป็น ๕ ประการ คือ

๑) ลักษณะของผู้นำประกอบพิธีกรรม ผู้นำในการประกอบพิธีสารทถือว่ามีหน้าที่ติดต่อกับผีบรรพบุรุษ เช่น หัวหน้าครอบครัว ผู้อาวุโสในตระกูลนั้น ๆ ผู้อาวุโสในชุมชน โดยในสังคมเขมรเรามักจะสังเกตเห็นผู้ที่มิบทบาทในการนำประกอบพิธีกรรม ก็คือมีคทายกซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้ที่มิบทบาทในสำคัญในการเชิญชวนชาวบ้านให้เข้าวัดทำบุญ ยิ่งมีคทายกเป็นผู้มีไหวพริบเป็นที่ชื่นชอบของชาวบ้าน การที่จะเชิญชวนชาวบ้านให้เข้าทำบุญเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ก็ไม่ใช่เรื่องที่ยาก

^{๒๕} เมียจ ปุณณ์, ประเพณีการทำบุญปีใหม่, หน้า ๒๗.

^{๒๖} พระศาสนมนุณี จันทมงฺโล, ปทานุกรมธรรมบท ภาค ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๒), หน้า ๘.

๒) ลักษณะของผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมนั้นมีทุกระดับตั้งแต่เด็กเล็กตลอดจนผู้ใหญ่ โดยชาวเขมรถือว่าประเพณีนี้เป็นประเพณีสำคัญมีปีละครั้ง และยังเชื่อว่า “ในช่วงระยะเวลา ๑๕ ปี พญายมจะปล่อยเปตชนเหล่านั้นให้มารับส่วนบุญจากลูกหลาน พวกเขามารอ ณ ที่ใดที่หนึ่งมีวัดเป็นต้น หากเจอหรือได้รับรู้ว่าลูกหลานได้อุทิศส่วนบุญไปให้พวกเขาที่ดีใจหากไม่เจอก็ผิตหวังสาปแช่งให้ลูกหลานประสบแต่หายนะ”^{๒๗} อิทธิพลจากความเชื่อดังกล่าวจึงเป็นมูลเหตุสำคัญทำให้ชาวบ้านเกิดความกลัว บวกกับความระลึกถึงคุณของบุพการีกลัวบุพการีเหล่านั้นจะอดอยากหิวกระหาย เมื่อมีโอกาสในช่วงเทศกาลสำคัญของชาติทุกคนจึงพากันทำบุญอุทิศให้ญาติของตนอย่างพร้อมเพรียงกันทั่วประเทศ

๓) ลักษณะของวัตถุสิ่งของที่ประกอบพิธีกรรม วัตถุสิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีกรรมสำหรับพิธีราชูร์นั้นไม่ได้ระบุชัดเจนเหมือนกับพิธีหลวง และแต่ละพื้นที่ก็อาจจะแตกต่างกันไปบ้าง โดยส่วนใหญ่ก็มีภัตตาหาร และเครื่องบูชา อีกสิ่งหนึ่งที่ถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของงาน ก็คือ ข้าวต้มมัด ขนมเทียน เป็นต้น โดยชาวเขมรสมัยก่อนนิยมทำขนมเหล่านี้ในประเพณีพุมบิณฑ์ และพิธีงานแต่งงานนั้น จึงถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของงาน สมเด็จพระสุเมธาธิบดี^{๒๘} ได้อธิบายไว้ว่า ขนมข้าวต้มมัดเป็นชื่อของขนมที่ทำด้วยข้าวเหนียวห่อด้วยใบตอง “ส่วนมากจะห่อด้วยใบตอง” มีทรงกลมเสมอดันเสมอปลาย ใช้วิธีปั้นหรือต้มให้สุก มี ๒ ประเภท คือ ข้าวต้มมัดไส้หมู และข้าวต้มมัด ไส้กล้วย ส่วนขนมเทียน ทำจากข้าวเหนียว มีไส้เป็นมะพร้าว หรือถั่ว ห่อด้วยใบตอง แก้ว จันท์บุรณ์ ได้ กล่าวว่า “คำว่า อัน ซอม “ข้าวต้มมัด” มาจากคำว่า สัน ส่อม “สะสม” ใช้เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ของชาวนาชาวไร่แต่ละครอบครัวที่มีการสะสมพืชพันธุ์ในช่วงอดีตหรือช่วงสงคราม” “ทำไมประชาชนเขมร,” ๒๕๕๘ ตามความเชื่อดั้งเดิมขนมทั้ง ๒ อย่างนี้ คือ ข้าวต้มมัดถูกใช้เป็น สัญลักษณ์แทนสิ่งคพระศิวะ ส่วนขนมเทียนถูกใช้เป็นสัญลักษณ์แทนโยนีพระนางอูมาซึ่งเป็นนมเหยื่อของพระศิวะ ซึ่งสัญลักษณ์เหล่านี้มีทั่วไปตามปราสาทหรือโบราณสถาน

จากที่กล่าวมาแสดงถึงอิทธิพลทางความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ถึงแม้ว่าในทางรูปธรรมศาสนาพราหมณ์ได้เสื่อมลงจากกัมพูชานานแล้ว แต่ในทางนามธรรมหลักคำสอนของศาสนาได้ฝังลึกลงในหลาย ๆ ประเพณีของชาวเขมรจนถอนไม่ออกแล้วหลักคำสอนเหล่านั้นก็ถูกแสดงออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การทำขนมข้าวต้มมัด และขนมเทียน แม่ว่านักปราชญ์ทางพุทธศาสนาหลายท่านพยายามจะบอกว่า “การที่ชาวบ้านนิยมทำขนมข้าวต้มมัด และขนมเทียนนำมาถวายพระสงฆ์เนื่องในวันเทศกาลนั้น เพราะในวันสารทชาวบ้านนำขนมจำนวนมากมาถวายพระสงฆ์ พระสงฆ์ไม่สามารถฉันหมดในวันเดียว หากเป็นขนมอื่นก็จะเก็บได้ไม่นาน ดังนั้น จึงนิยมทำขนมข้าวต้มมัด และขนมเทียนมาถวายพระสงฆ์ มิใช่เพื่อเป็นการระลึกถึงสิ่งคพระศิวะและโยนีของนางอูมาแต่อย่างใด”^{๒๙} ทศนะดังกล่าวข้างต้นนั้นเป็นเพียงการแสดงความคิดเห็นส่วนตัวโดยไม่มีข้อมูลในเชิงประวัติศาสตร์รองรับ ยู สุภา เป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านวัฒนธรรมและอริยธรรมเขมรได้กล่าวว่า ข้าวต้มมัดและขนมเทียนมีในสังคมเขมรมานานแล้ว โดยมีประวัติเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์

^{๒๗} เมียจ ปุณณ์, พิธีการทำบุญขึ้นปีใหม่, หน้า ๖.

^{๒๘} สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี จรณ ณาต, (โชตธนาโณ), พจนานุกรมเขมร, หน้า ๒๗.

^{๒๙} ยิน วอน, ประชุมบุญประวัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงพนมเปญ: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๒), หน้า ๕๗.

กล่าวคือ ข้าวต้มมัดใช้เป็นสัญลักษณ์แทนลิงค์ประอิศวร ขนมหี้นใช้เป็นสัญลักษณ์แทนโยนีนางอุม่า การที่ชาวเขมรนำขนมเหล่านี้ไปถวายพระสงฆ์ก็เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนเพศชายและหญิง นอกจากนี้ ยังได้กล่าวว่า ข้าวต้มมัดนั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมเทศกาลสารทมิใช่เป็นทำเพียทำเพียเพื่ออุทิศแด่ พระอิศวร นางอุม่า และปู่ย่า ตายาย เท่านั้น แต่อีกอย่าง

๑) การแสดงออกถึงความสามัคคีระหว่างครอบครัวหมู่บ้าน และชุมชน สุดท้ายได้สรุปว่า การทำข้าวต้มมัดมีประโยชน์อยู่ ๒ อย่างคืออุทิศแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว และ

๒) ได้แบ่งปันแก่คนรอบข้าง หรือเด็กยากจน

๓) ลักษณะวันเวลาในการประกอบพิธีกรรม เวลาในการประกอบพิธีสารทสำหรับราษฎรแบ่งออกเป็น ๒ ช่วง คือ

(๑) เริ่มตั้งแต่ วันแรม ๑ ถึงวันแรม ๑๔ ค่ำ เป็นวันถือบิณฑ หรือบุญถือบิณฑเป็นวันที่พุทธบริษัทรอบวัดแบ่งกันเป็น ๑๔ กลุ่ม หรือ ๑๔ เวน เพื่อทำภัตตาหารถวายพระสงฆ์ตลอด ๑๔ วัน “แต่บางพื้นที่นั้นเริ่มนับตั้งแต่วันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึง วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท โดยแบ่งเป็น ๓ ช่วง คือ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เรียกว่า บิณฑตุจ วันแรม ๑ ถึงวันแรม ๑๔ ค่ำ เป็นวัน ถีบิณฑและวันแรม ๑๕ ค่ำ เป็นวันบิณฑรม”

(๒) วันแรม ๑๕ ค่ำ เป็นวันพุมบิณฑ หรือบุญพุมบิณฑ ถือว่าเป็นวันสุดท้ายของเทศกาลสารท และถือได้ว่าเป็นวัน “ร่วม” กล่าวคือในวันนี้จะเป็นการร่วมมวลชนทุกสารทิศโดยไม่มี การแบ่งเป็นกลุ่มหรือเป็นเวนแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า “วันพุม” ร่วม คือ ร่วมทั้งไทยทาน และพุทธบริษัทนั่นเอง

๔) ลักษณะทางด้านสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม จากความหมายดังที่ได้กล่าวมาก็พอทราบแล้วว่า พุม หมายถึง การร่วมตัวกัน ณ ที่ใดที่หนึ่ง ตามธรรมเนียมของชาวเขมร

ในวันพุมบิณฑทุกคนมักจะไปร่วมตัวกันที่วัดเพื่อถวายจังหันพระสงฆ์อุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ แต่ก่อนจะถึงวันพุม กล่าวคือ ตั้งแต่ วันแรม ๑-๑๔ ค่ำ บางครอบครัวก็ได้นิมนต์พระสงฆ์ ๒ หรือ ๓ รูป ตามกำลังทรัพย์ของตนเพื่อฉันเพลที่บ้าน และบังสุกุลอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติของตน

ในช่วงระยะเวลา ๑๔ วัน ผู้ที่ไม่ได้ทำจังหันถวายพระสงฆ์ที่วัดตามเวนของตน มักจะเชิญชวนญาติในตระกูลของตนสละทรัพย์ร่วมกันเพื่อนิมนต์พระสงฆ์มาฉันเพลและบังสุกุลอุทิศตนตายเสมอ โดยชาวเขมรมีความเชื่อว่า “บรรพบุรุษแม่จะล่วงลับไปแล้ว แต่ก็มีดวงวิญญาณยังล่องลอยอยู่บริเวณบ้าน เพื่อคอยดูแลคุ้มครองลูกหลาน และช่วงเทศกาลเป็นฤดูกาลที่พญายมปลดปล่อยผีบรรพบุรุษให้เดินทางมาเป็นระยะทางไกล ต้องเชิญท่านแวะมาที่บ้านก่อน เพราะจะได้รับการเช่นไหว้ และเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ เพื่อเตรียมพร้อมที่จะไปรับส่วนบุญที่ลูกหลานอุทิศไปให้”^{๓๐} ความเชื่อดังกล่าวสอดคล้องหลักคำสอนในติโรกฐาเปตวัตถุว่า “พวกเปรตทั้งหลายพากันมาสู่เรือนของตน แล้วยืนอยู่ภายนอกฝาเรือน ที่ตรอก กำแพง และทางสามแพร่ง และยืนอยู่ที่ใกล้บานประตู”^{๓๑} นอกจากนี้ ชาวเขมรก็ยังเชื่อว่า “หากพวกเปรตไปหาที่บ้านแล้วก็ไม่เห็นญาติกระทำบุญอุทิศให้พวกตน จึงเดินทาง

^{๓๐} พระอิศวรช่วง จิตโสภโณ, บุญยิ่งกว่าบุญภาค ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๔), หน้า ๘๒.

^{๓๑} ขุ.เป. (ไทย) ๒๖/๑๔/๑๗๐.

ครบ ๗ วัด หากไม่เจอก็ผิดหวัง จึงพากันสาปแช่งญาติที่ยังมีชีวิตไม่ให้ความเจริญในการทำมาหากิน ให้ประสบแต่ความฉิบหาย”^{๓๒} ดังนั้น ในช่วง ๑๔ วัน กล่าวคือ ตั้งแต่วันแรม ๑-๑๔ ค่ำ ชาวบ้าน ไปวัดเพื่อฟังพระสงฆ์เจริญพระปริตร ฟังธรรมเทศนา ปราถนาสูตร และโยนบายบิณฑ หรือไม่ก็หา โอกาสนิมนต์พระมาที่บ้านของตนเพื่อทำบุญบังสุกุลอุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับ

เมื่อถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท ถือว่าเป็น “ถิงพุม” “วันประชุม” วันนี้ทั่วประเทศทุกเทศทุกวัยใส่ชุดสวยงามตามประเพณี แล้วเตรียมของคาวของหวาน ข้าวต้มมัด ขนมเทียน พร้อมไปรวมตัวกันที่วัด “โดยในช่วงเช้าถวายยาคุพระสงฆ์ ฟังธรรมเทศนา “อานิสส์บิณฑ” ตักบาตร เป็นวันสุดท้าย ในขณะที่พุทธบริษัทกำลังตักบาตร พระสงฆ์ก็สวดสัตตปริณายกกรรม ถวายเพลเป็น อันเสร็จพิธีพุมบิณฑ”^{๓๓} ในวันเดียวกันนี้หลังจากพระสงฆ์ฉันเพลเสร็จบางครอบครัวนิมนต์พระสงฆ์ บังสุกุลเป็นลักษณะครอบครัวก็มี รวมตัวกันหมู่บ้าน หรือชุมชนก็มี

๑. ประวัติและความหมาย ในพิธีกรรมแซนโฌนตาประเพณีทำบุญกลางเดือนสิบหรือ ประเพณีสารทของลุ่มวัฒนธรรมเขมรในเขตจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษและบุรีรัมย์นั้นมีประเพณี ทำบุญวันสารทเช่นเดียวกันกับกลุ่มวัฒนธรรมใน ภูมิภาคอื่น ๆ แต่มีจุดประสงค์ที่จะทำบุญอุทิศส่วน กุศลแก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วโดยเรียกว่า “แซนโฌนตา” แซน-แซนสรวง, โฌน-โคตรเง่า, ตา-ตา ส่วนประเพณีแซนโฌนตาจะเรียกสารทเล็กว่า “บิณฑตุจ” เรียกสารทใหญ่ว่า “บิณฑทม” คำ ว่า “บิณฑ” มาจากภาษาบาลีว่า “บิณฑะ” แปลว่า ก้อนข้าว ตุจ แปลว่า เล็ก ทม แปลว่า ใหญ่

๒. จุดมุ่งหมายการแซนโฌนตา ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษนั้นดูจะมีเค้ามาจาก ศาสนาพุทธที่เชื่อว่า เมื่อผู้ตายตายไปแล้วจะแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือกลุ่มที่ทำดีจะได้ไปสวรรค์ กับ กลุ่มที่ทำชั่ว ทำบาปก็จะตกนรกเป็นสัตว์นรก ผี หรือเปรตพวกเหล่านี้จะได้รับทัณฑ์ทรมานมากน้อย ต่างกัน เมื่อถึงแรม ๑ ค่ำเดือน สิบ พระยายมจะอนุญาตให้ผีเหล่านี้เดินทางมาเยี่ยมลูกหลานได้ ผีจะ พักอยู่ที่วัดและคอยดูทางว่าลูกหลานของตนจะมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตนบ้างหรือไม่ ถ้าลูกหลาน มาทำบุญอุทิศส่วนกุศลผลบุญนี้พวกตนก็ได้รับ และเมื่อได้อิมหน้าสำราญก็จะพากันอวยพรให้ ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้ารอแล้วไม่เห็นลูกหลานมาทำบุญ ก็จะไม่สาปแช่งไม่ให้ความสุข ความ เจริญ จากตำนานความเชื่อของชาวบ้านดังกล่าว จึงพอสรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายของการแซนโฌนตา ก็ คือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

๓. ระยะเวลาในการทำบุญพิธี แซนโฌนตา หรือการเซ่นผีปู่ตายายหรือผีบรรพบุรุษ ของชาวเขมรที่ทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่วงศ์ญาติญาติที่ล่วง ลับไปแล้วได้แบ่งออกเป็นวันบิณฑตุจ และวันบิณฑทม คือ สารทเล็ก และสารทใหญ่โดย บิณฑตุจ จัดกันในวันขึ้น ๑๔ -๑๕ ค่ำ เดือน สิบ และ บิณฑทม จัดกันในวันแรม ๑๔ -๑๕ ค่ำ เดือน สิบ แต่กระนั้นก็ตาม ช่วงระยะเวลาระหว่างวัน บิณฑตุจถึงวันบิณฑทมนั้น ชาวเขมรก็ยังจัดอาหารมาทำบุญที่วัดต่อเนื่องกันมิได้ขาด

๔. สถานที่ทำพิธีแซนโฌนตาจะ จัดทำบุญที่วัด “ทำบุญถวายจันทน์พระสงฆ์” และนำ อาหารเครื่องเซ่นมาเช่นวิญญานบรรพบุรุษที่ในเรือนบ้านของเจ้าพิธีที่ จัดไว้ หรือที่ศาลโดนตาคือศาล ผีปู่ตาซึ่งเป็นศาลที่อยู่ของวิญญานบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านหากหมู่บ้านใดไม่มีศาลโฌนตา ก็จะจัดทำ พิธีแซนโฌนตาที่ในวัด

^{๓๒} เมียง ปุณณ, ประเพณีและขนบธรรมเนียมเขมร ภาค ๒, หน้า ๑๔.

^{๓๓} ยิน วอน, ประเพณีและขนบธรรมเนียมเขมร, หน้า ๑๗.

๕. เครื่องแขวนโขนตา “เครื่องเช่นผีปู้ตา-เขมร” ในบิณฑ์ตุง และบิณฑ์ทมนั่นสิ่งของที่ใช้ในพิธีจะเหมือนกันคือ ทุกบ้านจะทำขนม ข้าวต้ม กระจยาสารท ข้าวปลาอาหารพร้อมกับเหล้าใส่ถาดนำมารวมกันเพื่อประกอบพิธี “แขวนโขนตา” ซึ่งพอจะสรุปอุปกรณ์และเครื่องเช่นที่ใช้ในพิธีกรรมได้ดังนี้^{๓๔}

๑. ข้าวต้ม ข้าวสุก กล้วย อ้อย เหล้า อาหารคาว และพวกแกงต่าง ๆ ๒. ขนมหวานต่าง ๆ เช่นขนมชั้น ขนมกง ทองหยิบฝอยทอง เป็นต้น ๓.หมากพลู ยาสูบ หรือบุหรี ๔. กระจเชอ ๑ สำหรับ หรือภาชนะอย่างอื่น ๕. รูป ๑ ดอก เทียน ๑ เล่ม ๖. บายบิณฑ์ “บายข้าว บายบิณฑ์ทำจากข้าวเหนียวที่สุกแล้วผสมกับงาคูลกเคล้าให้เข้ากันแล้วปั้นเป็นก้อน ๆ วางบนถาด หรือจาน” ๗.เงิน ๘. ใบตอง จาน หรือถาด ๙. เรือ หรือกระทง “ที่ทำจากกาบกล้วยหรือกาบหมากก็ได้” ๑๐. อาจมีกระดุกของผู้ลวงลับไปแล้วใส่โกศมาวางรวม ๑๑. อื่น ๆ “แล้วแต่บางหมู่บ้านอาจมีสิ่งของใช้ต่าง ๆ กันไป”^{๓๕}

๖. พิธีกรรมใน เย็นวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ชาวบ้านจะนำเครื่องแขวนโขนตาไปวางบนกลางผ้าขาว ซึ่งปูลาดไว้กลางห้องเรือนที่กลางหมู่บ้าน หรือที่ศาลโตนตาประจำหมู่บ้าน บางแห่งนำไปรวมกันที่ศาลาวัดที่ทำพิธีแขวนโขนตา แล้วพวกลูกหลานมานั่งล้อมวงอยู่ รอบ ๆ ข้างผ้าขาวพร้อมกันแล้วจูดรูปเทียนบูชาเอ๋ยชื้อปู่ย่าตายายที่ลวงลับไป เชิญให้มากินเครื่องเช่นทั้งที่ตายไปนานแล้ว และไม่รู้จักชื้อก็นึกเชิญในใจด้วยทางเจ้าพิธีนำเอาสุรามารินใส่แก้ว หรือจอกพรมไปตามสำหรับอาหาร ปากก็กล่าวอันเชิญผีปู่ย่าตายายมารับประทานอาหาร เมื่อได้เวลาก็จูดยาสูบวางไว้ สักครู่ใหญ่ สมมติว่า กินเสร็จแล้วจะแบ่งข้าวปลาอาหารหมากพลู บุหรืออย่างละเล็กละน้อยใส่ห่อกระดาษหรือใบตองแล้วเหวี่ยงไปไกล ๆ เรียกว่า “ปะจිර” ออกไปเสีย เชื่อว่าลูกหลานได้พาหื้อข้าวปลาอาหารนี้ฝากไปให้กินระหว่างทาง หรือไปฝากผู้ที่ไม่ได้มารับเครื่องสังเวทในครั้งนั้น จากนั้นจึงยกเครื่องเช่นออกจากที่ตั้งได้ แล้วเลี้ยงกันในระหว่างหมู่ญาติสู่กันกิน คนเฒ่าคนแก่ก็อวยชัยให้พรลูกหลานมีการคุยกันเรื่องต่าง ๆ นา ๆ เช่นเรื่องการทำมาหากินการเล่าสารทุกข์สุขดิบสู่กันฟัง พอสมควรแก่เวลาแยกย้ายกันกลับบ้าน โดยไม่นำข้าวของส่วนกลางกลับบ้าน เรียกว่า “บิณฑ์ตุง” รุ่งเช้ามีวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ก็นำภัตตาหารไปทำบุญที่วัด พระภิกษุให้พร แล้วเลี้ยงพระ หลังจากนั้นอาจจะมีเทศน์เรื่อง อานิสงส์แขวนโขนตา หรือประวัติความเป็นมาของพิธีสารท ตามแนวพุทธชาบบ้านกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลแก่วงศ์ศาตตัญญาติที่ลวงลับไปแล้ว ทำเช่นนี้อยู่ทุกวันจนถึงวันแรม ๑๔ ค่ำ ตอนเย็นวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน สิบ เป็นพิธีใหญ่ เรียก “บิณฑ์ทม” ชาวบ้านจะเตรียมการคล้าย “บิณฑ์ตุง” สิ่งของที่ใช้ในงานก็เหมือนกับบิณฑ์ตุงทุกอย่าง แต่ทำยิ่งใหญ่กว่าเมื่อเตรียมเรียบร้อยชาวบ้านจะพากันหาบคอน จูดใต้จูดคอบ หรือจูดเทียน มารวมกัน เดินไปก็ร้องตะโกนไปว่า “โมเวโยโขนตา ๆ” “มาเด้อ ผีปู่ย่าตายาย” “โกนเจายัวบาย ซ้อมสลอโมจุนโอยโฮบ” “ลูกหลานนำข้าวปลาอาหารมาส่งให้รับประทาน” ส่วนผู้ร่วมพิธีต่างก็จะตะโกนร้องเรียกให้ผีปู่ย่าตายายมารับประทานอาหารกัน ดังซึ่งแชอยู่การตะโกนจะดังกันซึ่งแช่อาจมีถ้อยคำอื่นแต่มีนัยเช่นเดียวกัน และมีวงดนตรีปี่พาทย์บรรเลงอยู่ แล้วนิมนต์พระภิกษุสวดสูตร

^{๓๔} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, **ศึกษาพระพุทธศาสนาและประเพณี**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖.

^{๓๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้าชิวิตยง (โชตธาดา), **พจนานุกรมเขมร ภาค ๒**, หน้า ๒๑.

ต่าง ๆ เกี่ยวกับเปรต มี “ปะระภาวะสูตร” และ “อาฏานาฎิยสูตร” เป็นต้นเมื่อท่านสวดจบในช่วงหนึ่งๆ ก็จะร้องตะโกน โมเวโย โจนตา ๆ เสียงนี้จะดังกระหึ่มขานรับกันทั่วบริเวณช่วงนี้ก็จะจุดธูปเทียน ทำพิธี โดยรินเหล้าเทไปตามพื้น และ พูดเรียก “โดนตา” ซึ่งชาวบ้านจะพากันขานรับ “โมเวโย โจนตา” จากนั้นกรรมพิธีต่าง ๆ ก็จะเหมือนกับ “บิณฑตุจ”^{๓๖} พิธีในช่วงเย็นก็มีเท่านี้ เข้ามืดแรม ๑๕ ค่ำ เดือนสิบ ชาวบ้านจัดเตรียมสำหรับข้าว และข้าวของที่กองรวมกันไว้ตั้งแต่เมื่อคืนนำไปถวายพระภิกษุพร้อมทั้งอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว นิมนต์พระมาสวดโดยนั่งเป็นวงกลมรอบข้าวของที่นำมารวมกัน ผู้นำภาชนะข้าวของมาจุดธูปเทียนอย่างละดอกเสียบลงที่จาน “บายบิณฑ” เพื่อระลึกถึงผู้ล่วงลับไปแล้ว พระภิกษุ ๑ รูป จะเทศน์ ๑ กัณฑ์ เกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีนี้ เมื่อพระท่านสวดเสร็จแล้วก็นำกระเชอที่ใส่ของนั้นไปเทที่ลานวัดโดยมีจุดประสงค์ให้ผู้ล่วงลับมารับของเหล่านั้น ซึ่งชาวบ้านและเด็ก ๆ นั้นเองจะเข้ามายื้อแย่งกันเป็นที่สนุกสนาน

เมื่อเสร็จพิธีพระภิกษุ จะฉันภัตตาหารเช้า ถือว่าเสร็จพิธีแซนโชนดาสิ่งของที่เหลืออีกส่วนหนึ่ง เช่น ข้าวต้มที่ทำจากใบมะพร้าว “ข้าวต้มลูกโยน” พระภิกษุจะนำมาปิ้งในวันรุ่งขึ้น หรือในคืนนั้นเลยแล้วก็แบ่งญาติโยมนำกลับไปรับประทาน ในบางหมู่บ้านตอนเย็นของวันแรม ๑๕ ค่ำ อาจนิมนต์พระมาสวดอีกครั้งหนึ่งก็ได้ บางหมู่บ้านอาจมีพิเศษออกไป คือมีการลอยเรือกระทงส่งตอนเวลาก่อนสว่าง เป็นการส่งตายาคือนำเอาเรือกระทงกาบกล้วย หรือกาบหมาก ที่เตรียมไว้บรรจุข้าวปากหม้อ “เท่ากับผลแรกได้ของข้าวสุกในหม้อนั้น” กระจายสารท “ผลแรกได้ของพืชพันธุ์ธัญชาติ” และขนมอื่น ๆ ส้มสุกไม้ใส่ลงไป ในกระทง ก็มีเครื่องเสียบยกรัง เช่น กะปิ น้ำปลา พริกหอม กระจ่าง เป็นต้น แล้วเอาไม้มาทำเป็นพายเล็ก ๆ สองเล่มติดไปกับกระทง จุดธูปเทียนปักติดไว้ในกระทงแล้วปล่อยให้ลอยน้ำไป ถ้าหมู่บ้านนั้นอยู่ห่างแม่น้ำลำคลองที่มีน้ำไหลก็จะนำไปวางไว้ยังทางสาม แพร่งพร้อมกับกล่าวขณะส่งกระทงโดยมีความว่า “ขอให้ไปยังทุ่งที่ท่านอยู่ ไปสู่เขาได้หินได้ผา ซึ่งเป็นที่อยู่ของท่าน ไปเกิดกลับไปเกิด” เป็นอันเสร็จพิธี

ประเพณีแซนโชนดา^{๓๗} หรือ วันสารทเขมร เป็นประเพณีหนึ่งที่มีความสำคัญ และปฏิบัติสืบทอดติดต่อกันมายาวนาน นับเป็นพัน ๆ ปีของชาวเขมร ที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ สะท้อนให้เห็นความรัก ความผูกพัน ความกตัญญูรู้คุณ ของสมาชิกในครอบครัวเครือญาติ และชุมชน โดยจะประกอบพิธีกรรมตรงกับวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๐ ของทุกปี ซึ่งเมื่อถึงวันนั้นลูกหลาน ญาติ พี่น้องที่ไปประกอบอาชีพ หรือตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อื่น ไม่ว่าจะใกล้ หรือไกลจะต้องเดินทางกลับมารวมญาติ เพื่อทำพิธีแซนโชนดา เป็นประจำทุกปี แซน หมายถึง การเซ่น การเซ่นไหว้ การบวงสรวง โชนดา หมายถึง การทำบุญให้ปู่ย่า ตายาย หรือ บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วประเพณีแซนโชนดา จึงหมายถึง ประเพณีการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ ที่นับได้ว่าเป็นประเพณีสำคัญที่คนไทยเชื้อสายเขมร มีการสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมแซนโชนดามีดังนี้ ๑. การเตรียมอุปกรณ์เครื่องเซ่นไหว้ ๒. การเซ่นไหว้ศาลปู่ตาประจำหมู่บ้าน ๓. การเซ่นไหว้ศาลพระภูมิประจำบ้าน ๔. การประกอบพิธีกรรมแซนโชนดาที่บ้าน ๕. การประกอบพิธีกรรมบายบิณฑ ๖. การประกอบพิธีกรรมที่วัด “ประกอบพิธีการแซนโชนดา บางท้องถิ่นอาจมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย”

^{๓๖} สีม รัตนะ, สัทธานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๖), หน้า ๔.

^{๓๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมุนี ญาณ, (โชตญาณ), พจนานุกรมเขมร, หน้า ๘๑.

“บิณฑตุจ” หมายถึง สารทเล็ก “บิณฑทม” หมายถึง สารทใหญ่ ประเพณีแซนโฎนตา มีความเป็นมายาวนาน โดยมีพระเจ้าพิมพิสาร^{๓๘} เป็นต้นกำเนิดของแนวความคิดของประเพณี โดยชาวเขมรเห็นแนวทางในการที่จะอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผีบรรพบุรุษปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ ให้ได้รับผลบุญกุศลที่อุทิศไป ทำให้ทุกซ์เวทนาจากบ่วงกรรมมีความบรรเทาการแผ่เมตตา สามารถอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผีบรรพบุรุษ หรือผีต่าง ๆ ได้และการแผ่เมตตาก็ยังสามารถส่งให้ผีได้หลุดพ้นจากบ่วงกรรมทั้งหลายได้ การอุทิศส่วนกุศลนั้นสามารถทำได้หลายวิธีตั้งแต่การกรวดน้ำขณะทำพิธีแซนโฎนตาที่บ้าน การแผ่เมตตา การทำพิธีวันสารท แต่วิธีที่เชื่อว่าสามารถส่งส่วนบุญอุทิศส่วนกุศลได้ถึงผีหรือญาติผู้ล่วงลับแน่นอนคือ การกรวดน้ำ ขณะที่พระสวดบทพระคาถา นั้นเอง แต่การอุทิศส่วนกุศลทุกวิธีนั้น สิ่งที่สำคัญคือ จิตใจที่ แน่ว แน่เป็นระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งจะก่อให้เกิดพลังงานสามารถส่งถึง ญาติผู้ ล่วงลับได้ เบาบางลง จึงให้มีการจัด พิธี แซนโฎนตาขึ้น และให้มีการสืบ ทอดต่อ ๆ กันมา ซึ่งเชื่อว่าถ้าในยุค ของตน ได้แซนโฎนตา ให้แก่ ผีบรรพบุรุษ ปู่ย่า ตา ยาย พ่อแม่ไปแล้ว รุ่นลูกจะต้องแซนโฎนตาให้ตาม เหมือนกัน และออกกุศโลบายต่าง ๆ ให้ลูกหลานต้องปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันไปไม่สิ้นสุด เช่น ถ้าญาติ หรือลูกหลานประกอบพิธีแซนโฎนตาและทำบุญอุทิศให้ ก็จะอวยพรให้ญาติหรือลูกหลานมีความสุข ความเจริญ ประกอบอาชีพประสบผลสำเร็จมีเงิน มีทองใช้ แต่ถ้าไม่ทำพิธีแซนโฎนตาก็จะโกรธ และสาปแช่งญาติ หรือลูกหลานไม่ให้มีความสุขความเจริญ ประกอบอาชีพผิดเคืองไม่ราบรื่น ดังนั้น ลูกหลานของชาวไทยเขมรทุกรุ่นจึงต้องประกอบพิธีกรรมแซนโฎนตามาทุกปีจนถึงบัดนี้

๓.๒ กิจกรรมในช่วงเทศกาลเขมร “พจุมบิณฑ”

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับความหมายของสารท ช่วงเวลาในการประกอบพิธีสารท ตลอดจนลักษณะของพิธีสารท ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะกล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับกิจกรรมที่ชาวเขมรนิยม กระทำในช่วงเทศกาลสารท มีดังนี้

๓.๒.๑ การเบาะบายบิณฑ และบายบณฑโบร์

คำว่า “เบาะบายบิณฑ” แปลว่า โยนก้อนข้าวหรือโยนข้าวบิณฑ^{๓๙} ได้อธิบายว่า “บายบิณฑ” มีไข่ข้าวที่จะนำไปตักบาตร หรือถวายพระสงฆ์แต่อย่างใด หากแต่เป็นของควา ของหวาน ที่เขาใส่รวมกันในจานเดียว ความว่าในช่วงใกล้รุ่งของทุกวันคนเฒ่าคนแก่ในละแวกบ้านมักจะมารวมตัวกัน ณ บ้านหลังใดหลังหนึ่งแล้วเอาของควา ของหวาน น้ำ มาใส่รวมกัน แล้วจัดรูปเทียนทำพิธีอัญเชิญ บิดามารดา ญาติกาทั้งหลายที่ล่วงลับไปแล้วให้มาเสวยโภชนาหารที่ลูกหลานได้เตรียมไว้ให้” ประเพณีการโยนข้าวบิณฑเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในช่วงเทศกาลสารท ชาวพุทธเขมรทุกเพศ ทุกวัยมักจะให้ความสำคัญ โดยมีความเชื่อที่ว่าพวกเปรตบางประเภทนั้นไม่สามารถรับส่วนบุญที่พวกญาติอุทิศไปให้ได้ เนื่องจากเปรตเหล่านั้นยังมีกรรมหนัก จึงสามารถกีดกันได้แต่สิ่งโสโครกที่ชาวบ้านเขาทิ้งไว้เท่านั้น ดังนั้น ในช่วงเทศกาลที่ถือว่าเป็นวันแห่งการปลดปล่อยดวงวิญญาณชาวเขมรจึงนิยม

^{๓๘} ตรึง งา, ประวัติศาสตร์เขมร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต ๒๕๑๗), หน้า ๒.

^{๓๙} พระสาเรียม รตนวโร, ประเพณีบุญพจุมบิณฑ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๐), หน้า ๙.

พาลูกหลานไปโยนข้าวบิณฑุ โดยหวังว่าอย่างน้อยพวกญาติจะได้รับสิ่งที่ตนได้โยนไปให้บ้างอย่างไรก็ดี มีชาวพุทธบางกลุ่มที่ออกมาแย้งว่า เป็นการกระทำที่ผิดต่อหลักคำสอนในพุทธศาสนา เพราะว่าการโยนให้ นั่นถือว่าไม่เคารพต่อทานที่ตนกำลังให้ บ้างก็ว่าการโยนให้ นั่นนอกจากไม่ได้บุญแล้วยังได้บาปอีกต่างหาก เช่น ทำให้ที่ลานวัดหรือพระอุโบสถสกปรก เป็นต้น

ประเพณีการโยนบายบิณฑุเป็นความเชื่อที่ผสมผสานกันระหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์ หลักคำสอนในพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเปรต และวิธีการอุทิศส่วนบุญให้พวกเปรตในพุทธศาสนานั้นสามารถกระทำได้ด้วยวิธีใดบ้าง ในลักษณะสังยุต^{๔๐} ได้แบ่งเปรตออกเป็น ๒๑ ประเภท ซึ่งในบรรดาเปรตทั้ง ๒๑ ประเภทนั้น มีเปรตอยู่ประเภทเดียว คือ คุณทาทกเปรต เป็นเปรตอาศัยอุจจาระเป็นอาหาร นอกจากนี้ ในคัมภีร์โลกที่ป็นีกียังได้กล่าวถึงเปรตอีกหลายประเภทที่อาศัยสิ่งโสโครกในการเลี้ยงชีพ เช่น วันตาสเปรต เป็นเปรตที่มีความอดอยากหิวกระหายเป็นกำลัง เมื่อมายังมนุษย์โลก เห็นมนุษย์ถ่มเสลด และน้ำลายก็ไปดูดกินเป็นอาหาร กุณปะชาทเปรตหรือกุณปาสเปรต เป็นเปรตที่มีชีวิตอยู่ได้ด้วยการกินซากศพคนหรือสัตว์เป็นอาหาร

จากข้อความดังกล่าวแสดงว่า ความเชื่อเกี่ยวกับการโยนข้าวบิณฑุของชาวเขมรนั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเชื่อตามหลักพุทธศาสนา สิ่งที่แตกต่างกันนั้นก็คือ ประเพณีสารทเขมรได้กำหนดระยะเวลาในการโยนข้าวบิณฑุเพียง ๑๕ วัน กล่าวคือ ตั้งแต่วันแรก ๑ ค่ำ ถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท ส่วนหลักคำพุทธศาสนาไม่ได้กำหนดเช่นนั้น แท้จริงแล้วพวกเปรตเหล่านี้มีความหิวกระหายทุกวัน พวกแสวงหาอาหารเพื่อเลี้ยงชีพทุกวัน อรรถกถาปิยักรสูตรได้กล่าวถึงนางยักษิณีและลูกชื้อยักษิณีว่า “นางยักษิณีผู้หิวโหยตนหนึ่งได้พาลูกแสวงหาอาหารตั้งแต่ข้างหลังพระเชตะวันมุ่งตรงต่อพระนคร โดยลำดับ เพื่อแสวงหาสิ่งโสโครก เช่น อุจจาระ ปัสสาวะ น้ำลาย น้ำมูก บังเอิญเดินไปถึงที่อยู่ของพระอนรุทธะกำลังแสดงธรรมด้วยเสียงอันไพเราะ นางจึงหยุดนิ่งฟังเสียงนั้น ส่วนลูกถูกความหิวกระหายครอบงำจึงดูแม่ให้รีบเดินแสวงหาอาหาร”^{๔๑} เรื่องทำนองเดียวกัน ในบุณัพสุสูตรกล่าวว่า “นางยักษิณีมารดาอุ้มธิดาชื้อบุตร ๗ และจูงบุตรชื้อบุณัพสุ แสวงหา อุจจาระ ปัสสาวะ น้ำลายและน้ำมูก เป็นต้น ที่ริมกำแพงและริมคูหลังพระเชตะวัน ไปถึงซุ้มประตูพระเชตะวันโดยลำดับ แล้วก็ไต่ยืมฟังธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า ในที่สุดแห่งธรรมเทศนา นางยักษิณีกับบุณัพสุก็ได้ดวงตาเห็นธรรม ส่วนลูกสุดท้องชื้อบุตรก็ได้สมบัติด้วยอานุภาพของแม่”^{๔๒}

จะเห็นได้ว่า ตามหลักพุทธศาสนามีสัตว์บางประเภทที่ไม่ได้เลี้ยงชีพด้วยอาหารทิพย์ที่เกิดจากบุญของตนและบุญที่คนอื่นอุทิศไปให้ แต่ต้องอาศัยสิ่งสกปรกในการเลี้ยงชีพไปวัน ๆ ดังที่ปรากฏในเรื่องยักษิณีทั้งสองกรณีที่ต้องอาศัยอุจจาระ ปัสสาวะ น้ำลาย และน้ำมูกเพื่อเลี้ยงชีพของตนและลูก ทั้งนี้ก็อาจจะเป็นเพราะกรรมของสัตว์เหล่านั้นหนา จึงไม่สามารถรับส่วนบุญที่คนอื่นอุทิศไปให้ได้ พวกเขาจึงต้องอาศัยสิ่งโสโครกในการเลี้ยงชีพแทน ซึ่งก็สอดคล้องกับประเพณีการโยนข้าวบิณฑุของชาวเขมรที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อนี้ โดยนักปราชญ์ในยุคก่อนเข้าใจหลักคำสอนเป็นอย่างดีว่าการกระทำบุญแล้วอุทิศไปให้ผู้ล่วงลับนั้น อาจจะได้รับเฉพาะเปรตบางจำพวกที่มีกรรมเบาหรือจำพวกปรทัตตูปัชชิกเปรต คือ เป็นเปรตที่อาศัยทานของผู้อื่นเลี้ยงชีวิตเท่านั้น จึงมีแนวคิดเพื่อให้ญาติ

^{๔๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐๒/๓๐๓.

^{๔๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๐/๓๔๔.

^{๔๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๑/๓๔๔ - ๓๔๖.

ของตนที่ไปเกิดเป็นเปรตจำพวกอื่นได้รับสิ่งที่ลูกหลานได้อุทิศไป จึงได้คิดค้นสร้างประเพณีการโยนข้าวบิณฑิขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับหลักคำสอนบางพระสูตร เช่น ปิยักรสูตร และปุณฺพพสุสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงกรรมหนาไม่สามารถรับส่วนบุญจากผู้อื่นได้ ต้องอาศัยสิ่งสกปรกในการเลี้ยงชีพเท่านั้น พระญาณวงศ์ ชิม สอน พระปลัดราชธานีพนมเปญ และเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพุทธมตรีอาราม กล่าวว่า “การโยนข้าวบิณฑิที่ได้จัดทำขึ้นก็เพื่ออนุเคราะห์แก่พวกเปรตที่มีกรรมหนัก ไม่สามารถรับส่วนบุญที่บุคคลอื่นอุทิศไปให้ได้”

ในศาสตราอาณิสงส์บิณฑิ มีข้อความว่า “เหล่าญาติทั้งหลายที่ล่วงลับไปแล้ว ไปเกิด ณ ที่ใดก็ตาม เมื่อถึงแรมเดือนภัทรบท ซึ่งเป็นเทศกาลถือบิณฑิมักจะมาชุมนุมกัน เพื่อรอรับส่วนบุญที่ญาติจะอุทิศไปให้ โดยเปรตบางตนก็มาเกิด เป็นตุ๊กแตนมีเกาะร้องอยู่หลังคานบ้าน บ้างมาเกาะร้องอยู่ยอดจั่วบ้าน ซ้อบ้าน ปากประตูบ้าน เขิงบันไดบ้าน ต้นไม้ข้างบ้าน เป็นต้น” หลักคำสอนในคัมภีร์ดังกล่าวมานี้มีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวเขมรเป็นอย่างมากทั้งในด้านแนวคิดและด้านการกระทำ ดังนั้น ในช่วงเทศกาลสารทเราจึงสังเกตเห็นชาวเขมรทุกภพทุกวัยพากันไปโยนข้าวบิณฑิ โดยหวังว่าเปรตที่เป็นญาติที่มาอาศัยตามหลังคานบ้านเป็นต้นนั้นจะได้รับสิ่งที่ตนได้อุทิศไปให้ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง อนึ่ง การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับด้วยวิธีการโยนการก้อนข้าวเพราะเชื่อว่าสัตว์บางประเภทไม่สามารถรับอาหารที่ดีได้ ด้วยวิธีการอุทิศให้ หรือการนำวางบนภาชนะให้ ดังนั้น จึงเอาข้าวเหนียวไปคลุกกับงา กะทิมะพร้าว เป็นต้น แล้วนำไปวางไว้ ณ ที่ใดที่หนึ่งโดยหวังว่าสัตว์จำพวกนี้จะได้รับอาหารด้วยวิธีอุทิศนี้

โดยปกติแล้วเวลาในเริ่มการโยนข้าวบิณฑิแต่ละวัดนั้นอาจไม่เหมือนกัน ฆราวาสเริ่มมาถึงวัด ประมาณเวลา ๔:๓๐ หน้าที่. มัคทายก เริ่มนมัสการพระรัตนตรัย “ทำวัตรเช้า” ถัดมาสวดปาราภสูตร “บางวัดก็มีการสวดติโรกฐตสูตรด้วย” เสร็จแล้วพระสงฆ์กล่าวนำเล็กน้อยก่อนที่จะเริ่มโยนข้าวบิณฑิ โดยเน้นว่า บายเบญฺเญไม่ควรโยนข้ามหัวคนอื่นด้วยความเพลิดเพลิน ตามทางเดิน หรือสนามหญ้า ควรนำไปวางตามจุดต่าง ๆ เช่น ที่สกปรก หรือพุ่มไม้” การที่พระสงฆ์ต้องกล่าวนำก่อนทำการโยนข้าวบิณฑิก็เพื่อให้ฆราวาสได้เข้าใจถึงแก่นแท้ในการโยนข้าวบิณฑิ เนื่องจากผู้ที่ไปโยนข้าวบิณฑินั้นมีทุกเพศทุกวัย โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่น สำหรับวัยรุ่นบางคนมิได้ไปเพราะอยากอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ แต่ไปเพราะเหตุผลอื่น เช่น แฟนชวนไป เพื่อน หรือญาติชวนไป แล้วตนเองก็อยากจะไปเที่ยวสนุกในงานเท่านั้น จึงขาดความเคารพในสิ่งที่ตนกำลังกระทำอยู่ ผลที่ตามมาก็คือ ทำให้ชาวพุทธบางกลุ่มมองกิจกรรมดังกล่าวทั้งในแง่ที่ดีก็มี และในแง่ที่ไม่ดี

ผู้ที่มองในแง่ดี การโยนข้าวบิณฑิก็คือ ได้เสริมสร้างรากฐานทางจริยธรรมและศีลธรรมได้เป็นอย่างดี เพราะการโยนข้าวบิณฑิเป็นเพียงกลอุบายในการดึงกลุ่มวัยรุ่นเข้าวัด แต่สาระแท้ก็คือการปลูกฝังให้วัยรุ่นมีความกตัญญูกตเวทิตีศีลธรรมและจริยธรรม ดังที่เห็นได้ชัดจากกิจกรรมก่อนโยนข้าวบิณฑิ เริ่มต้นต้องนมัสการพระรัตนตรัย “ทำวัตรเช้า” ก่อน ถัดมาสมาทานศีล ฟังพระสงฆ์สวดปาราภสูตร “เป็นพระสูตรที่กล่าวถึงความเสียมและความเจริญ” พระสุเจี๊ยะ วชิรปญฺญ ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า “จุดมุ่งหมายของการโยนข้าวบิณฑิแท้จริงแล้วก็เป็นเพียงกลยุทธ์ของนักปราชญ์โบราณที่ต้องการดึงชาวพุทธให้เข้าวัดฟังปาราภสูตรนั่นเอง เพราะว่าถ้าจะให้วัยรุ่นเข้าวัดฟังธรรมเลยเป็นเรื่องยาก จึงสร้างเป็นกิจกรรมโยนข้าวบิณฑิขึ้นมา และการที่ต้องไปโยนตั้งแต่เช้าตรู่ก็เพื่อมิให้มี

ขาดงานนั่นเอง” จะเห็นได้ว่า แนวคิดการโยนข้าวบิณฑน์นั้นเป็นกิจกรรมที่สร้างมาโดยมีเหตุมีผล ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา

อย่างไรก็ดี ก็ยังมีชาวพุทธบางกลุ่มที่เห็นต่างจากแนวคิดดังกล่าว โดยพวกเขา มองว่าการโยนข้าวบิณฑน์เป็นการกระทำที่ขัดต่อหลักคำสอนในพุทธศาสนา ตามหลักของสัปปริสทานสูตรนั้น “การให้ทานต้องให้ด้วยความเคารพต่อทานที่ตนกำลังให้”^{๔๓} จะเห็นได้ว่า ประเพณีการโยนข้าวบิณฑน์นั้นดูเหมือนจะขัดกับหลักของสัปปริสทานที่บอกว่า การให้ทานต้องไม่โยนให้ เพราะการโยนให้เป็นการแสดงถึงการไม่เคารพต่อวัตถุทานและปฏิคาหก “ผู้ล่วงลับ” ในเวลามสูตรพระพุทธเจ้าตรัสถึงอานิสงส์แห่งการให้ทานด้วยความเคารพว่า “ผลของทานเมื่อบังเกิดในตระกูลใด ย่อมบริโภคาหารดี ใช้ผ้าดี ยานดี ย่อมนุ่มนวลไปเพื่อบริโภคคามคุณ ๕ อย่างดี แม้มิบุตร ภรรยาหรือทาสคนใช้ คนทำงาน ก็เชื่อฟัง อยู่ได้บังคับบัญชา”^{๔๔} ในพุทธศาสนาปรากฏนามผู้เลื่องชื่อในการให้ทานโดยทิ้งขว้าง ก็คือ พระเจ้าปายาสี หลังจากที่พระองค์มึศรัทธาในพุทธศาสนาแล้วก็ได้ตั้งโรงทาน แล้วยังได้จ้างอุตรมาณพเป็นผู้หุงข้าวแจกเป็นทาน ทั้งคู่มีการกระทำและคติที่แตกต่างกัน พระราชาเป็นผู้ให้ทานโดยทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ ส่วนอุตรมาณพเป็นผู้ให้ทานด้วยความเคารพ หลังจากตายอุตรมาณพได้เกิดเป็นเทวดาผู้สูงศักดิ์ ส่วนพระราชาเกิดเป็นเทวดาที่มีศักดิ์ต่ำกว่า^{๔๕} สิ่งนี้ก็เป็นผลที่เกิดจากการให้โดยไม่เคารพต่อทานนั่นเอง

ประเพณีการโยนข้าวบิณฑน์ นอกจากจะขัดต่อหลักคำสอนเรื่องการให้ทานโดยไม่เคารพแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอีกด้วย โดยก่อนข้าวบิณฑน์ที่โยนไปเมื่อถูกแดดถูกฝนตกก็มักกลายเป็นส่งกลิ่นเหม็นไปทั่วบริเวณ ยิ่งไปกว่านั้นเศษก้อนข้าวบิณฑน์หลังจากที่โยนแล้วก็กระจัดกระจายเรียกรวด เป็นเหตุให้บริเวณนั้นสกปรกไปด้วย บางกลุ่มยังมองว่า การที่ชาวพุทธนำอาหารเป็นจำนวนมากมาถวายพระสงฆ์เป็นการทำให้ฟุ่มเฟือย แทนที่จะนำอาหารเหล่านี้ไปแจกจ่ายให้แก่คนยากจน

จะเห็นว่า ในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบท ซึ่งเป็นวันสุดท้ายของเทศกาลพูนบิณฑน์หรือเทศกาลสารท ชาวพุทธทุกคนได้นำจิ้งห้นคนละนิตคนละน้อยมาถวายพระสงฆ์ เมื่อร่วมกันแล้วก็ได้เป็นจำนวนมาก และก็เป็นมูลเหตุที่ทำให้มีผู้โจมตีเทศกาลดังกล่าวว่า เป็นเทศกาลสิ้นเปลืองเนื่องจากในเทศกาลสารทชาวบ้านต้องควักเงินจากกระเป๋าของตนเพื่อซื้อความสะดวกสบายให้กับพระสงฆ์นั่นเอง แท้จริงแล้วคำครหาดังกล่าว เป็นการมองจากเปลือกนอกของกิจกรรมในประเพณีสารท โดยไม่ได้เข้าใจถึงแก่นแท้ของแต่ละกิจกรรมในประเพณีสารท หากเรามองให้ลึกกลงไปในแต่ละกิจกรรมจะเห็นว่า ประเพณีสารทได้ซ้อนไว้ซึ่งคติธรรมไว้มากมายในทุกกิจกรรม ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

๑) ผลของกรรม การที่นักปราชญ์โบราณได้สร้างเป็นกิจกรรม เช่น การโยนข้าวบิณฑน์ขึ้นมาก็เพื่อเป็นคติธรรมสอนว่า ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมตกอบายมีเปรต เป็นต้น ต้องเสวยทุกข์เวทนารอคอยให้ญาติอุทิศส่วนบุญไปให้จึงมีอาหารบริโภคครบครัน บางตนถึงจะอุทิศไปให้ก็ไม่ได้รับส่วนบุญนั้น เนื่องจากตนยังมีกรรมหนักต้องแสวงหาอาหารที่โสโครก เช่น น้ำลาย

^{๔๓} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๘/๒๔๔ - ๒๔๕.

^{๔๔} อก.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๐/๔๗๐.

^{๔๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๔๐/๓๗๐-๓๗๑.

มูตร เสมหะ บริโภคแทน เมื่อเหล่าญาติได้รับรู้ถึงผลกรรมของเปรตเหล่านั้น จึงหาวิธีอุทิศโดยการโยนให้

๒) กตัญญูกตเวที จุดมุ่งหมายหลักของการทำพิธีพุมบิณฑกัเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ โดยเฉพาะบิดามารดาซึ่งเป็นผู้เคยทำอุปการะแก่บุตร เมื่อถึงเทศกาลสำคัญทางพุทธศาสนาลูกหลานย่อมหวนระลึกถึงบุพการีเหล่านั้น จึงพากันทำทักษิณานุประทานบ้าง บังสุกุลบ้าง ถวายสังฆทานบ้าง โยนข้าวบิณฑกับ้าง เพื่ออุทิศส่วนบุญไปให้ผู้ล่วงลับ โดยหวังว่าญาติทั้งหลายมีบิดามารดาเป็นต้น จะได้รับส่วนบุญที่ลูกอุทิศไปให้ แล้วหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

๓) การแบ่งปัน “การให้ทาน” และการแผ่เมตตาธรรมให้แก่มนุษย์และสัตว์ ที่ชาวบ้านได้นำอาหารจำนวนมากไปถวายพระสงฆ์ ซึ่งก็มีใช้ลักษณะของการพุ่มเฟื่อยแต่อย่างใด เนื่องจากอาหารเหล่านั้นเมื่อพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้วก็ไม่ได้ทิ้ง หรือเก็บไว้อีกแต่กลับให้นำมาแจกให้ทุกคนที่มาร่วมงานได้รับประทานกันทั่วหน้า นอกจากนี้ เทศกาลสารทยังแสดงให้เห็นถึงน้ำใจไมตรีต่อกันอีกด้วย อาหารที่รับประทานกันในวัดไม่หมดก็นำไปแจกให้แก่คนอยากจนในหมู่บ้าน ดังนั้น เทศกาลสารทนอกเหนือจากเป็นเทศกาลที่ทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับแล้ว ยังถือได้ว่าเป็นเทศกาลแบ่งปันระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอีกด้วย ผลลัพธ์ที่ตามมาก็คือ ก่อให้ความรักใคร่ระหว่างเครือญาติ และเพื่อนฝูงที่อยู่รอบข้าง ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ เป็นการสร้างสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ชุมชน ตลอดจนประเทศชาติ หากเรามองให้แง่เศรษฐกิจประเพณีสารทในระยะ ๑๕ วัน ประชาชนทุกครัวเรือนออกมาใช้จ่าย ทำให้มีเงินสะพัดหลายร้อยล้าน ที่สำคัญทำให้เงินไหลไปสู่วัดในชนบทตามระยะแรกงานต่างจังหวัดนั่นเอง ดังนั้น การโจมตีว่าประเพณีสารทเป็นเหตุของพุ่มเฟื่อยจึงเป็นเพียงการมองจากเปลือกนอก โดยไม่ได้เข้าใจทั้งในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า และหลักเศรษฐศาสตร์ แท้จริงแล้วพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้ชาวพุทธพุ่มเฟื่อยแต่อย่างใด แถมยังสอนรู้จักแบ่งปันทรัพย์ที่ตนหามาได้ และพอประมาณในสิ่งที่ตนกำลังกระทำอยู่ ประเพณีบางอย่างเช่น การโยนข้าวบิณฑกัไม่ได้อยู่ในลักษณะของการพุ่มเฟื่อย เนื่องจากข้าวที่นำไปโยนก็ได้ไม่มากมาย พระสุเจียร วชิรปัญญา ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “การโยนข้าวบิณฑกัไม่ได้โยนอะไรมากมาย กล่าวคือ ทำเป็นเพียงกิจหรือสัญลักษณ์เท่านั้นเอง แต่เราไม่เข้าใจถึงจุดประสงค์ของกิจกรรมก็คิดว่าเป็นเรื่องไร้สาระ แต่ยอมรับว่าการกระทำ ด้วยความเพิลิตเพลินไม่ได้คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมทำให้โบสถ์ วิหาร หรือที่ลานวัดสกปรกจึงเป็นเรื่องไร้สาระ

หลักคำสอนในพุทธศาสนาไม่ปรากฏว่ามีการโยนข้าวบิณฑกัเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับแต่อย่างใด มีกล่าวถึงเฉพาะเรื่องเปรตบางประเภทที่เลี้ยงชีพด้วยการสกปรก เช่น น้ำลาย มูตร เสมหะ เป็นต้น ดังนั้น การโยนข้าวบิณฑกัจึงเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นโดยนักปราชญ์เขมร อาจจะเพี้ยนจากการที่เอาเครื่องสังเวียไปเช่นไหว้บรรพบุรุษส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งก็ได้รับอิทธิพลจากสารทในศาสนาพราหมณ์ เนื่องจากศาสนาพราหมณ์ได้ระบุชัดเจนว่า สารทเป็นพิธีสำคัญที่ชาวฮินดูทุกคนต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดถึงกับการขาดไม่ได้ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ พิธีสารทที่เกี่ยวกับงานอวมงคล โดยจุดมุ่งหมายก็เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ และพิธีสารทที่เกี่ยวกับงานมงคล โดยจุดมุ่งหมายก็เพื่อประโยชน์และความสุขเจริญแก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่น การทำเพื่อขอลูก เป็นต้น

โดยสารทในลัทธิฮินดูนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสังเวียบรรพบุรุษฝ่ายบิดาผู้ล่วงลับไปแล้วด้วยข้าวบิณฑกั “ก้อนข้าวสุก” พิธีสังเวียครั้งแรกทำก่อนนำศพไปเผาหนึ่งวัน และ กระทำตลอดไป ๑๐ วัน ตั้งแต่วันตายจนถึงที่ ๑๑ กระทำเป็นการรวมญาติโดยมีญาติฝ่ายพ่อและแม่ขึ้นไป ๓ ชั่วโมง

และลงมาอีก ๓ ชั่วโมง ญาติเหล่านี้เรียกว่า “สปีดท์” แปลว่า “ร่วมข้าวบิณฑ” จะต้องทำเดือนละครั้งเรื่อยไปตลอดปี แล้วจึงร่นทำปีละครั้ง โดยมีจุดประสงค์เพื่อวิญญาณของผู้ตายได้รับผลที่ลูกหลานสังเวงไปให้ เมื่อได้รับสังเวงข้าวบิณฑแล้ว ก็จะเข้าสู่ร่างหยาบเรียกว่า “สฤตสรีระ” พันจากความเปรีตเร่ร้อน กลายเป็นปิตต หรือ ปีตรรวมเข้าอยู่กัับบรรพบุรุษอื่น ที่ตายไปเป็นปีตร^{๔๖} “การประกอบพิธีสารทมีวิธีกำหนดที่ชัดเจน เมื่อเจ้าภาพได้จัดเตรียมข้าวบิณฑเรียบร้อยแล้วก็ทำพิธีเช่นสรวงบูชา เมื่อเสร็จจากการบูชาเช่นสรวงแล้ว ให้อโยนก่อนข้าวออกไป เพื่อเป็นการให้ทานแก่สัตว์ เช่น นก กา และสัตว์เลี้ยงอื่น ๆ”^{๔๗}

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ประเพณีการโยนข้าวบิณฑของชาวเขมรกับชาวฮินดูแทบจะไม่มีอะไรที่แตกต่างกันเลย ทั้งรูปแบบของพิธีกรรม และจุดมุ่งหมายในการกระทำ ก็เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับเหมือนกัน เพียงแต่การโยนข้าวบิณฑชาวฮินดูไม่จำเป็นต้องไปที่วัดส่วนชาวพุทธ “ในปัจจุบัน” ต้องไปโยนกัน ณ วัดใดวัดหนึ่งที่อยู่ใกล้บ้าน ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว หากเรามองจากคำสอนในพุทธศาสนาการโยนข้าวบิณฑนั้นไม่จำเป็นต้องไปโยนที่วัดก็ได้ เนื่องจากพวกเปรตไม่ได้อยู่ที่วัดเสมอไป เมื่อหิวพวกเขาก็เดินแสวงหาอาหารกันทุกวันอยู่แล้ว ดังที่ปรากฏในเรื่องยักษ์ฉิมที่พาลูกแสวงหาอาหาร “การที่ต้องไปโยนที่วัดเพราะชาวเขมรมีความเชื่ออย่างหนึ่งพวกเปรตหลังจากถูกปลดปล่อยให้มารับส่วนบุญมักจะเดินหาลูกหลานตามวัดต่าง ๆ โดยหวังว่าลูกหลานจะไปทำบุญอุทิศส่วนบุญให้แก่พวกตน”^{๔๘} ตามคัมภีร์ศาสนาฮินดูกล่าวว่า “หากต้องการทำบุญอุทิศส่วนบุญให้สัตว์นรกได้ปลดเปลื้องจากทุกข์ต้องทำดังนี้ คือ เริ่มจากวันแรม ๑ ค่ำ ภัทรบท ต้องทำบายบิณฑ บายเปิดโบร์ทุกวัน” จะเห็นว่า ข้าวบิณฑส่วนหนึ่งของกิจกรรมในประเพณีสารทนอกจากนี้ ยังมีข้าวเปิดโบร์ สำหรับอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ คำว่า “บายเปิดโบร์” อาจจะมีการนิยามความหมายแตกต่างไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่น^{๔๙} ได้อธิบายไว้ว่า บายเปิดโบร์ หมายถึง ชาวบ้านนำเอาข้าวเหนียวมาปั้นเป็นก้อนกลม ๆ เล็ก ๆ เท่าปลายนิ้วมือหรือบางทีข้าวนั้นก็เอาหุงด้วยน้ำมันมะพร้าว แบบข้าวทิพย์ปั้นเป็นก้อน ๆ วางบนพานก่อเป็นกองข้าวกรวย “บาย คือ ข้าว” เปิด คือ ปิด โบร์ คือบุรณ หมายถึง ปิดให้บริบูรณ์ มาจากคำว่า ปิตบุรพ แปลว่า บรรพบุรุษ

คำว่า “เปิดโบร์” เป็นสำเนียงตามภาษาเขมรที่ออกเสียงบาลีไม่ชัด แท้จริงในภาษาบาลีเขียนว่า ปิตตบุร์^{๕๐} สมเด็จพระสุเมธาธิบดี “ฉานต” ได้อธิบายว่า “ปิตตบุร์” มาจากคำว่า “ปิตต” แปลว่า บาตร และ บุร แปลว่า เต็ม มีนัยอยู่ ๒ ประการ คือ

๑) ข้าวสำหรับเต็มให้เต็มบาตร กล่าวคือ ข้าวที่ท่ายกทายิกาเตรียมไว้สำหรับภิกษุสงฆ์ฉันให้ครบครันไม่ให้ขาด

^{๔๖} พระยาอนุমানราชธนะ, การศึกษาเปรียบเทียบระบบความสัมพันธ์ในพระพุทธานุชาสนา , พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๐๗), หน้า ๑๖.

^{๔๗} อารี วิชาชัย, ปรัชญาธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, หน้า ๗๕.

^{๔๘} เมียจ ปุณณ์, ประเพณีและขนบธรรมเนียมเขมร, หน้า ๖๘.

^{๔๙} พระอธิการช่วง จิตโสภโณ, (ตั้งอยู่), “ศึกษาคติทางพระพุทธานุชาสนาที่ปรากฏในประเพณีสารทเดือนสิบ (แซนโฎนตา)”, พิมพ์ครั้งที่ ๑, ของจังหวัดสุรินทร์, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกณณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๕.

^{๕๐} สมเด็จพระสุเมธาธิบดี ฉาน ฉานต, (โชตธนาโณ), พจนานุกรมเขมร, หน้า ๗๕.

๒) ข้าวสำหรับเติมผลให้เปรต ความว่า ข้าวที่ทายกประเคนภิกษุสงฆ์แล้วอุทิศผลบุญให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วกล่าว^{๕๑} บายเบตโบริ์ ไม่ใช่ข้าวแต่อย่างใดแต่เป็นขนม ผลไม้ทุกประเภทสำหรับเติมให้บริบูรณ์ที่แต่ละกลุ่มจัดเตรียมไว้ มีลักษณะเหมือนข้าวบิณฑ แต่เขาทำยอตทรงแหลมเหมือนฝากรอบกรวยจีบ บนยอดมีการปักธูป เทียน ดอกไม้ เขามักจะวางบายเบตโบริ์บนพานเล็กตรงกลางบายบิณฑ บางแห่งเขานำบายบิณฑวางในกระทง ๘ ก้อนล้อมรอบบายเบตโบริ์บนพานเล็กตรงกลางบายบิณฑ บางแห่งเขานำบายบิณฑวางในกระทง ๘ ก้อนล้อมรอบบายเบตโบริ์ ในแต่ละกระทงมีก้อนบายบิณฑ ๑-๑๕ ก้อน เมื่อถึงเวลาที่มีเสียงกลองดังขึ้น คนเฒ่าคนแก่จัดเตรียมนำบายเบตโบริ์ ข้าวต้มมัด ขนมเทียน ผลไม้ วางร่วมกันในถาด นำดอกไม้ หรือธูปปักตรงกลาง แล้วนำไปวัด เขาจัดเตรียมบางส่วนสำหรับถวายพระสงฆ์ในช่วงเช้าด้วย

บายเบตโบริ์กับบายบิณฑมีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก ทั้งวิธีการทำบายเบตโบริ์และจุดมุ่งหมาย เพียงแต่ในขณะที่นวดเป็นก้อนเขาก็สมมติว่า เขาจะแยกว่าอันนี้เป็นบายบิณฑ อันนี้เป็นบายเบตโบริ์เท่านั้น จนบางแห่งก็เรียกบายเบตโบริ์ว่าบายบิณฑก็มี มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ บายเบตโบริ์เขามักจะทำเป็นก้อนใหญ่ ๆ ส่วนบายบิณฑนั้นนิยมทำเป็นก้อนเล็ก โดยจุดมุ่งหมายของการทำบายบิณฑและบายเบตโบริ์ก็เพื่ออุทิศส่วนบุญให้ผู้ล่วงลับนั่นเอง

๓.๒.๒ การบังสุกุล

บังสุกุล เป็นการให้ส่วนบุญอีกรูปแบบหนึ่ง และถือว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ชาวพุทธนิยมกระทำกันในช่วงเทศกาลสารท โดยเฉพาะในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนภัทรบทหรือที่เรียกว่า พุฒบิณฑ ซึ่งก็เป็นวันสุดท้ายของเทศกาลสารท ชาวบ้านมักจะรวมตัวกันเป็นกลุ่ม หรือเป็นลักษณะของครอบครัวใหญ่ แล้วนิมนต์พระสงฆ์บังสุกุลเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ คำว่า “บังสุกุล” ในภาษาเขมรปัจจุบันอาจมีความหมายต่างจากความหมายในพุทธศาสนาดั้งเดิม “มักจะใช้เป็นคำกริยา หมายถึง ผ้าที่ทายกวางไว้ที่หีบศพ หรือ ณ ที่ใดที่หนึ่ง แล้วนิมนต์พระภิกษุสามเณรให้ชักบังสุกุล โดยใช้บทสวด “อนิจจา วต สาขารธา อุปปาทวยยัมมิโน อุปปชชิตวา นิรุชชันติ เตสัง วุปลโม สุโข” ก็เรียกบังสุกุลเช่นกัน”^{๕๒} “การทำบังสุกุลเป็นการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายในงานศพ และทำบุญกระดูกเพื่อแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ไม่เพียงแต่ทำเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตายเท่านั้น แต่คนที่ยังมีชีวิตอยู่ทำบังสุกุลเพื่อระลึกความไม่ยั่งยืนของสังขาร” พิธีบังสุกุลนี้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) บังสุกุลคนเป็น คือ เอาผ้าไปวางบนคนเป็น แล้วนิมนต์พระภิกษุไปบังสุกุลโดยมีบทสวดว่า “อจิรั วตคยั กาโย ปฐวี อธิเสสสติ ฉุทโท อเปตวิญญาโณ นิรตถัว กลิงครี” แปลว่า ไม่นานหนอ กายนี้จักนอนทับแผ่นดิน กายนี้มีวิญญาณไปปราศ อันบุคคลทั้งแล้ว ราวกับท่อนไม้ไม่มีประโยชน์ฉนั้น แท้จริงแล้วจุดประสงค์ของการนำคานานี้มาใช้ก็เพื่อให้คนเป็นรู้จักพิจารณาร่างกายที่ประกอบไปด้วยวิญญาณ ซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนร่างกาย เมื่อมีไม่มีวิญญาณแล้วร่างกายก็เนาเปื่อยหา

^{๕๑} พระครูวิมลปัญญา อุม สุ, **คิทธิปฏิบัติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนา บัณฑิต, ๒๕๔๐), หน้า ๕๖.

^{๕๒} สมเด็จพระสุเมธาธิบดี จวน ณาต (โชตธวาโณ), **พจนานุกรมเขมร ภาค ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนาบัณฑิต, ๒๕๑๒), หน้า ๒๕.

ประโยชน์มิได้ ในศิลาจารึกนครวัดสมัยหลังพระนครมีการกล่าวถึงการทำพิธีบังสุกุลคนเป็น IMA ๒๗ ว่า “ด้วยพระทัยอันสดีเสแห่งนักสมเด็จพระมุนิคุศลบพิตร พระองค์มาถวายบังคมนครวัดภายหลัง พระองค์มาคิดถึงอนิจจังว่า ตนนี้มาจากวัดอันสูงโตโกโพน ได้เห็นว่าสังขารนี้ไม่เที่ยงเลย “จึง” มา อารธนา นิมิตต์มหาสังฆราชพระราชาสมังคศิลาจารย์บพิตร และพระสงฆ์ทั้งหลายจำนวน ๕๕ องค์ มาทรงบังสุกุลแก่พระองค์บนระเบียงพระพินัน”^{๕๓}

๒) บังสุกุลคนตาย ในสมัยพุทธกาลภิกษุที่มีความสันโดษมักจะแสวงหาผ้าตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ป่าช้า เพื่อนำมาทำเป็นสบงจีวรตามความประสงค์ เรียกว่า บังสุกุล ใช้บทสวดว่า “อนิจจา วต สังขารา อุปปาทวยธัมมิโน อุปปชชิตวา นิรุชชันติ เตสัง วุปลโม สุโข” แปลว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา บังเกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป การเข้าไประบั้งสังขารเหล่านั้นเสียได้ เป็นความสุข^{๕๔} ในศิลาจารึกนครวัดสมัยหลังพระนครมีการกล่าวถึงการทำพิธีบังสุกุลคนเป็น IMA ๓๗ กล่าวว่า “เมื่อออกญาสิ้นชีวิตไปแล้ว ชุมท้าวภักฎญาเกสร คิคกัตถัญญกตเวที ขมิขมัน มาจัดงานศพออกญา ณ เมืองอินทปัฐ มีสังเค็ด ๔ ไตร ๔ สำหรับ เสื้อ ๔ พรม ๔ หมอน ๔ สำหรับ ข้าว ๔ ถุงหมาก ๔ หม้อน้ำ ๔ กลด ๒ ให้ทานเมื่อนิมิตต์พระสงฆ์ทรงบังสุกุลนั้นเป็นเสร็จ”^{๕๕} จะเห็นได้ว่า การทำพิธีบังสุกุลอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับนั้นเป็นพิธีที่นิยมกระทำกันมานานแล้วเพียงแต่วิธีการนั้นอาจจะมีลักษณะแตกต่างกันจากปัจจุบันไปบ้าง โดยพิธีบังสุกุลในปัจจุบันมักจะมีการนำผ้าไปวางบนโลงศพบ้าง บนศพบ้าง แล้วนิมนต์พระสงฆ์ไปชักบังสุกุล ยิ่งไปกว่านั้นในสังคมเขมรปัจจุบันกลายเป็นพิธีกรรมที่ชาวพุทธนิยมกระทำกันในช่วงเทศกาลสำคัญ เช่น เทศกาลสารท สงกรานต์ เป็นต้น เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว

การทำพิธีบังสุกุลไม่ได้มีกฎเกณฑ์กำหนดชัดเจนว่าต้องนิมนต์พระสงฆ์ที่รูปก็ได้ ส่วนบทสวดตามที่ปรากฏในหนังสือประชุมภาณวาระ “มนต์พิธี” เช่น ธัมมสังคินิมิตติกา วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคัลปญญิตี กถาวัตถุ ยมกะ มหาปฎฐาน ตีโรกขทสุตฺร ปฎิจจสมุปบาท^{๕๖} ในการสวดบังสุกุลนั้นจะดูไปตามระยะเวลา หากมีเวลามากพระสงฆ์ก็สวดพิสดาร หากมีเวลาน้อยพระสงฆ์ก็จะสวดย่อ พิธีบังสุกุลในเทศกาลสารทนั้นอาจจะแตกต่างจากพิธีบังสุกุลในงานอื่น เช่น งานศพ ที่จะต้องเตรียมวัตถุทานหลายอย่างสำหรับ ประเคนพระสงฆ์ แต่สำหรับเทศกาลสารทอาจมีเพียงรูป เทียน ปัจจัย “เงิน” หรือไทยธรรมเล็กน้อยเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากพิธีบังสุกุลที่ทำตามเจดีย์หรือสถานที่บรรจุอัฐินั้นเป็นพิธีเล็ก ส่วนพิธีใหญ่นั้นไปทำร่วมกันที่ศาลาการเปรียญก่อนหน้าแล้ว^{๕๗} กล่าวว่า บังสุกุล ก็คือพิธีเพื่อตอบสนองบุญคุณของบิดามารดานั่นเอง หากต้องการให้พิธีนี้ได้บุญมาก ต้องทำให้เป็นสังฆตาทักษิณา

^{๕๓} อุไรศรี วรสระริน, *จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๒), หน้า ๔๗.

^{๕๔} ยิน วอน, *ประชุมบุญประวัติ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๕), หน้า ๑๑.

^{๕๕} เตียง ชัยสุก, *วัฒนธรรม อริยธรรม เขมร อินเดีย*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔.

^{๕๖} ตรึง งาม, *ประวัติศาสตร์เขมร ภาค ๑-๒*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๗), หน้า ๖๑.

^{๕๗} ฉิ่ง พันสุพน, *พิธีทำบุญศพ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิตบัณฑิตย ๒๕๔๔), หน้า ๒๒.

ทาน ถ้าทำโดยเจาะจง “ปาฏิบุคคลิกทาน” ก็ได้บุญน้อยตามไปด้วย บุตรหลานต้องเตรียมไทยธรรม “บันลึง” แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาที่บ้าน หรือไม่ก็นำไทยธรรมไปวัด แล้วบังสุกุลอุทิศให้แก่ผู้มีพระคุณ

๓.๒.๓ การก่อก่อเจตีย์ทราย

การก่อก่อเจตีย์ทราย หรือวาลุกเจตีย์นั้นเป็นการทำตามโบราณประเพณี คือ เป็นความเชื่อของชาวเขมรที่มีการปฏิบัติสืบกันมาอย่างช้านาน บวกกับความเชื่อทางพุทธศาสนา การก่อก่อเจตีย์ทรายนั่นไม่ได้นิยมกระทำกันเฉพาะในเทศกาลสารทเท่านั้น ตามขนบธรรมเนียมเขมรเทศกาลอื่นก็มีการก่อก่อเจตีย์ทราย เช่น เทศกาลสงกรานต์ มาฆบูชา วิสาขบูชา หรืออาสาฬหบูชา การทำบุญปัจจัยสี่ หรือจำเรียวอายุ “ทำบุญต่ออายุ” ก็มีการก่อก่อเจตีย์ทรายนั่น

คำว่า เจตีย์ทราย หรือวาลุกเจตีย์ บ้างก็เรียกว่า พนมทราย หมายถึง การนำทรายมากองรวมกันทำเป็นทรงเหมือนเจตีย์^{๕๘} “ที่เรียกว่า พนมทราย ก็เพราะว่ากองทรายนั่นมีรูปร่างคล้ายภูเขา การที่เกิดมีธรรมเนียมสร้างวาลุกเจตีย์นี้ด้วยมีคตินิยมว่าสร้างอุทิศถวายเป็นเครื่องแทนพระจุฬามณีเจตีย์ ซึ่งพวกเทวดาสร้างบรรจุพระเกศธาตุ และพระทาสุธาตุ “พระเขี้ยวแก้ว” ซึ่งอยู่สถานไตรตรึงสวรรค” ชาวเขมรมีความเชื่อกันว่าผู้ได้สร้างวาลุกเจตีย์จะเป็นการช่วยต่ออายุให้ยืนยาว หรือเป็นการสะเดาะเคราะห์เสริมดวงชะตา โดยมีมูลความเชื่อมาจากเรื่องเล่าที่ปรากฏในสังคมเขมร ดังนี้

๑) เรื่องในมหาสังการสูตร การสร้างวาลุกเจตีย์ปรากฏในมหาสังการสูตรได้กล่าวถึงบุพเหตุว่าครั้นเมื่อพระศาสดาประทับ ณ วัดเชตวัน เมืองสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้อาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ให้ไปที่ริมน้ำที่พระองค์ได้จัดเตรียมไว้อย่างดี แล้วนิมนต์ลงทรงในแม่น้ำ เสร็จแล้วทรงนิมนต์ให้ไปประทับ ณ พระปะรำ แล้วทรงให้อังคาสพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสร็จแล้ว พระราชาพร้อมด้วยมหาชนได้บริจาคตาน และทรงรักษาศีล ๕ ทรงสดับพระธรรมเทศนา คราวนั้นพระราชาได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์เป็นโลกนายกเมื่อพระองค์ปรินิพพานไปแล้ว ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ขึ้นปีใหม่ แต่ละครึ่งข้าพระองค์ควรบำเพ็ญกุศลอะไร พระพุทธเจ้าตรัสว่า มหาบพิตร ในโอกาสเทศกาลสงกรานต์สิ้นปีเก่าเข้าปีใหม่ จงสร้างวาลุกเจตีย์ที่ริมฝั่งแม่น้ำ แล้วนำเครื่องสักการะมีเทียนรูป เครื่องหอม ดอกไม้เป็นต้น มาบูชาเถิด นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังตรัสว่าผู้ที่ได้สร้างวาลุกเจตีย์จะได้านิสงส์มาก ย่อมไปเกิดในตระกูลทั้งสอง คือ กษัตริย์ และพราหมณ์ ย่อมไม่ไปเกิดในตระกูลต่ำ

๒) พระโพธิสัตว์นามว่า บาริก ปรากฏในไบลานชื่อว่า “อานิสงส์วาลุกเจตีย์” ซึ่งได้แต่งขึ้นเป็นภาษาเขมร ไม่ทราบ ชื่อผู้แต่ง ในคัมภีร์ไบลานฉบับนี้ได้กล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าว่า พระโพธิสัตว์นามว่า บาริก เดินเรือสำเภาไปค้าขายได้พบเห็นหาดทรายอยู่ตามฝั่งทะเล ก็ชักชวนพวกพ่อค้าพาณิชย์ซึ่งไปค้าขายด้วยกัน เดินเรือสำเภาเข้าไปจอดอยู่เทียบหาดทราย แล้วพากันก่อก่อเป็นวาลุกเจตีย์อุทิศเป็นตัวแทนจุฬามณีเจตีย์ซึ่งบรรจุพระเขี้ยวแก้วของพระพุทธเจ้า ก่อเสร็จแล้วพวกพาณิชย์เหล่านั้นก็เก็บเอาดอกไม้มาบูชาเดินประทักษิณ ๓ รอบ แล้วพากันลงเรือสำเภาเดินทางต่อไป บาริกโพธิสัตว์และพวกพ่อค้าเหล่านั้น เมื่อลงขันแล้วก็ไปเกิดเป็นท้าวบุตรบนสวรรค์อยู่หลายชาติ เมื่อจุติจากสวรรค์ก็ได้เป็นเจ้าจักรพรรดิ และเป็นพระเจ้าเอกราชอยู่หลายชาตินับไม่ถ้วน ในที่สุดก็ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าด้วยอานิสงส์แห่งการสร้างวาลุกเจตีย์

^{๕๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมุนี จรณ ณาต, (โชตญาโณ), พจนานุกรมเขมร ภาค ๑, หน้า ๘๑.

๓) เรื่องอดีตชาติของอานันังโลกังสินีเทพบุตร โดยมีเรื่องเล่ากันว่าอานันังโลกังสินีเทพบุตร ครั้นเมื่อเป็นมนุษย์ เขาเป็นนายพรานฆ่าสัตว์เลี้ยวชีพตั้งแต่เล็กจนกระทั่งชรา ไม่เคยได้ทำบุญเลย วันหนึ่งได้ประเคนข้าว ๑ ปั้น แก่ภิกษุรูปหนึ่ง

เมื่อเขาตายก็ไปเกิดในนรก พวกยมบาลจับโยนในขุมเพลิงนรก แต่กลับไปไม่ไหม้ พวกยมบาลถามว่า ครั้นเมื่อเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรบ้างหรือไม่ นายพรานตอบว่า ตั้งแต่เด็กจนโตไม่เคยได้ทำบุญอะไรเลย พวกยมบาลจับโยนในขุมเพลิงนรก แต่กลับไปไม่ไหม้ ยมบาลถามแล้วถามอีก นายพรานเหลือบไปเห็นเปลวเพลิงมีลักษณะเหมือนจักรพระสงฆ์จึงนึกได้ว่าตนเคยประเคนข้าว ๑ ปั้น แก่พระภิกษุรูปหนึ่ง ยมบาลก็ได้ปล่อยให้ไปสวดยขุนบนสวรรค์คำนามว่า อานันังโลกังสินีเทพบุตร มีวิมานขนาด ๑๒ โยชน์ และมีนางสุวรรณอุไรเป็นเทพี หลังจากสวดยสุขได้ ๖ วัน ก็นึกได้ว่าตนจะต้องไปรับกรรมในนรก นางสุวรรณอุไรจึงแนะนำให้สร้างวาลุกเจดีย์แล้วทำบุญฉลอง เข้าตรูวันที่ ๘ นายยมบาลก็มารับตัวอานันังโลกังสินีเทพบุตร นางสุวรรณอุไรออกไปปรับหน้าแทน แล้วกล่าวว่าเราไม่ยอมให้สามีของเราไปเพราะสามีของเราได้สร้างวาลุกเจดีย์แล้วทำบุญฉลองแล้ว ถ้ายังต้องการเอาตัวไปทำโทษจงนับทราย ๑ ถ้วยเท่านั้น ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยง ทรายที่นำมาวางข้างนอกกลายเป็นกองใหญ่สูงเสมอยอดตาล แต่ทรายที่อยู่ในถ้วยนั้นเหมือนเดิมยังไม่พร่องเลย พวกยมบาลท้อใจจึงพากันกลับยมโลกด้วยอานิสงส์ที่ได้สร้างวาลุกเจดีย์และทำบุญฉลองอานันังโลกังสินีเทพบุตรจึงได้รอดพ้นจากบาปกรรมทั้งหมด

๔) เจ้าชู้เกียจทราย คัมภีร์ฉบับเดียวกันก็ได้กล่าวเรื่องเจ้าชู้เกียจทราย “ซึ่งเป็นบุรุษผู้ชู้เกียจชอบเล่นทราย เขามักจะไปก่อภูเขาทรายเล่นอยู่ที่เนินทรายข้างบ้าน” แล้วนอนกลิ้งอยู่ที่เนินทรายนั้นไปวัน ๆ เปื้อนไปด้วยดินทรายเลอะเทอะทุกวันจนได้ชื่อว่า “เจ้าชู้เกียจทราย” วันหนึ่งพระอินทร์เบิกทิพยจักขุเห็นเจ้าชู้เกียจทรายจึงได้ให้นางเทพธิดาลงมาเป็นภริยาต่อมาเมื่อพระเจ้าแผ่นดินสวรรคตไม่มีผู้สืบทอดราชสมบัติ จึงเลือกเจ้าชู้เกียจทรายให้ขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งที่ก็เป็นอานิสงส์แห่งการก่อเจดีย์ทรายนั่นเอง^{๕๔} ดังที่ได้กล่าวมาจะเห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างวาลุกเจดีย์นั้นได้รับอิทธิพลความเชื่อจากทั้ง ๔ เรื่อง แต่ละเรื่องนั้นมีแนวคิดและคติธรรมที่ต่างกัน โดยข้อความที่ปรากฏในมหาสังการสูตรเน้นช่วงระยะเวลาในการสร้างวาลุกเจดีย์นั้นจะต้องสร้างในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ส่วนในเรื่องอานิสงส์นั้นทุกเรื่องกล่าวถึงอานิสงส์เหมือนกัน ซึ่งหากเราสังเกตดูจากบริบททางสังคมของชาวเขมรตั้งแต่อดีตมาจนกระทั่งปัจจุบัน จะเกิดข้อสงสัยว่า ทำไมชาวเขมรนิยมสร้างวาลุกเจดีย์ในช่วงเทศกาลสำคัญต่าง ๆ เพราะชาวเขมรนิยมสร้างศาสนสถานที่ใหญ่โต เช่น การสร้างปราสาท การสร้างโบสถ์ วิหาร เป็นต้น ล้วนจำเป็นต้องใช้ทราย ดังนั้น แนวคิดเรื่องการสร้างวาลุกเจดีย์จึงไม่ได้ทำเพื่ออุทิศแต่จุฬามณีเจดีย์ หรือทำเพื่อหวังผลจากการสร้างวาลุกเจดีย์เพียงอย่างเดียว แต่หวังผลทางด้านศาสนวัตถุด้วย อนึ่ง คนโบราณมีความเชื่อว่า ผู้ที่เดินผ่านวัดจะต้องมีดินหรือเม็ดทรายซึ่งเป็นสมบัติของสงฆ์ติดเท้าไปด้วย จึงหาวิธีคืนสงฆ์ด้วยการสร้างเจดีย์ทราย โดยชาวบ้านจะต้องหาทรายว่าเองเพื่อคืนสงฆ์

ในปัจจุบันเมื่อแนวคิดในการสร้างศาสนวัตถุใหญ่โตได้เปลี่ยนไป พระสงฆ์หรือมหาคายก ซึ่งเป็นผู้นำของแต่ละวัดก็ได้เปลี่ยนทัศนคติแบบใหม่ให้มีการนำข้าวสารมาสร้างเป็นเจดีย์แทนก็มี ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าความจำเป็นในการใช้ประโยชน์จากทรายนั้นไม่ค่อยจำเป็นแล้วข้าวสารมีความจำเป็น

^{๕๔} สมม สุ, ประชุมภณวาระ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิตบัณฑิตย, ๒๕๑๐), หน้า ๑๔.

กว่า ซึ่งก็อาจจะเกิดข้อสงสัยตามมาว่า ในเมื่อนำทราย หรือข้าวสารมาสร้างเป็นวาลุกเจดีย์ แล้วนำไปสร้างอย่างอื่นก็เท่ากับทำลายถาวรวัตถุของสงฆ์ นักปราชญ์โบราณจึงสอนวิธีไว้ว่า

เมื่อสร้างเสร็จแล้วเอารูป เทียน พวงมาลัยไปจุดและปักไว้บูชา เอาธงทำจากกระดาษสีไปปักบูชาที่ยอดเจดีย์ แล้วนำผ้าขาวยาวประมาณ ๑ เมตร ๑๒๕ เซนติเมตร ไปสะพายเฉียงพระเจดีย์ เอาเข็มกลัดชายข้างหนึ่งบรรจบกันแล้วสวดทำพิธีบวชให้วาลุกเจดีย์ว่า “**อิมิ วาลุกเจดีย์ จูฬามณิเจดีย์ อธิฐฐามิ**” แปลว่าข้าพเจ้าขอตั้งจิตอธิษฐานพระเจดีย์ทรายนี้ ให้เป็นตัวแทนพระจุฬามณีเจดีย์ เมื่อเสร็จงานพิธีก็ต้องทำพิธีสีกวาลุกเจดีย์ด้วยคำว่า “**อิมิ วาลุกเจดีย์ ปจจกขามิ**” แปลว่าข้าพเจ้าขอสีกออก “ยกเล็ก” บัดนี้ซึ่งพระจุฬามณีเจดีย์^{๖๐}

การสร้างวาลุกเจดีย์ตามที่ปรากฏในมหาสังการสูตร และเรื่องอื่น ๆ นั้น ไม่ได้กำหนดว่า จะต้องสร้างให้มีลักษณะเหมือนเจดีย์ หรือสูงเท่าเจดีย์แต่อย่างใด ส่วนมากมักสร้างตามความพอใจของผู้สร้าง เป็นเพียงการเอาทรายมากองไว้แล้วจุดรูปเทียน ปักธง แล้วอธิษฐานจิตอุทิศแด่จุฬามณีเจดีย์ก็ถือว่าได้สร้างวาลุกเจดีย์ การสร้างวาลุกเจดีย์ในประเทศกัมพูชาส่วนมากนิยมสร้างกันที่วัดด้วยเหตุผล ๒ ประการ “คือวัดเป็นที่ประชุมชน และเพื่อให้ดินเข้าวัด” หากเราสังเกตจากวิถีชีวิตของชาวเขมรในปัจจุบันจะเห็นว่า ถ้าเป็นเทศกาลใหญ่ เช่น สงกรานต์ มาฆบูชา วิสาขบูชา พุชมินต์ “สารท” ซึ่งเป็นเทศกาลสำคัญของชาตินั้นจะร่วมกันสร้างเจดีย์ทรายที่วัด แต่ถ้าในโอกาสทำบุญจำเริญอายุ หรือต่ออายุในช่วงที่บิดามารดาหรือญาติเจ็บไข้เขามักจะทำกันที่บ้าน เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ ต่ออายุให้อยู่ยืนยาวต่อไปอีก และเป็นการไถ่ถอนล้างบาปที่ตนเคยทำมาให้หมดไปนั่นเอง^{๖๑}

๓.๓ พิธีแซนโฎนตา

คำว่า แซนโฎนตา มาจากคำ ๒ คำ คือ แซน แปลว่า เช่น ไหว้ บวงสรวง โฎน แปลว่า ยาย ตา แปลว่า ตา ผสมกันทั้ง ๒ คำ แปลว่า บรรพบุรุษ หมายถึง “การวางเครื่องสังเวยแล้ว กล่าวคำเชื้อเชิญพวกผีปีศาจ” ความเชื่อเกี่ยวกับการแซนบรรพบุรุษอาจกล่าวได้ว่า เป็นความดั้งเดิมที่สืบเนื่องจากความเชื่อเรื่องเนี้ยะตา เพียงแต่ช่วงเวลาในการทำพิธีไม่เหมือนกัน จึงมีการเรียกชื่อต่างกันไปด้วยแต่โดยจุดมุ่งหมายก็เพื่อเช่นสังเวยดวงวิญญาณบรรพบุรุษนั่นเองทั้งพิธีแซนเนี้ยะตาและพิธีแซนโฎนตาในปัจจุบันในบางพื้นที่ก็ได้หายสาบสูญไปแล้ว บางพื้นที่ก็ยังคงมีการกระทำอยู่โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทที่ห่างไกลจากความเจริญ ความเชื่อเดิม ๆ ยังดำเนินไปกับวิถีชีวิตของพวกเขาวบ้านโดยขาดไม่ได้ การแซนโฎนตาตามธรรมเนียมโบราณนั้นแต่ละครอบครัวต้องปิดกวาดบ้านสำเนาให้สะอาด เหมือนกับเตรียมรับแขก ปูเสื่อใหม่แล้วจัดเตรียมข้าวต้มมัด ขนมเทียน ขนมเจี๋ยล ผลไม้วางบนถาดตามประเภท แล้วปักธงจระเข้เล็ก ๆ บนเครื่องสังเวยเหล่านั้น มีแจกันดอกไม้ และที่วางธูปอีกด้วย ถัดมาต้องเตรียมห่อ เกลือ ข้าวสาร เป็นต้น ห่อเป็นห่อเล็กเหมือนเสปียงสำหรับผู้เดินทางไกล ส่วนอาหารสำหรับเช่นไหว้ อาทิ พะโล้หมู พัด แกง ไก่ต้ม เหล้า เปียร์ ตามความนิยม สิ่งที่ขาดไม่ได้ ก็คือ

^{๖๐} รัสสังฆัตเถโร สุขุม, **หลักธรรมประเพณี**, พิมพ์ที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต บัณฑิตย, ๒๕๑๔), หน้า ๑๔.

^{๖๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมุนี จรณ ณาต, (โชตถาโณ), **พจนานุกรมเขมร**, หน้า ๒๑.

หมากจีบ บุหรีจีบ พลู หมาก เทียน รูป และ สถากรรม “บายสี” เมื่อจัดเตรียมเสร็จแล้วประมาณ ๕ โมงเย็น ผู้เฒ่าหรือผู้นำครอบครัวที่มีฝีปากกล่าวเชื้อเชิญดวงวิญญาณบรรพบุรุษให้มาเสพเสวยกระยาอาหาร หลังจากทำพิธีเสร็จก็เอาเครื่องสังเวียงแบ่งกันบริโภค ยกเว้นข้าวต้มมัด ขนมเทียน ผลไม้ หมาก พลู บุหรี นอกนั้นก็แบ่งกันบริโภค เต็นรำกันสนุกสนานตลอดทั้งคืน เช้ารุ่งขึ้นจึงทำพิธีส่งโงนตา “พิธีส่งตายาย” พวกเขาจึงให้ลูกหลานไปตัดก้านใบของต้นกล้วยมาทำเป็นเรื่องสำหรับ แขนโงนตากลับภูมิลำเนา โดยนำเอาก้านกล้วยยาวประมาณ ๓๐-๘๐ เซนติเมตร ทำเป็นเรือ แล้วเอาของที่จัดเตรียมไว้เช่น ขนม ผลไม้ ข้าวบิณฑ์ ข้าวสาร เกลือ พลู หมาก บุหรี ใส่ในเรือ แล้วจุดเทียน ปักธง เพื่อเป็นสัญลักษณ์ดวงวิญญาณโงนตา แล้วทำพิธีเช่นไหว้เป็นครั้งสุดท้าย เมื่อเช่นไหว้เสร็จเรียบร้อยแล้วนำเรือไปลอยตามลำธาร เช่น แม่น้ำ ลำคลอง ที่อยู่ใกล้หมู่บ้าน เป็นอันเสร็จพิธีกรรม^{๖๒}

พิธีแขนโงนตาเป็นวิถีชีวิตของชาวไร่ ชาวนา ที่เกี่ยวกับเกษตรกรรม ดังที่ปรากฏในเครื่องเช่นสังเวียงว่า ต้องมีข้าวต้มมัด ขนมเทียน ผลไม้ หมาก พลู บุหรี เป็นการแสดงให้เห็นว่าในวิถีชีวิตของชาวบ้าน พวกเขาใช้ของเหล่านี้เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน พวกเขาจึงนำมาเป็นเครื่องสังเวียง ซึ่งอาจจะไม่ใช่ความต้องการของบรรพบุรุษก็ได้ ข้อความอีกวรรคหนึ่งแสดงถึงวิถีชีวิตได้ชัดเจน ก็คือ การส่งโงนตา หากเรามองภาพย้อนหลังประมาณ ๔๐ ปี ตามหมู่บ้านในชนบทอยู่ข้างบ้านมักจะมีทางเดินเกวียน ในช่วงเทศกาลสารทเป็นช่วงที่น้ำหลาก ทางเดินเกวียนก็กลายเป็นลำน้ำบางแห่งสามารถพายเรือสัญจรไปได้ ดังนั้น เวลาส่งโงนตาชาวบ้านจึงทำเป็นเรือสำหรับส่งโงนตาไปตามลำน้ำ แลผมยังเชื่อกันว่าเรื่อนั้นจะนำเคราะห์ร้าย หรือความจัญไรออกไปด้วย จึงห้ามมิให้ใครแตะหรือจับเป็นอันขาด กลัวจะจำเคราะห์ หรือความจัญไรเข้ามาหาตัว

ในปัจจุบันพิธีส่งโงนตาได้เริ่มสาบสูญไปจากสังคมเขมร ซึ่งหากเรามองจากวิถีชีวิตของชาวบ้านก็ไม่ใช้เรื่องแปลก เพราะในสังคมปัจจุบันได้เปลี่ยนไปจากอดีต แต่เดิมมีทางเดินเกวียนในน้ำขึ้นมีน้ำไหลผ่านทางเดินเกวียน ปัจจุบันทางเดินเกวียนก็ได้กลายเป็นทางเตี้ยรถยนต์ อีกทั้งสังคมเขมรก็กำลังเปลี่ยนไปเป็นสังคมอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้ พิธีส่งโงนตาจึงเริ่มหายไปจากสังคมเขมร ซึ่งเราอาจจะคิดว่าเป็นเพียงข้ออ้าง แต่ทุกคนก็ได้เห็นประจักษ์ด้วยสายตาว่าความเจริญนั้นมีส่วนที่ทำให้วิถีชีวิตบางส่วนของชาวไร่ ชาวนา เริ่มห่างหายไปจากสังคมเขมร

๓.๓.๑ พิธีขอมมาโทษ

ตามความเชื่อของชาวฮินดูโคถึถือว่าเป็นพาหนะของพระศิวะมีนามว่า “โคนนทิต” อาจถือว่าเป็นองค์พระอิศวรได้เช่นกันคือ เป็นพระอิศวรในรูปของสัตว์ จาริกที่ปราสาททาดจโค “เทวดาชีโค” ในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ระหว่างพ.ศ. ๑๕๔๕ - ๑๕๙๓ มีภาพสลักเป็นรูปพระอิศวรทรงโคนนทิตอยู่ที่เบื้องล่างของจาริก ศิลปินจาริกนี้ได้กล่าวว่า “ขอสรรเสริญแต่พระอิศวรผู้ทรงหัตถ์จันทร์เป็นปิ่น พระองค์ทรงมีเขาเหนือพระเศียรคือ จันทรเสี้ยว และทรงคลุกเคล้าพระองค์ด้วยเถ้าถ่าน พระองค์รับสั่งว่า โคของข้าพเจ้าสีขาวและมีเขา และพระองค์ก็ทรงอวดารลงมาเป็นโค”^{๖๓} สำหรับชาวเขมรในสมัยก่อนโคกระบือถือว่าเป็นสัตว์สำคัญในการช่วยขับเคลื่อนงานของชาวนาให้ดำเนินไปได้ดี เช่น โถ

^{๖๒} พระอธิการช่วง ฐิตโสภโณ, (ตั้งอยู่), หน้า ๒๕.

^{๖๓} พระศาสนมุนี จันทมงคล, บุญประเพณีชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิตบัณฑิต, ๒๕๑๒), หน้า ๑๙.

นา ลากเกวียน เป็นต้น และเป็นสัตว์อีกประเภทหนึ่งที่มีความใกล้ชิดกับชาวนามากที่สุด ด้วยเหตุนี้เมื่อถึงเทศกาลสารทซึ่งเป็นประเพณีที่จัดทำขึ้นในช่วงที่ชาวนาปลูกข้าวเสร็จ และข้าวก็กำลังตั้งท้องพวกเขาจึงระลึกว่าสัตว์เหล่านี้ได้ช่วยทำงานตลอดทั้งฤดูด้วยความเน็ดเหนื่อย บางครั้งก็ถูกตี ถูกเขี่ยไปด้วยแส้ พวกเขาจึงทำพิธีขอขมาสัตว์พาหนะเหล่านั้น โดยชาวนาต้องไปเกี่ยวข้องกับผูกเป็นกำเท่ากับจำนวนสัตว์ที่มี “สมมติว่ามีโคสองตัวก็เกี่ยวมาสองกำ” เอาแบ่งน้ำหอม พรหมให้โค เอาสายสิญสีแดงผูกที่เขา แล้วเอาต้นข้าวที่เกี่ยวข้องมาให้โคกิน จูดรูป เทียน แล้วขอขมาว่า

โอ โคะเอ๋ย หนึ่งในฤดูที่ผ่านมาเราได้ใช้เองให้ลาก คันไถ คราด เกวียน ด้วยความเน็ดเหนื่อยลำบากเวทนา บางครั้งได้ให้อาหารกินอ้อมบ้าง ไม่ครั้งก็อ้อมบ้าง ถูกตีบ้าง ถูกเขี่ยด้วยความโกรธของเรา ทำให้เองปวดร้าว ด้วยเหตุนี้ วันนี้เราจึงขอขมาลาโทษเจ้าของกล่าวคำขอขมาพาลง ลูบไล่พาลางด้วยความสงสารราวกะว่าเป็นลูกหลาน หรือเพื่อนของตน^{๖๔}

ความเชื่อเรื่องการขอขมาโคอาจสืบเนื่องมาจากความเชื่อดั้งเดิมของชาวฮินดูแต่หากเรามองอีกมุมมองหนึ่งเรื่องการขอขมาโคอาจจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับความเชื่อดังกล่าวเลยก็ได้เนื่องวิถีชีวิตของชาวนามันต้องอาศัยโคกระบือในการไถนาเพื่อปลูกข้าว พวกเขาจึงมีความใกล้ชิดและสงสารเมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลจึงพากันขอขมาลาโทษไปตามวิถีชีวิตของพวกเขานั่นเอง

๓.๓.๒ การอุทิศส่วนบุญตามคติพระพุทธศาสนา

หลักคำสอนเกี่ยวกับการอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติหรือบรรพบุรุษนั้นเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวทอย่างหนึ่ง ซึ่งผู้ที่มีหน้าที่แสดงออกซึ่งการรู้คุณก็คือ ลูกหลานหรือผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่นั่นเอง การอุทิศส่วนบุญในยุคพุทธกาลกับยุคปัจจุบันอาจมีความแตกต่างกันไปบ้าง ทั้งพิธีการอุทิศส่วนบุญ และรูปแบบของการอุทิศส่วนบุญ ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอ ดังนี้

๓.๓.๓ รูปแบบของการอุทิศส่วนบุญของชาวกัมพูชา

การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับไม่ว่าในช่วงเทศกาลสารท หรือเทศกาลสงกรานต์ก็ตามตามหลักพุทธศาสนาเรียกว่า “ทักษิณานุประทาน” ชาวเขมรส่วนมากนิยมกระทำกันในวันที่ตาย หรือวันครบรอบวันตาย ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน นอกจากวันทำบุญครบรอบซึ่งถือว่าเป็นงานบุญสำคัญที่ทุกคนต้องทำแล้ว ชาวพุทธเขมรทุกคนมักจะนิยมกระทำกันในวันสำคัญของชาติ เช่น พุชมบิณฑ์ หรือสงกรานต์ การอุทิศส่วนบุญในสมัยพุทธกาลยังไม่มีรูปแบบที่เป็นรูปธรรมมากนัก การอุทิศส่วนบุญในสมัยนั้นต้องยกเป็นกรณี และคำกล่าวแต่ละกรณีนั้นก็แตกต่างกัน เช่น เมื่อพระเจ้าพิมพิสารจะอุทิศส่วนบุญแก่ญาติก็กล่าวว่า “ขอทานนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า ขอให้ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้าประสบความสุขเถิด”^{๖๕} ในพุทธาปทาน ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า “ติโลกวิชัย” ทุกครั้งที่พระองค์ได้บำเพ็ญบุญเสร็จแล้วมักจะกล่าวอุทิศส่วนบุญว่ากุศลกรรมใดที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้วด้วยกาย วาจา และจิต อันเป็นเหตุให้ถึงสุคติในเทพชั้นไตรทศ สัตว์เหล่าใด เป็นมนุษย์ก็ดี เทวดาก็ดี พรหมก็ดี ที่มีสัญญาที่ดีไม่มีสัญญาก็ดี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมด

^{๖๔} อุดม เขยกิจวงศ์, หลักการทำบุญในประเพณี, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิตบัณฑิต, ๒๕๒๕), หน้า ๗๐.

^{๖๕} ข.ข. (ไทย) ๒๕/๓/๑๕.

จึงเป็นผู้มีส่วนเสวยผลบุญที่ข้าพเจ้าได้อุทิศไปให้แล้วเถิด บุญที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้ว หากสัตว์เหล่าใด รู้ชัดแล้ว ขอสัตว์เหล่านั้น จงเป็นผู้มีส่วนเสวยผลบุญที่ข้าพเจ้าที่ข้าพเจ้าได้อุทิศไปให้แล้ว อนึ่งหาก สัตว์เหล่าใดยังไม่รับรู้ “ส่วนบุญที่ข้าพเจ้าได้อุทิศไปให้” ขอทวยเทพวธา ฟังไปประกาศแก่สัตว์ เหล่านั้น “ว่าเหล่าโน้นได้กระทำบุญแล้ว ได้อุทิศส่วนบุญมาให้” สัตว์เหล่าใดในโลก ที่อาศัยอยู่ด้วย อาหาร ขอให้สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น จงได้โภชนะที่ชอบใจ ที่สำเร็จด้วยบุญฤทธิ์ ความคิดของข้าพเจ้าที่ ได้อุทิศไปให้ด้วยเถิด”^{๖๖}

ในเมตตสูตรได้กล่าวถึงวิธีอุทิศในลักษณะของการแผ่เมตตาว่า “สัตว์มีชีวิตทั้งหลาย เหล่าใดเหล่าหนึ่งมีอยู่ ยังเป็นผู้สะดุ้ง “มีตัวตน” หรือเป็นผู้มั่นคง “ไม่มีตัวตน” ทั้งหมดไม่เหลือเลย เหล่าใดยาวหรือใหญ่ ปานกลางหรือสั้น ผอมหรืออ้วน เหล่าใดที่เราเห็นแล้ว หรือมิได้เห็นเหล่าใดอยู่ ในที่ไกลหรือไม่ไกล ที่เกิดแล้ว หรือที่แสวงหาภพเกิด ขอสัตว์ทั้งปวงเหล่านั้น จงเป็นผู้มีตนถึงความสุข เถิด”^{๖๗} ในพระวินัยปิฎกก็มีการกล่าวถึงวิธีการอุทิศส่วนบุญให้แก่เหล่าพญางู ตลอดจนสัตว์น้อยใหญ่ ว่า “สัตว์ที่มีขาที่ดี ไม่มีขาที่ดี สัตว์ที่เกิดแล้วยังมีชีวิตทั้งมวล ทุกหมู่เหล่า จงอย่าได้เบียดเบียนกันเลย จงประสบความเจริญ อย่าได้ประสบบาปเคราะห์แม้แต่แต่น้อยเลย”^{๖๘}

จะเห็นได้ว่า วิธีการอุทิศส่วนบุญในสมัยพุทธกาลนั้นไม่ได้กำหนดเป็นรูปแบบชัดเจน วิธีการอุทิศส่วนบุญของชาวพุทธในยุคนั้นพระพุทธรูปเจ้าก็ต้องสอนเป็นกรณีกันไป วิธีการอุทิศส่วนบุญที่ เป็นคำกล่าวในสมัยพุทธกาลนั้นมีน้อยมาก ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะคำกล่าวเพื่ออุทิศส่วนบุญอาจจะมีใช้ สารสำคัญของการอุทิศส่วนบุญ สารที่แท้ของการอุทิศส่วนบุญน่าจะอยู่ที่ตัวเจตนาที่มุ่งไปบรรพ บุรุษคนใดคนหนึ่งที่ตนหมายปอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เมื่อใดที่จิตของเราปราศจากนิวรณ์ ๕ แล้ว ก็ สามารถอุทิศส่วนบุญให้แก่สรรพสัตว์ทุกสารทิศได้”^{๖๙}

สำหรับผู้วิจัยมองว่าในมิติของมนุษย์ที่ประสาทสัมผัสยังหยاب การอุทิศด้วยการเปล่ง เสียงจึงมีความจำเป็นต่อการรับรู้เป็นอย่างมาก เพราะการรับรู้ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของ ผู้รับส่วนบุญ แต่สัตว์ประเภทอื่น เช่น พวกเปรต เทวดา ที่มีประสาทสัมผัสไว การอุทิศด้วยการเปล่ง เสียงนั้นอาจไม่ใช่สิ่งจำเป็นสำหรับสัตว์เหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงอรรถกถาเรา จึงไม่ค่อยเห็นวิธีการอุทิศส่วนบุญที่มีรูปแบบชัดเจนเหมือนในปัจจุบัน

พิธีการอุทิศส่วนบุญในปัจจุบันนั้นมีความแตกต่างจากสมัยพุทธกาลไปบ้าง โดย นักปราชญ์คัมภีร์สำหรับกล่าวอุทิศส่วนบุญจากคัมภีร์พระไตรปิฎกบ้าง แต่งเพิ่มขึ้นบ้าง เพื่อให้พิธีการ อุทิศส่วนบุญมีรูปแบบและเป็นแนวเดียวกัน ซึ่งก็ส่งผลดีต่อชาวพุทธบางกลุ่มที่มีความรู้ทางด้านพุทธ ศาสนาน้อยได้ศึกษา และกล่าวตาม แต่ก็ส่งผลเสียสำหรับชาวพุทธบางกลุ่มที่เข้าใจผิดว่า นี่เป็นคำ สอนของพระพุทธรูปเจ้าจนมีการยึดติดในรูปแบบเหล่านั้นเหนียวแน่น กล่าวคือ เวลาทำบุญทุกครั้งต้อง กล่าวคำอุทิศส่วนบุญเหล่านั้น หากไม่ได้กล่าวกลัวว่าส่วนบุญจะไม่สัมฤทธิ์ผลแก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว

สำหรับประเทศกัมพูชานักปราชญ์โบราณได้คัดและแต่งบทสวดขึ้นมาใหม่สำหรับสวด อุทิศส่วนบุญในงานพิธีต่าง ๆ เช่น งานศพ ทำบุญครบรอบ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน เป็นต้น กล่าวคือ

^{๖๖} ชุ.อป. (ไทย) ๓๒/๕๑/๘.

^{๖๗} ชุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๔/๒๑.

^{๖๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๗/๙.

^{๖๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๕๕๖/๒๔๔.

ทุกครั้งที่มีการถวายไทยธรรมพระสงฆ์ที่เป็นกิจจะลักษณะต้องมีการสวดบทอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับเสมอ เช่น ปัตติทานคาถา “ยังกัญจิ กุสะลัง กัมมัง กัตตัพพัง กิริยัง มะมะ กาเยนะ วาจา มะนะสา ติหะเส สุกะตัง กะตัง เย สัตตา สัญญโน อตถิ เย จะสัตตา อะสัญญโน กะตัง ปุญญะผะลัง มัยหัง สัพเพ ภาคิ ภาวันตุ เต เย ตัง กะตัง สุวิทัง ทินนัง ปุญญะผะลัง มะยา เย จะ ตตถะนะ ชานันติ เทวา คันตวา นิเวทะยุง สัพเพ โลกัมหิ เย สัตตา ชีวันตาหาระเหตุกา มะนุญญัง โภชะนัง สัพเพ ละภันตุ มะมะ เจตะสาติ” แปลว่า กุศลกรรมใดที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้ว “ปัตติทานคาถาเป็นบทสวดสำคัญสำหรับอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้มีพระคุณ มีบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย เพื่อนฝูงทั้งหลาย ตลอดจนจนทวยเพชฌายาก่อนที่พิธีงานบุญจะจบลง”^{๗๐} การอุทิศส่วนบุญโดยใช้บทสวดนั้นมีทั้งข้อดี และข้อเสียอยู่ด้วยกันข้อดีก็คือ ผู้อุทิศสามารถท่องจำเป็นบท และใช้เวลาสวดหลายนาทีเดียว ส่วนข้อเสียนั้นก็คือ บางครั้งผู้อุทิศไม่ได้ตั้งใจหรือมุ่งจะอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ เพราะเป็นบทสวดที่ทุกคนจำได้คล่องปาก อยู่แล้ว หรือไม่ก็นั่งฟังมัททายกพากันสวดตั้งแต่ต้นจนจบโดยไม่ได้ระลึกถึงบุคคลที่ตนจะอุทิศไปให้เลยอย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะเริ่มสวดอุทิศส่วนบุญมัททายกมักจะกล่าวนำให้เจ้าภาพว่าตามว่า ขอทานนี้จึงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า “ขอให้ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้าประสบความสำเร็จ”^{๗๑} ถึงกระนั้นเจ้าภาพก็เป็นผู้ว่าตามอยู่ดี ไม่ได้เกิดจากจิตอันเป็นสมาธิมุ่งที่จะอุทิศไปผู้ล่วงลับ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “จิตของผู้อุทิศต้องปราศจากนิรวณ เมื่อจิตปราศจากนิรวณ ๕”^{๗๒} แล้ว ปราโมทย์ก็ดี ปิตักดิ์ดี ความสงบก็ดี ย่อมเกิดขึ้น และจิตของบุคคลนั้นย่อมเป็นจิตที่มีพลังบริสุทธิ์สะอาดพร้อมที่จะอุทิศส่วนบุญให้แก่เหล่าสัตว์ทุกทิศ”^{๗๓} หรืออย่างน้อยในขณะที่อุทิศส่วนบุญนั้นจิตก็ต้องประกอบไปด้วยสมาธิชั่วขณะ

ดังที่พระราชพรหมยาน^{๗๔} ท่านกล่าวไว้ว่า การที่ญาติสามารถอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ ซึ่งมีกรรมหนักได้นั้น ผู้อุทิศต้องมีจิตประกอบด้วยสมาธิ “กรรมฐาน” เมื่อจิตประกอบด้วยสมาธิแล้ว ตั้งใจจดจ่อถึงญาติผู้ล่วงลับ อธิษฐานจิตว่า “ที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญบารมีมาตั้งแต่อดีต ตั้งแต่เริ่มบำเพ็ญบารมีมาจนกระทั่งในปัจจุบันนี้ ผลบุญบารมีจะพึงมีแก่ข้าพเจ้าเพียงใด ขอให้ญาติจงอนุโมทนาส่วนบุญนี้ และรับประโยชน์และความสุขเช่นเดียวกับข้าพเจ้าจะพึงได้รับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป” จะเห็นได้ว่า ประเพณีการสวดเพื่ออุทิศส่วนบุญนั้นมีทั้งข้อดี และข้อเสีย แต่ถ้าหากชาวพุทธมีความเข้าใจเกี่ยวกับหลักคำสอนเรื่องการอุทิศส่วนบุญ รูปแบบและพิธีกรรมเหล่านั้นก็อาจจะไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป เพราะวาระที่แท้ของการอุทิศนั้นอยู่ที่เจตนาที่เกิดจากสมาธิจิตตั้งใจไปหาผู้ล่วงลับนั่นเองนอกจากนี้ ก็ยังมีปัตติทานคาถา “ยาเทวตา สนติ วิหารวาสินี ภูเป ฆเร โพธิมเร ตหิ ตา ธมมทาเนน ภาวนตุ ปุชิตา โสถถิ กโรเนตธ วิหาร มณฑล” แปลว่า เทพยาดาททั้งหลายเหล่า

^{๗๐} อุดม เขยกิจวงศ์, บุญประเพณีชาติและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิตบัณฑิต, ๒๕๒๕), หน้า ๗.

^{๗๑} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๓/๑๕.

^{๗๒} นิรวณ ๕ หมายถึง สิ่งที่ขวางกั้นจิตทำให้สมาธิไม่อาจเกิดขึ้นได้มี ๕ คือ ๑ กามฉันทะ ๒ พยาบาท ๓ ถีนมิทธะ ๔ อุทธัจจกุกกุจจะ ๕ วิจิกิจฉา.

^{๗๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๕๕๖/๒๔๔.

^{๗๔} พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโรมหาเถร), รวมคำสอนธรรมปฏิบัติ, เล่ม ๑๒, (อุทัยธานี: วัดจันทาราม (ท่าซุง), ๒๕๓๙), หน้า ๑๘๘.

ใด มีปกติอยู่ในวิหาร สิ่งสกลที่เรือนพระสถูป ที่เรือนโพธิ์ ในที่นั้น ๆ เทวดาทั้งหลายเหล่านั้น เป็นผู้อันเราทั้งหลายบูชาแล้วด้วยธรรมทาน ขอจงทำซึ่งความสวัสดิ์ ความเจริญในมณฑลวิหารนี้บ้นนี้ไม่คายนินยมนำมาสวดในพิธีทำบุญมากนัก เนื่องจากเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นคำอุทิศพวกทวยเทวดาที่อยู่ปกป้องรักษาตามสถานที่ต่าง ๆ ไม่ได้เจาะจงผู้ล่วงลับ ดังนั้น บ้นนี้พระสงฆ์จึงนินยมนำมาสวดในเวลาทำวัตรเช้า-เย็น นอกเหนือจากบ้นที่คัดมาจากพระไตรปิฎกแล้ว นักปราชญ์ก็ยังมีแต่งบ้นสวดที่เป็นกาพย์กลอนอีกด้วย

๓.๔ สรุปท้ายบท

“สารท หรือ พุจุมบิณฑ” อาจมีการกระทำกันมานานแล้ว ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นคำว่า “สารท” อย่างเต็มตัว แต่เนื่องด้วยในยุคสมัยหลังพระนครประมาณสองศตวรรษถือว่าเป็นยุคมืดเนื่องจากยังไม่พบจารึกที่กล่าวถึงยุคนี้ เราจึงไม่ได้รับข้อมูลอะไรเลยจากประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ เราทราบอีกทีก็คือ หลังจากที่ย้ายเมืองพระนครไปยังพนมเปญ และยุคต่อ ๆ มา โดยเฉพาะในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาที่ ๑ ที่ได้บูรณปฏิสังขรณ์พระพิษณุโลกพร้อมทั้งจารึกเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระองค์ไว้มากหมาย สารทเป็นทั้งพิธีราษฎร์และพิธีหลวงที่มีการผสมผสานกันอย่างลงตัวระหว่างพิธีพุทธและพิธีพราหมณ์ โดยเฉพาะพิธีหลวง “กล่าวคือในพระราชพิธีกันบิณฑ “ถือนบิณฑ” และการถวายพระราชกุศลเป็นพระราชพิธีพุทธ พระราชพิธีตักบิณฑ “ตักบิณฑ” ถวายเทวรูปเป็นพระราชพิธีที่ผสมระหว่างพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์และพุทธ” การประกอบพิธีบิณฑพุจุมบิณฑระหว่างพิธีราษฎร์กับพิธีหลวงมีลักษณะหลายอย่างเหมือนกัน ที่ต่างกันก็คือ ระยะเวลาในการประกอบพิธีสารท และพิธีอันเนื่องด้วยพิธีพราหมณ์ เช่น พระราชพิธีถวายพระบิดร พระราชพิธีนี้พระกรุณาเป็นเจ้าชีวิตเหนือหัวเสด็จพระราชดำเนินออกเป็นพระราชพิธีในการประกอบพิธี ส่วนพระราชพิธีตักบิณฑถวายเทวรูป พระกรุณาเป็นเจ้าชีวิตเหนือหัวไม่ทรงเสด็จพระราชดำเนิน เมื่อถึงเวลาพวกพราหมณ์จัดทำตามพระราชประเพณีตั้งแต่โบราณเรื่อยมาถึงปัจจุบันนี้

บทที่ ๔

อิทธิพลของประเพณี “บุญพจุมบิณฑ” ที่มีผลต่อชาวพุทธในกัมพูชา

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาอิทธิพลของประเพณีสารท “บุญพจุมบิณฑ”^๑ ทั้งทางศาสนา พราหมณ์และพุทธศาสนา รวมถึงแนวคิดและคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ส่งอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวพุทธ ดังนี้

๔.๑ อิทธิพลของ “บุญพจุมบิณฑ”

ประเพณีสารทเป็นประเพณีหนึ่ง ที่มีพัฒนาการมาจากความเชื่อเรื่องความเป็นอยู่ หรือชีวิตหลังความตายของวิญญาณ “ผู้ตาย” ซึ่งส่วนมากก็จะหมายถึงวิญญาณบรรพชนในตระกูล หรือคนที่ตนรัก คนที่เป็นที่เคารพของสังคมนั้น ๆ ความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายมีมาตั้งแต่ยุคสมัยโบราณ สันนิษฐานได้ว่า การทำพิธีศพนั้นเริ่มมาตั้งแต่เริ่มการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ มีญาติพี่น้อง มิตรสหาย และเมื่อคนในสังคมของตนเสียชีวิต จึงมีการจัดการศพ ตามความคิดจินตนาการ หรือความเชื่อตามแต่ละแห่ง เพราะมนุษย์เป็นชาติพันธุ์ที่รู้จักคิด มีความหวัง มีอารมณ์ต่าง ๆ จากหลักฐานการสำรวจค้นคว้าเท่าที่ปรากฏ มีอารยะธรรมการจัดการศพอย่างที่เรียกได้ว่า จัดเป็นพิธีกรรมตั้งแต่ยุคหินเก่า การจัดการศพทำบนพื้นฐานความเชื่อต่าง ๆ เช่น มีความเชื่อดวงวิญญาณของบรรพชนตายแต่ร่างกาย ส่วนวิญญาณยังอยู่ในภพภูมิที่ยังมีความต้องการเหมือนผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ บ้างก็เชื่อว่าขวัญจะกลับมา บ้างก็เชื่อว่าดวงวิญญาณ จะกลับคืนรวมเข้าเป็นหนึ่งกับพรหม เป็นต้น ด้วยเหตุความเชื่อเช่นนี้จึงมีการจัดการศพด้วยความรักความยกย่องหรือความกลัว ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม จึงเป็นที่มาให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ พิธีการเช่นสังเวท หรือบูชาโยนิในกาลต่อมา ความเชื่อในเรื่องวิญญาณ หรือชีวิตหลังความตายนี้ มีมานานตั้งแต่ยุคศาสนาโบราณก่อนยุคพุทธกาลจะเห็นได้ว่าพัฒนาการของประเพณีต่าง ๆ มีมูลเหตุจากความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งลึกลับที่เป็นนามธรรม และยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง เริ่มจากบุคคลสู่กลุ่มบุคคลและขยายออกสู่สังคม หรือชุมชนทุกระดับ ทุกชนชั้น จนกลายเป็น “วัฒนธรรม” ทางความเชื่อของชนชาตินั้นภายใต้คติความเชื่อที่รวมกันเป็นวัฒนธรรม มีการสร้างอารยะธรรมด้วยศาสตร์และศิลป์ของชุมชนนั้นผ่านการปรับแต่งให้เหมาะสมด้วยกาลเวลา จนกลายเป็นพิธีกรรมที่มีขั้นตอนต่าง ๆ เป็นรูปธรรมขึ้นช่วยเพิ่มความขลังหรือความศักดิ์สิทธิ์ต่อสิ่งที่ตนเชื่อถืออยู่ ทั้งยังเป็นการผ่อนคลายหรือเป็นทางออกจากความวิตกกังวลที่เกิดจากคติความเชื่อของตน อย่างเป็นทางการที่จับต้องได้ รูปแบบพิธีกรรมต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ตามความเป็นอยู่ของแต่ละชนชาติ ตามสภาพภูมิศาสตร์ และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ของสังคมขณะนั้น ๆ โดยมีเจ้าพิธีหรือเจ้าลัทธิ “ที่มีอิทธิพลในขณะนั้น” หรือผู้ที่ได้รับการ

^๑ สุริยา รัตนกุล, “พิธีศพและประเพณีเกี่ยวกับความตาย, วารสารศาสนาและวัฒนธรรม”, พิมพ์ครั้งที่ ๑, วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, (กรกฎาคม-ธันวาคม), ๒๕๕๑, หน้า ๑๔.

เคารพนับถือเป็นผู้กำหนดวิธีการ สาธยายมนต์ ติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ หรือเทพเจ้าที่นับถือซึ่ง เชื่อว่าจะดลบันดาลให้คุณให้โทษต่อตนเองต่อชุมชน รวมทั้งดวงวิญญาณผู้ตาย

ความเชื่อนั้นเป็นจุดเริ่มต้นนำไปสู่การของการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เพื่ออ้อนวอนให้ สิ่งเหล่านั้นช่วยดลบันดาลให้ตนเองรอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง ในพุทธศาสนาได้แบ่งความเชื่อนั้น ออกเป็น ๒ ประการ คือความเชื่อปราศจากปัญญาไร้การไตร่ตรองพิจารณา และความเชื่อที่ประกอบ ไปด้วยปัญญาหาเหตุผลเสฐียร พันธรังสีได้สรุปว่ามูลเหตุของความเชื่อที่นำไปสู่การบูชาบวงสรวง ข้อความของมนุษย์ในอดีตไว้ ดังนี้^๒

- ๑) เกิดจากอวิชา หรือความไม่รู้
- ๒) เกิดจากความกลัว
- ๓) เกิดจากความจงรัก
- ๔) เกิดจากปัญญา
- ๕) เกิดจากอิทธิพลของคนสำคัญ
- ๖) เกิดจากลัทธิการเมือง

เหล่านี้เป็นสาเหตุที่สำคัญทำให้มนุษย์ในยุคต้นนั้น รู้จักเคารพอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต่าง ๆ เช่น การนับถือธรรมชาติผีสิงเทวดา การบูชาบรรพบุรุษเพื่อให้ตนเองและครอบครัวอยู่รอด ปลอดภัยดังได้กล่าวมาพอจะมองเห็นว่า ต้นตอความเชื่อของชาวเขมรในยุคเริ่มต้นน่าจะมีลักษณะ คล้ายกัน ครั้นเมื่อพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในสังคมเขมรจึงมีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อ ดังเดิมกับความเชื่อทางพุทธศาสนา จึงเป็นบ่อเกิดของประเพณีต่าง ๆ โดยเฉพาะประเพณี “สารทพจุมภินท์” ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเพณีของชาว สุวรรณภูมิ ที่ยังถือปฏิบัติกันอยู่ในแถบภูมิภาค เอเชีย เช่น กัมพูชา ไทยลาว พม่า และอินเดีย เป็นต้น มีรูปแบบพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากโบราณมากบ้าง น้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชนนั้น ๆ ในประเทศกัมพูชา เรียกว่าประเพณีสารท เดือนสิบนั้นว่า “พจุมภินท์” หรือ บุญพจุมภินท์ ชาวไทยเชื้อสายเขมรเรียกว่าประเพณีนี้ว่า “ประเพณี แชนโถนตา” คนไทยทางภาคใต้เรียกว่า “ชิงเปรต” หรือ บุญส่งตายาย เป็นต้น ซึ่งต่างก็เป็นวัน ทำบุญอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติและบรรพบุรุษที่ล่วงไปแล้วเช่นกัน ในประเทศกัมพูชา ประเพณีสารทมี ทั้งที่เป็นพิธีราษฎร์และพิธีหลวง “พระราชพิธี ๑๒ เดือน หรือพระราชพิธีทวาทศมาส” รวมทั้งมี รูปแบบประเพณีต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งประเพณีสารทที่ปรากฏในภูมิภาคนี้ ต่างก็เริ่มมาจากความ เชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายที่คล้ายกัน มีรูปแบบพิธีกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนในศาสนา ทั้ง ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์

๔.๑.๑ การอุทิศส่วนบุญตามคติความเชื่อของชาวกัมพูชา

การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับนั้นถือว่าเป็นหน้าที่ของลูกหลาน หรือผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ที่ จำเป็นจะต้องตอบแทนบุญคุณของบุพการีด้วยการอุทิศส่วนบุญไปให้ ตามหลักพุทธศาสนาการอุทิศ ส่วนบุญไปให้นั้นถือว่าเป็นเรื่องยาก เพราะเราไม่รู้ว่าญาติที่ละโลกนี้แล้วจะไปเกิดเป็นอะไรหากไปเกิด เป็นเปรตอยู่ไกลแล้วจะรับรู้ได้อย่างไรว่ามีผู้อุทิศส่วนบุญไปให้ ซึ่งก็เป็นคำถามที่เคยเกิดมาแล้วตั้งแต่

^๒ เสฐียร พันธรังสี, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗.

อดีตจนกระทั่งยุคปัจจุบันก็ยังมีผู้สงสัยอยู่ ถึงกระนั้นชาวเขมรก็ยังคงมีความเชื่ออย่างหนึ่งว่าบุญอุทิศไป แล้ว หากผู้ล่วงลับไม่ได้รับรู้จะมีพวกเทพยดาเป็นผู้ช่วยส่งข่าวให้ญาติเหล่านั้นได้ทราบและอนุโมทนา ส่วนบุญ ดังที่โบราณกล่าวว่ามีบุตรของคหบดีคนหนึ่งไม่เคยได้ทำบุญเลย ในชีวิตทำบาปอย่างเดียว เมื่อตายแล้วก็ไปเสวยทุกข์ในสุดตนรกฐาน ส่วนพ่อมีความเศร้าโศกเสียใจอาลัยในตัวบุตรจึงได้ทำบุญอุทิศส่วนบุญไปให้ พร้อมทั้งอุทิศให้พวกเทวดา มีเทวดาตนหนึ่งอยู่ในบ้านคหบดีใกล้หมดบุญ เมื่อได้รับส่วนบุญแล้วก็เจริญด้วยอายุยืนยาวต่อไป จึงได้นำข่าวเรื่องการทำบุญไปบอกลูกคหบดีในสุดตนรกฐาน บุตรของคหบดีฟังมีจิตอนุโมทนาพ้นจากกำเนิดสุดตนรกฐานไปเกิดในเทวโลกชื่อว่าจาตุมหาราชิกา^๓ ซึ่งก็มีความสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่ว่า “หากสัตว์เหล่าใดยังไม่รับรู้ “ส่วนบุญที่ข้าพเจ้าได้อุทิศไปให้” ขอทวยเทพยดา ฟังไปประกาศแก่สัตว์เหล่านั้น “ว่าชนเหล่านั้นได้กระทำบุญแล้ว ได้อุทิศส่วนบุญมาให้”^๔ ความเชื่อเกี่ยวกับการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวเขมรที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างช้านาน ตามหลักบุญกิริยาวัตถุถือว่าเป็นการให้ทานชนิดหนึ่ง ก็คือ ปัตติทานมัย “บุญที่เกิดจากการให้ส่วนบุญ” ในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนครพบว่า มีการทำบุญแล้วอุทิศบุญให้แก่ผู้ล่วงลับพบใน IMA ๓ (A), ๔ (B) ๔ (C) ๖, ๖ (B) ๑๐ ,๑๓, ๑๖ (C), ๑๗ , ๒๐ , ๒๒, ๓๐ , ๓๗ , ๓๘ , ๓๙ รวมทั้งหมด ๑๕ หลัก ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะยกมาเฉพาะบางจารึกดังต่อไปนี้ในบรรดาศิลาจารึกเหล่านั้น พบว่า การอุทิศส่วนบุญมี ๒ แบบ คือ การอุทิศส่วนบุญอุทิศให้โดยระบุชื่อ “อุทิสกปัตติ” และการอุทิศส่วนบุญโดยไม่ระบุชื่อ “อนุทิสกปัตติ”

๑).การอุทิศส่วนบุญโดยระบุชื่อ “อุทิสกปัตติ” พบในจารึก IMA ๖ (B) กล่าวถึงการให้ส่วนบุญแก่ท่านออกธรรว่า “จะสมโภชบวชพร “ประดับ” ธง ฉัตร กุศลทั้งหมดทั้งหลายนี้ส่งไปยังท่านออกธรร”^๕ IMA ๑๓ กล่าวถึงการให้ส่วนบุญแก่นักมหาเถรวินัยว่า “แล้วเจ้าหลวงธิเบศให้เงิน ๑ ตำลึง มาชวงนางธงและเจ้าโสมทำกุศลผลบุญนี้ ส่งไปยังผินักมหาเถรวินัย คือ เป็นเสร็จ”^๖ IMA ๑๖ (C) “ข้างฝ่ายคฤหัสถ์ไศตมาสร้างพระพุทธรและองค์พระบรม ๑ องค์ พระเงิน ๑ องค์ ๑๐ สร้างจำเรียมส่งไปให้ผีเจ้าหญิง นางจัน ผลานิสงส์นี้อย่าให้หลงพลัดไป”^๗ ดังที่ปรากฏในจารึกดังกล่าวเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวพุทธในยุคหนึ่งว่าพวกเขานิยมทำบุญให้ทานกันมาก สิ่งหนึ่งที่เราสังเกตเห็นได้จากจารึก ก็คือ ความเชื่อเกี่ยวกับผลของส่วนบุญที่พวกเขาได้อุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับโดยหวังว่าส่วนบุญที่ส่งไปนั้นผู้ล่วงลับจะได้รับ ดังนั้น ในการทำบุญแต่ละครั้งจึงมีการอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติของตน กลุ่มชนที่ตนรู้จักคุ้นเคยโดยมีการระบุเพศ และสถานภาพชัดเจน การอุทิศส่วนบุญของชาวเขมรนั้น ส่วนหนึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ หากตนทำบุญแล้วไม่ระลึกถึงบุพการีเหล่านั้น ก็กลัวจะเกิดเหตุร้ายแก่ตนและครอบครัว จึงต้องมีการระบุชื่อผู้รับชดเชน เพื่อมิให้ทำให้เกิดเหตุร้าย หรือตามรัง

^๓ อุดม เขยทิวังค์, **พิธีสังฆทานมีผลมาก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๒๕), หน้า ๗๐.

^๔ ชู.อป. (ไทย) ๓๒/๕๑/๘.

^๕ เอง สุต, **ออกญาเทพพิฑูร**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๒), หน้า ๕๑.

^๖ เหม มณีจินดา, **พระบาทธัมมิก**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓.

^๗ อุไรศรี วรศะริน, **จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๓๒), หน้า ๑๗.

ความลูกหลาน อีกส่วนหนึ่งก็เกิดจากอิทธิพลคำสอนในพุทธศาสนานั่นเองตามหลักพุทธศาสนากการอุทิศส่วนบุญโดยการระบุชื่อนี้ มีคำอุทิวว่า “ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนบุญนี้ให้แก่มารดาบิดา อาจารย์ และหมู่ญาติมิตรทั้งหลาย ที่ล่วงลับไปแล้ว หรือที่ยังมีชีวิตอยู่”^๘ ในชาณุสโสนีสูตรปรากฎคำว่ “ทานนี้จึงสำเร็จผลแก่เปรตทั้งหลาย ที่เป็นญาติสาโลหิต พวกเปรตทั้งหลาย ที่เป็นเปรตสาโลหิต จงบริโภคทานนี้เถิด”^๙ ในไตรภุชเทศสูตร พระเจ้าพิมพิสารได้กล่าวคำอุทิวว่า “ขอทานนี้จึงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า ขอให้ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้าประสบความสุขเถิด”^{๑๐}

๒) การอุทิศส่วนบุญโดยระบุชื่อ “อนุทิสกิปตติ” พบในจารึก IMA ๓ (A) ได้กล่าวถึงการทำบุญแล้วอุทิวให้แก่บรรพบุรุษ มีบิดามารดา ญาติกา และสรรพสัตว์ทั้งผองว่ ฉลองจำเรียวพระราชาศุลนีกัลปนา ถวายไปยังสมเด็จพระบุพการี ๔ พระองค์และสมเด็จพระวรบิดาธิราช สนองคุณพระราชบุพการีที่ทรงล่วงลับไปแล้วเป็นอาทิ พร้อมทั้งพระญาติทั้งผองใน ๗ ชั่วคน อันมีอยู่เป็นจนวนมากให้รุ่งเรืองในตรีพิธสมบัติเทอญ เสร็จแล้วพระองค์โปรดให้ลำดับกระยาบูชาสำหรับเทศกาลสารท ๗๒-๗๘ เพื่อส่งส่วนกุศลไปยังพระญาติบิดรทั้งผองใน ๗ ชั้น และสรรพสัตว์ทั้งผองอันตกใหม่อยู่ในจตุรบายภูมิ ทางด้านบนจตถึงอกนิษฐพรหม ทางเบื้องล่างจตถึงอเวจี ด้านข้างจตถึงทศสหัสจักรวาล ขอผลานิสงส์ในสมเด็จพระมหาอุบาสมหาราชบพิตร ผู้ทรงมีกตัญญูกตเวที ทรงปรารณาส่งกุศลผลบุญนี้จำเรียวแก่คนทั้งผองนี้ถ้าคนทั้งผองนี้ไปตกใหม่ในจตุรบายภูมิ ขอเดชผลานิสงส์นี้ อาจปลดปล่อยให้รอดภัยจตุรบายไปรุ่งเรืองในตรีพิธสมบัติสมบูรณอีก ถ้าคนทั้งผองนี้ปรารณาไปเสวยทิพย์สมบัติสมบูรณแล้วด้วยเฉลิมานิสงส์นี้ ขอไปจำเรียวด้วยทิพยสมบัติสมบูรณพิพัฒน์เทอญจนกระทั่งได้เข้าบทโมกษ มหานครนิพพานเป็นที่สุดเทอญ^{๑๑}

IMA ๔ (B) ได้กล่าวถึงการอุทิศส่วนบุญแก่เทวดาทั้งผอง กษัตริย์ ราชวงศ์มนตรีเสนาบดี พ่อแม่ พี่น้อง และลูก ดังข้อความว่ “ออกหลวงอภัยราชมีจิตรศรัทธา สร้างปราสาทหินจัตุรมุข ๑ หลัง และพระพุทธรูป ๔ พระองค์ไว้ในปราสาท..ด้วยเดชอานิสงส์นี้ จงจำเรียวยังพวกเทวดาทั้งผอง เบื้องบนถึง อกนิษฐพรหม ขอจงจำเรียวไปยังกษัตริราชราชวงศ์ ราชมนตรี จตุรงค์ เสนาบดีและพ่อแม่ พี่น้อง ลูก”^{๑๒}

IMA ๔ (C) กล่าวถึงการให้ส่วนบุญแก่สัตว์ในอบาย ดังข้อความว่ “ถ้าคนทั้งหมดนี้ลงไปอยู่ในจตุรบาย ให้รุ่งเรืองด้วยตรีพิธสมบัติ สมบูรณเทอญ ด้วยเดชผลานิสงส์นี้ จงส่งผลไปยังสัตว์นรกทั้งหลายจนกระทั่งถึงอเวจिनรกภูมิ ด้วยเดชอานิสงส์นี้ส่งไปยังสัตว์นรกทั้งหลายจนถึงทศสหัสจักรวาล”^{๑๓}

^๘ พระลัทธิม มโชติกะ ัฒมาจาริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตสังคห ปริจเฉทที่ ๕**, (กรุงเทพมหานคร: พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๗), หน้า ๑๒.

^๙ อัง.เอกก. (ไทย) ๒๔/๑๗๗/ ๓๒๕-๓๒๙.

^{๑๐} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๓/๑๕.

^{๑๑} พระศรี สุวัณ จารุณโณ, **คิทธิปฏิบัติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗.

^{๑๒} อุไรศรี วรตะริน, **จาริกนคนรวัดสมัยหลังพระนคนร**, (กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๔๗.

^{๑๓} ฉิ่ง พันสุพน, **บุญธรรมนิยมเขมร**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๔), หน้า ๑๙.

การอุทิศส่วนบุญโดยกล่าวรวม ๆ ไม่ระบุชื่อ เพศ สถานภาพ หรือเจาะจงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นพิเศษ แต่มุ่งหมายเอาบุคคลทุกประเภทและสัตว์ทุกชนิด ไม่เลือกเพศ สถานภาพ ไม่จำเพาะใคร “สำหรับผู้ที่ได้รับส่วนบุญชนิดนี้ผลของบุญนั้นไม่ปรากฏชัดทันที เหมือนกับผู้ที่ได้รับส่วนบุญประเภทอุทิศสิริกปัตติ ผลบุญจะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อได้รับส่วนบุญที่เป็นอุทิศสิริกปัตติก่อน กล่าวคือเมื่อได้อนุโมทนาส่วนบุญที่ญาติอุทิศให้โดยเจาะจงแล้ว ส่วนบุญที่เป็นอุทิศสิริกปัตติจึงเข้าไปส่งเสริมให้มีพลังมากยิ่งขึ้น”^{๑๔}

การอุทิศบุญโดยไม่เจาะจงนี้ มีคำสำหรับกล่าวอุทิศว่า “อิหฺม ปุณฺณํ สพฺพสฺส ตานํ เทมิ” แปลว่า ข้าพเจ้าอุทิศส่วนบุญนี้ให้แก่สัตว์ทั้งปวง”^{๑๕} หรือจะกล่าวอีกแบบหนึ่งว่า “ขอสัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูตทั้งปวง บุคคลทั้งปวง ผู้นับเนื่องในอัฐภาพทั้งปวง “สัตว์ที่มีเบญจขันธ์” จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ บริหารตนอยู่เป็นสุขเถิด”^{๑๖}

๔.๑.๒ ด้านความเชื่อของชาวพุทธในกัมพูชา

ในแต่ละสังคมย่อมมีการสร้างระเบียบแบบแผน ในสังคมกัมพูชามีปัญญาด้านความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อคนกัมพูชามีอยู่ ๒ ความเชื่อ คือ คติความเชื่อในพระพุทธศาสนาและคติความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณ

๑. คติความเชื่อในพระพุทธศาสนา คติความเชื่อในพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปฏิบัติของสังคมกัมพูชามาเป็นเวลาช้านาน พระพุทธศาสนาทำให้คนกัมพูชามีกรอบความคิดและโลกทัศน์เป็นไปตามคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ด้านโลกทัศน์ คนกัมพูชามองธรรมชาติตามหลักพระพุทธศาสนา คือ สรรพสิ่งมีเกิด มีดับ มีความเสื่อม และมีความเจริญตามลำดับ ด้านการเมืองการปกครอง คำสอนในด้านการปกครองของพระพุทธศาสนาได้กลายมาเป็นหลักในการปกครองประเทศของพระมหากษัตริย์ โดยหลักคำสอนทั้งทศพิธราชธรรม ๑๐ และจักรวรรดิวัตร ๑๒ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของขนบธรรมเนียมประเพณีของกัมพูชาเกือบทุกด้าน ทั้งจารีตประเพณีซึ่งเป็นเรื่องของศีลธรรม ด้านการศึกษา

ในช่วงเวลาก่อนหน้าการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ สถาบันที่มีบทบาทในด้านการศึกษาศังคมกัมพูชาคือสถาบันพระพุทธศาสนา โดยเป็นแหล่งในการถ่ายทอดความรู้ทางด้านการศาสนาและศิลปวิทยาต่าง ๆ ด้านภาษาและวรรณคดี พระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในสังคมกัมพูชา ในด้านภาษา ได้แก่ ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ซึ่งเป็นภาษาที่นิยมใช้ในพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทและพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ด้านสังคม วัดในพระพุทธศาสนาดำรงฐานะเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยดำรงฐานะสำคัญสำหรับชุมชนในหลายด้าน คติความเชื่อในพระพุทธศาสนาเป็นภูมิปัญญาสำคัญที่สุดของสังคมกัมพูชาเนื่องจากเป็นรากฐานทางภูมิปัญญาที่ให้กำเนิดภูมิปัญญาอื่น ๆ ในสังคมกัมพูชา

^{๑๔} เดวิด แชนด์เลอร์, พรรณงาม เจ้าธรรมสา, และคณะ ผู้แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๐), หน้า ๕๘.

^{๑๕} พระสาสนมุนี จนทมนโคโล, ประเพณีบุญพุมบิณฑ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๒), หน้า ๑๗.

^{๑๖} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๒/๔๖๒.

๒. คติความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณ คติความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณเป็นคติความเชื่อสำคัญที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่มีมนุษย์ไม่สามารถอธิบายได้ คนกัมพูชานับถือผีตั้งแต่ก่อนนับถือพระพุทธศาสนา ผีสามารถแบ่งได้เป็นผีฟ้าอยู่บนสวรรค์ เป็นที่นับถือในหมู่ชาวกัมพูชาบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ผีเมืองเป็นผีที่ปกปักษ์รักษาเมือง เป็นที่นับถือของคนกัมพูชาทุกภูมิภาค ผีบรรพบุรุษของชนเผ่าต่าง ๆ ผีบ้านเป็นบรรพบุรุษของหมู่บ้าน และผีเรือนเป็นผีที่สิงอยู่ในบ้านเรือน นอกจากนี้ยังมีผีชนิดอื่น ๆ อีก

๔.๑.๓ ด้านการดำเนินชีวิตของชาวกัมพูชา

ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตของคนกัมพูชาเกิดขึ้นจากการปรับตัวในการตั้งถิ่นฐานในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ และการแก้ปัญหาที่เกิดจากการดำรงชีวิตประจำวัน การสร้างบ้านแปลงเมือง การตั้งชุมชนเป็นปรากฏการณ์ในด้านพัฒนาการทางสังคมของคนกัมพูชา ซึ่งคนกัมพูชาเลือกตั้งถิ่นฐานบริเวณที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นระบบการจัดการน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค ระบบการจัดการน้ำเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในประเทศกัมพูชา ที่มีมาตั้งแต่สมัยของการตั้งบ้านแปลงเมือง ดังที่ปรากฏหลักฐานทางด้านโบราณคดีตามชุมชนโบราณขนาดใหญ่หลายแห่ง มีการขุดคูน้ำและแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค นอกจากเหตุผลด้านการป้องกันข้าศึกศัตรูแล้วยังเป็นแหล่งอาหารให้กับประชากรในชุมชนอีกด้วย ผลสะท้อนอย่างหนึ่งจากการจัดการระบบน้ำ แสดงว่าชุมชนนั้นจะต้องมีการจัดระบบแรงงานไว้ระดับหนึ่งเช่นกันการรักษาโรค สภาพลักษณะทางภูมิอากาศแบบมรสุมเขตร้อนของประเทศกัมพูชาได้ก่อให้เกิดความหลากหลายทางด้านชีวภาพ ซึ่งได้ก่อให้เกิดพืชที่มีคุณประโยชน์ในการรักษาโรค คนกัมพูชาจึงได้สร้างภูมิปัญญาในการนำพืชต่าง ๆ เหล่านี้มาผ่านกระบวนการรักษาโรคอย่างเป็นระบบมานานแล้ว

ภูมิปัญญาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในความเข้าใจถึงลักษณะของธรรมชาติ การประดิษฐ์เครื่องปั้นดินเผา เครื่องปั้นดินเผา นับเป็นภูมิปัญญาที่กัมพูชาที่มีมาแต่โบราณปรากฏหลักฐานในการขุดพบซากโบราณวัตถุ ซึ่งมักจะมีเครื่องปั้นดินเผารวมอยู่ด้วย และที่มีหลักฐานชัดเจนได้แก่ ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง จังหวัดกาบองจาม เป็นภาชนะดินเผาที่ปั้นด้วยมือ หรือใช้ไม้ตีผิววนอกให้ได้รูปตามต้องการเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียงมีรูปแบบและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองต่อมาในสมัยประวัติศาสตร์ เครื่องปั้นดินเผาสมัยนั้นมีการปั้นเป็นรูปทรงต่าง ๆ ชนิดที่เคลือบ เรียกว่า เครื่องสังคโลกเครื่องสังคโลกสมัยนั้นมีทั้งชนิดหนาและชนิดบาง สีมียังสีเขียว ไข่กากับสีน้ำตาลการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน การประดิษฐ์เครื่องจักรสาน คนกัมพูชาเรารู้จักนำวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากิน เช่น การสานตะกร้า การทอผ้าไหม การสร้างเครื่องมือเครื่องใช้จากโลหะ ภูมิปัญญาด้านเครื่องมือเครื่องใช้เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการประยุกต์ใช้แร่ธาตุธรรมชาติมาดัดแปลงให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต ในประเทศกัมพูชาได้ปรากฏภูมิปัญญาในด้านดังกล่าวมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังนั้น ภูมิปัญญาด้านเครื่องมือ เครื่องใช้จากโลหะจึงดำรงคู่กับสังคมมนุษยชาติมาตลอด

๔.๑.๔ การดำเนินชีวิตของคนในสังคม กัมพูชาปัจจุบัน

จากความหมายที่กรมสุขภาพจิตกล่าวถึงทำให้เห็นความหมายของทักษะชีวิตในมิติที่สำคัญคือ การจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นปัญหาระดับบุคคลหรือครอบครัว ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี้^{๑๗}

๑. บทบาทหญิงชาย เป็นการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมของบุคคลทั้งเพศหญิงและเพศชาย ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยมของการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมของเพศหญิงและเพศชาย ค่านิยมใหม่บางอย่างขัดแย้งกับค่านิยมเดิม ทำให้เกิดปัญหาการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมในสังคม เช่น ค่านิยมเรื่องอิสรภาพ ทำให้บุคคลที่ยึดมั่นในอิสรภาพคิดว่าตนเองจะกระทำการใด ๆ ก็ได้ซึ่งการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่คิดถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นย่อมสร้างปัญหาขึ้นต่อไปหรือค่านิยมการคบเพื่อนต่างเพศ ในปัจจุบันการคบเพื่อนต่างเพศเป็นไปอย่างใกล้ชิดสนิทสนม จนขาดการระมัดระวังปัญหาเพศสัมพันธ์ ซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาทางสังคมอีกหลาย ๆ ด้าน

๒. เพศสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงและชายที่เกินกว่าปกติจนมีเพศสัมพันธ์เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสม เช่น อยู่ในวัยเรียน ทำให้บุคคลที่ควรจะมีเวลาและความสนใจไปกับการเรียนต้องสูญเสียเวลาและความใส่ใจกับความสัมพันธ์ทางเพศ นอกจากนั้นยังนำไปสู่ปัญหาการตั้งครรภ์ก่อนวัยและก่อนเวลาที่เหมาะสม ปัญหาการติดโรคเอดส์ ปัญหาสุขภาพกายและจิต เป็นต้น

๓. สุขภาพกายและจิต ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายตามวัย โดยเฉพาะวัยรุ่นก่อให้เกิดความกังวลใจในหลาย ๆ ด้าน เช่น รูปร่าง หน้าตา ผิวพรรณ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านสุขภาพซึ่งเกิดจากการรับประทานอาหารที่ไม่ครบหมู่ รับประทานอาหารบางประเภทมากเกินไป พักผ่อนไม่เพียงพอ มีการเสพสารเสพติด จึงทำให้มีปัญหาด้านสุขภาพกายและจิต

๔. สารเสพติด มีการแพร่ระบาดอย่างรุนแรงทำให้เยาวชนเป็นทาสสารเสพติดจนเสียอนาคต เป็นปัญหาสำคัญระดับชาติและเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขโดยการสร้างความเข้มแข็งให้กับเยาวชน เพื่อให้เยาวชนมีทักษะชีวิต ซึ่งจะช่วยในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างสร้างสรรค์

๕. อิทธิพลของสื่อ ซึ่งประกอบด้วย สิ่งพิมพ์ โทรทัศน์ โทรศัพท์ สื่อสารสนเทศ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น ซึ่งมีอิทธิพลต่อบุคคลสูงมากในปัจจุบัน เพราะการเข้าถึงสื่อทุกอย่างเป็นไปได้ง่ายและรวดเร็ว ประกอบกับมีธุรกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้สื่อทุกประเภทพยายามช่วงชิงช่องทางการแพร่ขยายอิทธิพลของธุรกิจให้ถึงตัวบุคคลมากที่สุด ซึ่งก็ทำได้ตามเป้าหมายของธุรกิจหลายด้าน เช่น ธุรกิจอาหารสำเร็จรูป ธุรกิจบันเทิง ธุรกิจการสื่อสาร ฯลฯ ธุรกิจหลายด้านใช้สื่อโดยไม่คำนึงถึงศีลธรรมจรรยา และค่านิยมที่เหมาะสม ทำให้ผู้บริโภคสื่อที่ขาดความรู้เท่าทันตกเป็นเหยื่อของธุรกิจนั้น ๆ โดยง่าย หรือนำเอาค่านิยมที่ผิดมาใช้กับตนเองและครอบครัวก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ

^{๑๗} ฉิ่ง พันสุพน, บุญธรรมนิยมเขมร, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๔), หน้า ๑๙.

ซึ่งกรรมการของวุฒิสภาได้ศึกษาอิทธิพลของสื่อแล้วพบว่าปัญหาหลายด้านเกิดจากอิทธิพลของสื่อ เช่น ปัญหาการล่องละเมิดทางเพศ ปัญหาการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา เป็นต้น

๖. สิ่งแวดล้อม แบ่งออกเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ประกอบด้วย วัฒนธรรม ค่านิยม กฎหมาย ระเบียบวินัย จารีตประเพณี ความคิดความเชื่อ การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และที่สำคัญมากคือระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม ถ้าสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวถึงเกิดปัญหาขึ้นเพียงอย่างหนึ่งอย่างใดย่อมทำให้เกิดผลกระทบต่อทุกอย่าง และผลสุดท้ายก็คือปัญหาของคนในสังคมสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรารวมถึงที่อยู่ห่างไกลออกไป เช่น ท่าเรือ เขื่อน ท่าอากาศยาน โรงงานอุตสาหกรรมสถานบันการศึกษา ย่อมมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของบุคคล สิ่งแวดล้อมบางอย่างก็สร้างปัญหาต่าง ๆ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนมีคุณภาพลดลง ความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพมีผลกระทบต่อ การปรับตัวของบุคคล ซึ่งทำให้บุคคลที่ปรับตัวไม่ทันเกิดปัญหาด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจรวมทั้งปัญหาด้านสังคมด้วย

๗. ชีวิตครอบครัว คือ ฐานรากที่สำคัญของสังคม เพราะระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ดีมีความมั่นคง เข้าใจกัน และเชื่อมั่นว่าครอบครัวคือศูนย์รวมใจย่อมทำให้บุคคลในครอบครัวมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีความมุ่งมั่นฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามที่ครอบครัวมุ่งหวัง ดังนั้น ครอบครัวจึงเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างทักษะชีวิต เช่น สารทเป็นประเพณีหนึ่งที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของตน กล่าวคือ เป็นประเพณีที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ผู้ล่วงลับ ถึงกระนั้นก็ตาม ผลลัพธ์ที่ได้กลับเป็นผู้กระทำได้ผลมากกว่าผู้ล่วงลับ ทั้งในด้านศีลธรรม จริยธรรม ตลอดจนผลบุญที่เกิดจากการกระทำ ซึ่งในทันทันนี้ผู้วิจัยแบ่งไว้ ดังนี้

๔.๒ เป็นการส่งเสริมศีลธรรมและจริยธรรม

ประเพณีสารทเป็นหนึ่งในเอกลักษณ์เฉพาะของตน กล่าวคือ เป็นประเพณีที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ผู้ล่วงลับ ถึงกระนั้นก็ตาม ผลลัพธ์ที่ได้กลับเป็นผู้กระทำได้ผลมากกว่าผู้ล่วงลับ ทั้งในด้านศีลธรรม จริยธรรม ตลอดจนผลบุญที่เกิดจากการกระทำ ดังนี้

ในประเพณีพุมปีนธ์หรือสารทมีกิจกรรมหลายอย่าง เช่น โยนบายบิณฑ “โยนข้าวบิณฑ” ในกิจกรรมนี้มีทั้งเด็กตลอดจนผู้ใหญ่อุบาสิกาสกอุบาสิกาเข้าร่วมพิธีกรรมกันแน่นหนาที่วัด เมื่อถึงเวลามัคทายก เริ่มนมัสการพระรัตนตรัย “ทำวัตรเช้า” สมาทานศีล เสร็จแล้วนั่งฟังพระสงฆ์สวดปาราสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่กล่าวถึงความเจริญและความเจริญทั้ง ๑๒ ประการ เมื่อฟังจบพระสงฆ์กล่าวปาฐกถาแนะนำเล็กน้อย เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการโยนบายบิณฑแล้วจึงเริ่มโยนบายบิณฑพอจะมองเห็นแนวทางแล้วว่า ประเพณีสารทมีการส่งเสริมด้านศีลธรรม และจริยธรรมได้อย่างไร การโยนบายบิณฑเริ่มตั้งแต่ วันแรม ๑ ค่ำ ถึงวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือนภัทรบท ในระยะเวลาทั้งหมดรวม ๑๔ วัน โดยในแต่ละวันจะมีการนมัสการพระรัตนตรัย สมาทานศีล ฟังปาราสูตรทุกวันบางคนที่สวดมนต์ทำวัตรเช้าไม่ได้ แทนที่จะมานั่งฟังคนอื่นก็เริ่มมองหาหนังสือท่องหรืออ่านประกอบ บางคนที่เคยบวชเรียนมาบ้าง แต่เมื่อสึกไปแล้วไม่ได้ทบทวนสวดมนต์นานมีการลืมไปบ้าง ก็เริ่มเข้าที่เข้าทาง ศีล ๕ ที่ท่องผิดบ้างถูกบ้าง ก็เริ่มคล่องปากมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นการฟังปาราสูตรก็เท่ากับว่าได้

เรียนรู้อรรถธรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตไปด้วย ว่าทำอย่างไรจึงเข้าสู่เส้นทางแห่งความเจริญ ทำอย่างไรจึงตกสู่เส้นทางแห่งความเสื่อม ดังนั้น ประเพณีการสารทถือว่าเป็นประเพณีหนึ่งช่วยส่งเสริมศีลธรรมและจริยธรรมทางสังคมได้เป็นอย่างดี

๔.๒.๑ เป็นการส่งเสริมเรื่องความกตัญญูกตเวทีกแก่กลุ่มวัยรุ่น

ประเพณีสารท หรือ พุจุมบิณฑฺ์ จัดขึ้นเพื่อควบคุมสังคมให้เป็นระเบียบเรียบร้อยด้วยอุบายสอนธรรมแก่กลุ่มวัยรุ่นได้เป็นอย่างดี โดยหลักธรรมที่นำมาใช้ประกอบการอบรมในช่วงเทศกาลสารทส่วนหนึ่งก็เป็นหลักธรรมที่เข้าใจง่าย เช่น กตัญญูกตเวทีก ซึ่งหลักธรรมนี้มักจะซ่อนอยู่ในตัวกิจกรรม เช่น เบาะบายบิณฑฺ์ “โยนข้าวบิณฑฺ์”^{๑๘} การทำพิธีบังสุกุล การทำพิธีแขวนโถงนตา โดยวัตถุประสงค์ของการกระทำกิจกรรมเหล่านี้ ก็เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับคุณค่าที่สำคัญของประเพณีสารท คือ การสอนให้คนรุ่นหลังรู้จักแสดงออกซึ่งคุณธรรมคือ ความกตัญญูกตเวทีก และรู้จักตระหนักถึงคุณค่าของความกตัญญูกตเวทีกที่ตามระยะกิจกรรมต่าง ๆ มีการเบาะบายบิณฑฺ์ เป็นต้น โดยวัตถุประสงค์หลักของการเบาะบายบิณฑฺ์นั้นก็เพื่ออุทิศให้เปรตประเภทหนึ่งที่ไม่สามารถรับส่วนบุญตามระยะการอุทิศส่วนบุญได้ ต้องการแต่สิ่งโสโครกในการเลี้ยงชีพของตน หากเรามองอีกมุมหนึ่งจะเห็นว่า การเบาะบายบิณฑฺ์นั้นเป็นเพียงอุบายสอนธรรมให้วัยรุ่นรู้จักแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทีกต่อผู้มีพระคุณ เพราะว่าหากนำเอาหลักธรรมไปสอนโดยตรงอาจจะทำให้ผู้ฟังไม่เข้าใจหรือรู้สึกเบื่อได้ง่ายดังนั้น เพื่อถ่ายทอดความเข้าใจและไม่รู้สึกเบื่อต่อหลักธรรมนั้น ๆ นักปราชญ์ทั้งหลายจึงสร้างเป็นกิจกรรมขึ้นมาว่า เพื่อประโยชน์แก่คนตาย แต่ผลลัพธ์ที่ได้จากการกระทำก็คือ ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่

๔.๒.๒ เป็นการส่งเสริมความสามัคคีในสังคม

ตามหลักพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าตรัสว่า “ความพร้อมเพรียงของหมู่ เป็นเหตุนำสุขมาให้”^{๑๙} การที่จะผู้คนเกิดความสามัคคีได้นั้นต้องมีสิ่งที่เรียกว่า “ศูนย์รวมจิต” สำหรับให้ทุกคนหันมาสนใจและปฏิบัติโดยไม่ลังเล ประเพณีสารทถือได้ว่าเป็น “ศูนย์รวมจิต” ของคนทุกระดับ ทุกชนชั้น โดยไม่เลือกว่าเป็นคนจนหรือรวย เมื่อถึงเทศกาลเมื่อใดชาวพุทธเขมรทั่วประเทศต้องเตรียมไทยธรรมเพื่อทำบุญอุทิศให้ญาติของตนที่ล่วงลับไปแล้ว ประเพณีสารทนอกจากจะเป็นเทศกาลแห่งความสามัคคีแล้ว ยังถือได้ว่าเป็นเทศกาลแห่งความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ กล่าวคือในช่วงเทศกาลสารทจะมีการทำข้าวมัด เป็นต้น แล้วแบ่งปันให้ซึ่งกันและกันนั่นเอง

๔.๓ ความเชื่อและแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อประเพณีสารทกัมพูชา

^{๑๘} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศาสนาพารมณฺ์อาณาจักรขอม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๖), หน้า ๗.

ประเทศกัมพูชาถือได้ว่าเป็นอีกประเทศหนึ่งในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่นับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทมาช้านาน มีประชาชนนับถือพุทธประมาณร้อยละ ๙๕ เปอร์เซนต์ แต่ก็ใช้ว่าพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นเป็นของพุทธศาสนาทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่แถบนี้เคยเป็นพื้นที่ของศาสนาพราหมณ์มาก่อน

๔.๓.๑ ความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายของชาวพุทธกัมพูชา

สำหรับชาวเขมรในยุคก่อนประวัติศาสตร์มีการเคารพนับถือผีบรรพบุรุษคล้าย ๆ กับชาวอินเดีย หรืออาจมีการรับเอาลัทธิความเชื่อแบบอินเดียมาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่แล้ว อาจกล่าวได้ว่า “เน็ยะตา” เป็นศาสนาตั้งเดิมของชาวเขมรก่อนที่ชาวอินเดียจะเผยแพร่ศาสนาของตนเข้ามาในกัมพูชา ถือว่าเป็นปรัชญาท้องถิ่นของชาวเขมร เช่น “ความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ เจ้าป่า เจ้าเขา ภูตผีต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากชาวชนบทมีความเชื่อกันว่าในป่าเขา มีเจ้าป่า เจ้าเขาคอยคุ้มครองดูแลอยู่”^{๒๐} นักประวัติศาสตร์หลายท่าน ได้สันนิษฐานว่า “การค้าขายในยุคก่อนประวัติศาสตร์” ระหว่างชาวเขมรกับอินเดียได้มีมานานแล้ว โดยประชาชนทั้งสองต่างเคารพนับถือผีบรรพบุรุษและเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการกสิกรรมเพื่อทำการบวงสรวงบูชา กล่าวได้ว่า “วัฒนธรรมของอินเดียไหลสู่กัมพูชา ๒ ทางด้วยกัน คือ ตามระยะการค้าขาย และตามระยะผู้มีอำนาจ”

๔.๓.๒ พราหมณ์ที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวกัมพูชา

จากการค้นคว้าพบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีสารท หรือ พุมปีบิณฑ์ ที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันนั้นได้รับอิทธิพลความเชื่อจากหลักสอนทางศาสนาพราหมณ์อย่างน้อย ๔ ประการด้วยกัน คือ (๑) ความเชื่อเรื่องการบูชาโยน การบูชาโยนเป็นการบูชาอย่างหนึ่งซึ่งมีรูปแบบหลากหลาย เป็นพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ซึ่งปรากฏเด่นชัดกว่าลัทธิศาสนาอื่น ๆ การบูชาโยนนี้นั้นมีมาตั้งแต่สมัยเริ่มมีมนุษย์ชาติถือเป็นสัญชาติญาณดั้งเดิมที่ฝังรากลึกลงในธรรมชาติของมนุษย์เป็นพิธีกรรมการเช่นสรวงด้วย วิถีภาคหรือสัตว์เป็นเครื่องบูชา ดังที่ปรากฏในยัญญสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีการบูชาโยนของศาสนาพราหมณ์ไว้ ๕ ประการ คือ

- ๑) อัศวเมธ ได้แก่ การฆ่าม้าบูชาโยน
- ๒) บุริสเมธ ได้แก่ การฆ่าคนบูชาโยน สัมมาปาสะ ได้แก่ การผูกสัตว์บูชาโยน
- ๓) สัมมาปาสะ ได้แก่ ยัญอันสร้างแทนบูชาในที่ขวางลอบบวงให้หล่นลง
- ๔) วาชเปยยะ ได้แก่ การดื่มเพื่อพลังหรือเพื่อชัยชนะ
- ๕) นิรัคคะหะ หรือ สรรพเมธะ ได้แก่ ยัญไม่มีลิ้มสลิค คือ ทัวไปไม่มีขีดขั้นจำกัดการฆ่าครบทุกอย่างบูชา^{๒๑}

^{๒๐} พระมหาสันติ อุณจะนำ, พระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อพิธีชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐.

^{๒๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๐/๑๓๘-๑๓๙.

๒) ความเชื่อเรื่องการบูชาศิวลึงค์ และโยนี ความเชื่อนี้ปรากฏชัดเจนในยุคพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๓๔๕) ได้พยายามกู้อิสรภาพจากชาวโดยเกณฑ์ประชาชนจำนวนหนึ่งที่ยังมีความศรัทธาต่ออดีตพระราชชาติให้ลุกขึ้นต่อต้านอำนาจชาว และประกาศอิสรภาพ รวบรวมเจเนลทั้งสองให้เข้าด้วยกัน ทำายที่สุดทรงสามารถจัดตั้งราชธานีด้วยตนเอง ซึ่งราชธานีแรกชื่ออินทบูรนครต่อมา ย้ายเมืองหลวงมาที่หริหาลยะ ห่างจากจังหวัดเสียมเรียบ ๑๕ กิโลเมตรและทำายที่สุดตั้งราชธานีให้ที่ ภูเขาศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งในจังหวัดเสียมเรียบชื่อพนมกุเลนเป็นผู้ที่สักการะ เคารพ นับถือ บูชา

๔.๓.๓ พุทธที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวกัมพูชา

จากการค้นคว้าพบว่า หลักคำสอนในพุทธศาสนาส่งอิทธิพลอย่างมากต่อแนวคิดและวิถีชีวิตของชาวเขมรเป็นอย่างมาก

๑) ความกตัญญูกตเวที หมายถึง “รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน แยกออกเป็น ๒ ระดับ คือ กตัญญูกตเวที คือ บุคคลผู้มีความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัว และกตัญญูกตเวทีต่อ บุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ส่วนร่วม”

๒) จะเห็นได้ว่า คำว่า กตัญญูกตเวที ในพุทธศาสนาไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

๓) สังคหวัตถุ หมายถึง “เรื่องที่จะส่งเคราะห์กัน หรือคุณเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นไว้ได้”

๔) พลี หมายถึง การจัดสรรสละรายได้หรือทรัพย์บางส่วนเป็นค่าใช้จ่ายประจำสำหรับการทำหน้าที่เกื้อกูลต่อผู้อื่น

๕) นิทาน หมายถึง เรื่องราวต่าง ๆ ทั้งที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถารวมถึงคัมภีร์ในยุคหลังที่ได้รับอิทธิพล

๖) การตายและการเกิดใหม่ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดเป็นความเชื่อที่สำคัญที่จะนำไปสู่การทำบุญเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ ในทัศนะพุทธศาสนาการเวียนว่ายตายเกิดถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาของสัตว์โลก หากเรามองจากภาพรวมของตัวประเพณีสารทก็จะเห็นว่าประเพณีสารทนั้นมีวิวัฒนาการมาได้อย่างไร เพราะว่าพิธีกรรมที่ชาวบ้านนิยมกระทำกันนั้นถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลง แต่ก็เชื่อว่าจะไปสักทั้งหมด กล่าวคือ ในตัวพิธีกรรมอาจไม่ได้เปลี่ยน แต่แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเชื่อ เช่น ในยุคแรกชาวเขมรมีความเชื่อเกี่ยวกับเนี่ยะตาหรือผีบรรพบุรุษ เมื่อศาสนาพราหมณ์เข้ามามีบทบาทชาวเขมรมีความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า แนวคิดเกี่ยวกับเนี่ยะตาถูกปรับเปลี่ยนไปด้วย ต่อมาชาวเขมรหันมานับถือพุทธศาสนาแนวคิดใหม่ตามแบบพุทธก็เข้ามาแทนที่ แนวคิดเกี่ยวกับการเคารพเนี่ยะตา เคารพเทพเจ้าก็เปลี่ยนไปด้วย

๔.๔ สรุปท้ายบท

ดังนั้น พิธีกรรมในความเชื่อชาวบ้านนิยมกระทำกันนั้นถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไป และได้หายไปไม่ กลับแทรกซึมอยู่กับพิธีกรรมในพุทธศาสนา ความเชื่อ แนวคิด พิธีกรรม เหล่านี้แทรกซึมอยู่ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนาได้อย่างไรนั้น ผู้วิจัยจะนำเสนอในบทที่ ๔ นี้ การศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของประเพณี “บุญพุมบิณห์” ที่มีผลต่อชาวพุทธในกัมพูชาความเชื่อที่นำไปสู่การบูชาดวงสรวยข้อความของมนุษย์ในอดีตไว้ ดังนี้

๑.เกิดจากอวิชา หรือความไม่รู้ ๒. เกิดจากความกลัว ๓. เกิดจากความจงรัก ๔.เกิดจากปัญญา ๕) เกิดจากอิทธิพลของคนสำคัญ ๖) เกิดจากลัทธิการเมือง เหล่านี้เป็นสาเหตุที่สำคัญทำให้มนุษย์ในยุคต้นนั้น รู้จักเคารพอันวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น การนับถือธรรมชาติ ผีสงเทวดา การบูชาบรรพบุรุษ เพื่อให้ตนเองและครอบครัวอยู่รอดปลอดภัยดังได้กล่าวมาพอจะมองเห็นว่า ต้นตอความเชื่อของชาวเขมรในยุคเริ่มต้นน่าจะมีลักษณะคล้ายกัน ครั้นเมื่อพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในสังคมเขมรจึงมีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพุทธศาสนา จึงเป็นบ่อเกิดของประเพณีต่าง ๆ โดยเฉพาะประเพณีสารท พจุมบิณฑ์ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเพณีของชาวสุวรรณภูมิ ที่ยังถือปฏิบัติกันอยู่ในแทบภูมิภาคเอเชีย เช่นกัมพูชา ไทย ลาว พม่า และอินเดีย เป็นต้น มีรูปแบบพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากโบราณมากบ้างน้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชนนั้น ๆ ในประเทศกัมพูชา เรียกประเพณีสารทเดือนสิบนี้ว่า “พจุมบิณฑ์ หรือ บุญพจุมบิณฑ์” ชาว ไทยเชื้อสายเขมรเรียกประเพณีนี้ว่า ประเพณีแซนโฎนตาคนไทยทางภาคใต้เรียกว่า “ชิงเปรต” หรือ “บุญส่งตายาย” เป็นต้น ซึ่งต่างก็เป็นวันทำบุญอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติและบรรพบุรุษที่ล่วงไปแล้ว เช่น กัน ในประเทศกัมพูชา ประเพณีสารทมีทั้งที่เป็นพิธีราษฎร์และพิธีหลวง “พระราชพิธี ๑๒ เดือน หรือพระราชพิธีทวาทศมาส” รวมทั้งมีรูปแบบประเพณีต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งประเพณีสารทที่ปรากฏในภูมิภาคนี้ ต่างก็เริ่มมาจากความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายที่คล้ายกัน มีรูปแบบพิธีกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนในศาสนา ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การอุทิศส่วนบุญในประเพณีสาทรเขมร “พุมบิณฑ์” ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับการอุทิศส่วนบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ปรากฏในคัมภีร์สำคัญคือพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตลอดจนที่มาและแนวคิดที่ปรากฏที่ประเพณีสาทรเขมรสามารถสรุปได้ดังนี้

ตามหลักคำสอนพุทธศาสนาบุญถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวพุทธทุกคน ในแง่ความเชื่อที่ว่าบุญเป็นชื่อของความสุข น่ารัก น่าปรารถนา และสามารถอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตในการทำทานบารมีเป็นต้น หากปราศจากบุญแล้วชีวิตจะย่ำแย่ประสบกับเคราะห์ร้ายหากินไม่ขึ้น บุญดังที่ได้กล่าวมานี้เป็นบุญให้ระดับโลกีย์สำหรับผู้ยังมีความยึดติดอยู่กับการแสวงหาความสุขในโลกมนุษย์หรือเทวดา เป็นต้น นอกจากนี้ บุญก็ยังสามารถผลักดันให้ผู้ที่มีความเบื่อหน่ายในวัฏฏะให้พ้นจากความทุกข์ในวัฏฏะได้ บุญชนิดนี้พุทธศาสนาเรียกว่า โลกกุตระบุญ โดยวัตถุประสงค์ในกระหน่ำนั้นมุ่งหวังที่จะพ้นจากทุกข์เพียงอย่างเดียว เช่น การบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ในพระสูตรพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงวิธีการที่จะทำให้เกิดบุญ มี ๓ ทางด้วยกัน คือ

- ๑) บุญสำเร็จด้วยให้ทาน
- ๒) บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
- ๓) บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

สาระสำคัญของการทำบุญในพุทธศาสนา ก็คือพระพุทธเจ้าสอนให้รู้จักแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ที่ประสบทุกข์ได้ยาก ทั้งที่เป็นญาติและมีไช้ญาติ ตามหลักสังคหวัตถุทั้ง ๔ และหลักการสงเคราะห์ญาติที่ปรากฏในคัมภีร์คฤศนสูตรโดยการสงเคราะห์ญาติในที่นี้ไม่ได้หมายความเอาเฉพาะญาติที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น ยังหมายถึงมารดา บิดา หรือญาติที่ล่วงลับไปแล้วอีกด้วย ดังนั้น การทำบุญในพุทธศาสนา นอกจากผู้กระทำจะได้บุญแล้วปฏิภาณ “ผู้รับ” ก็สามารถยังชีพได้ชั่วคราวด้วยไทยธรรมเหล่านั้น ยิ่งกว่านั้นบุญที่เกิดจากการทำทานนั้นก็ยังสามารถอุทิศให้ญาติผู้ล่วงลับได้อีกด้วย

สำหรับพุทธศาสนาเอง การอุทิศส่วนบุญถือว่าเป็นกิจกรรมสำคัญที่ชาวพุทธทุกคนควรกระทำ เพื่อเป็นการตอบสนองบุญคุณมารดาบิดาหรือญาติที่ล่วงลับไปแล้วให้ได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีขึ้น การกระทำทักษิณาเพื่ออุทิศส่วนบุญนั้น ล้วนเป็นการส่งเสริมกตัญญูทวดเวทให้แก่ลูกหลานและถือว่าเป็นการช่วยส่งเสริมคุ้มครองวิญญาณของบรรพบุรุษได้เป็นอย่างดี มิใช่เป็นการบูชาผีสงเทวดาแต่ประการใด การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับตามคติความเชื่อของชาวพุทธ ส่วนมากมักจะมีการนิมนต์พระสงฆ์ถวายภัตตาหารแล้วอุทิศส่วนบุญให้แก่คนตายนั้น มีลักษณะใกล้เคียงกับคติความเชื่อของชาวฮินดูที่มีธรรมเนียมการกระทำทักษิณาให้แก่คนตายที่เรียกว่า “สาทร หรือ ศราทร” คือพวกเขาจะอันเชิญพวกพราหมณ์ด้วยกันมาเลี้ยง เสร็จแล้วแจกไทยธรรม ฝ่าถือเป็นสิ่งจำเป็นที่จะเว้นไม่ได้ พวกพราหมณ์เคร่งครัดในเรื่องนี้มาก เพรไม่ยอมให้บุรพบิดรของเขาหิวกระหายและเปลือยกาย

ประเพณีสารท “พจุมบิณฑ” เป็นประเพณีหนึ่งที่มีพัฒนาการมาจากความเชื่อเรื่องความเป็นอยู่ หรือชีวิตหลังความตายของวิญญาณ “ผู้ตาย” ซึ่งส่วนมากก็จะหมายถึงวิญญาณบรรพชนในตระกูล หรือคนที่ตนรัก คนที่เป็นที่เคารพของสังคมนั้น ๆ มนุษย์ในยุคโบราณมีความเชื่อว่าดวงวิญญาณของบรรพชนตายแต่ร่างกาย ส่วนวิญญาณยังอยู่ในภพภูมิที่ยังมีความต้องการเหมือนผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ด้วยเหตุนี้จึงมีการจัดการศพด้วยความรัก ความยกย่องหรือความกลัว ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม จึงเป็นที่มาให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ พิธีกรรมเช่นสังเวย หรือบูชาญในกาลต่อมา ความเชื่อในเรื่องวิญญาณ หรือชีวิตหลังความตายนี้ มีมานานตั้งแต่ยุคศาสนาโบราณก่อนยุคพุทธกาล และมีการพัฒนาการของความเชื่อเรื่อยมา จนกลายเป็นประเพณี ที่มีรูปแบบและพิธีกรรมชัดเจนมากยิ่งขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ตามความเป็นอยู่ของแต่ละชนชาติ ตามสภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ของสังคมขณะนั้น ๆ โดยมีเจ้าพิธีหรือเจ้าลัทธิ “ที่มีอิทธิพลในขณะนั้น” หรือผู้ที่ได้รับการเคารพนับถือเป็นผู้กำหนดวิธีการ กำหนดสิ่งของที่จะใช้ในพิธี กำหนดวันเวลาที่จะประกอบพิธีกรรม รวมทั้งยังเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม สาธยายมนต์ติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ หรือเทพเจ้าที่นับถือ ซึ่งเชื่อว่าจะดลบันดาลให้คุณให้โทษต่อตนเองต่อชุมชน รวมทั้งดวงวิญญาณผู้ตาย

ความเชื่อเรื่องการเช่นสังเวยวิญญาณบรรพบุรุษก็ได้แพร่หลายทั่วชมพูทวีป เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วพระองค์ก็ได้ปฏิเสธเรื่องการเช่นสังเวยบรรพบุรุษ เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการบูชาเช่นสังเวยมาเป็นการทำบุญอุทิศ ให้บรรพบุรุษแทนเท่านั้นเอง

ในประเทศกัมพูชา คติความเชื่อเรื่องบูชาหรือเช่นสังเวยบรรพบุรุษมีมานานแล้วก่อนที่วัฒนธรรมแบบอินเดียจะแพร่เข้ามา และก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมแบบอินเดียแท้ยิ่งเข้าสู่วิถีชีวิตของชาวบ้านได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากลักษณะความเชื่อนั้นมีความใกล้เคียงกัน การบรรจบกันระหว่างสองวัฒนธรรมจึงเป็นบ่อเกิดของประเพณีอย่างที่เห็นกันในปัจจุบัน เช่น ประเพณีสารท “พจุมบิณฑ” ซึ่งเป็นประเพณีที่มุ่งจะอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ

การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ มีบิดามารดา เป็นต้น เป็นหน้าที่โดยตรงของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ที่จะต้องทำเพื่อประกาศเกียรติคุณของบรรพชนเหล่านั้นให้ปรากฏแก่สาธุชน การกตัญญูรู้คุณนี้พระพุทธเจ้ามิได้จำเพราะระหว่างบุคคล ๒ จำพวก คือบิดามารดากับบุตรเท่านั้น แต่ยังหมายเอาความกตัญญูระหว่างครูอาจารย์กับลูกศิษย์ ระหว่างมิตรกับมิตร เป็นต้น โดยแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ กตัญญูกตเวทิต่อบุคคลผู้มีคุณความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัวต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีคุณความดีเกื้อกูลแก่ส่วนร่วม เช่น พระเจ้าปะเสนทีโกศลทรงแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อพระพุทธเจ้าโดยฐานะที่ได้ทรงประกาศธรรมยังหมู่ชนให้ตั้งอยู่ในกุศลกัลยาธรรม

พิธีกรรมเกี่ยวกับการอุทิศส่วนบุญหรือที่เรียกว่า “สารท” หรือ “พจุมบิณฑ” เป็นประเพณีที่สำคัญมีความเป็นเอกลักษณ์เป็นของตนเองคือเน้นการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับซึ่งเอกลักษณ์นี้เองที่เป็นจุดเด่นของงานเมื่อถึงเทศกาลเมื่อไรชาวพุทธพุทธเขมรทุกพื้นที่มักจะมีการให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนาเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่บุพการีของตนในบางท้องถิ่นเชื่อกันว่า หากลูกหลานไม่ได้ไปวัดทำบุญอุทิศไปให้ เหล่าบรรพชนก็จะสาปแช่ง ให้ประสบแต่ความหายนะ หาเลี้ยงชีพไม่เจริญ เป็นต้น ดังนั้นประเพณีสารทจึงมีเอกลักษณ์เฉพาะต่างจากประเพณีอื่น

จากการศึกษาพบว่า ก่อนที่วัฒนธรรมแบบอินเดียจะเข้ามามีบทบาทดินแดนที่เป็นพื้นที่ของประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน ชาวเขมรมีศาสนาดั้งเดิมของตนอยู่แล้ว กล่าวคือ การเคารพนับถือ

เนี่ยะตา หรือผีบรรพบุรุษ โดยพวกเขามีความเชื่อว่าผู้ตาย ไปแล้วจะไปเกิดเป็นเนี่ยะตา ยิ่งผู้ที่มีชื่อเสียงหรือมีบทบาทในสังคม เมื่อตายแล้วยังได้รับการยอมรับจากชาวบ้านในเรื่องการมีอำนาจบาปมีสามารถดลบันดาลให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ประสบกับความสุขและความทุกข์ได้ หากผู้ใดไม่เคารพนับถือหรือประพฤติดุจจาริตประเวณีจะถูกเนี่ยะตาลงโทษ เพื่อได้มาซึ่งความสุขหรือมิให้เนี่ยะตาลงโทษก็ต้องมีการแลกเปลี่ยนด้วยเครื่องสังเวย หรือการขอขมา

ประเพณีสารทเขมร “พจุมบิณฑ” นั้นเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันระหว่างความเชื่อเรื่องการเคารพบูชาเนี่ยะตาและวัฒนธรรมแบบอินเดีย “คืออิทธิพลจากหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์และพุทธ” โดยทั้งสองวัฒนธรรมนี้ได้ให้คุณค่ากับผีบรรพบุรุษ กล่าวคือมีการตอบแทนผู้ล่วงลับโดยการเซ่นไหว้ บวงสรวงเหมือนกัน การที่มีวัฒนธรรมคล้ายกันนี้เองที่ทำให้ชาวเขมรยอมรับมาปฏิบัติตาม แต่การเคารพบูชาผีบรรพบุรุษในยุคต้นนั้นเป็นเพียงพิธีกรรมที่กระทำขึ้นเพื่ออ่อนน้อมขอความสุขเท่านั้นเอง ยังไม่เรียกว่าเป็นประเพณีสารท คำว่า “สารท” ในประเทศกัมพูชาเริ่มมีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาที่ ๑ ระหว่าง “พ.ศ. ๒๑๑๙-๒๑๒๙” และในรัชสมัยสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณระหว่าง “พ.ศ. ๒๑๔๖-๒๑๖๑” โดยมีวัตถุประสงค์หลักอยู่ ๔ ข้อ คือ

๑) เพื่อสอนเรื่องกรรมและผลของกรรม

๒) เพื่อสอนเรื่องกตัญญูกตเวทิต

๓) เพื่อสอนเรื่องให้มีการแบ่งปัน การให้ทาน การแผ่เมตตาธรรมให้แก่มนุษย์และสัตว์

๔) เพื่อให้เกิดความสามัคคี ในด้านความเชื่อชาวเขมรมีความเชื่อว่าหากพวกเขาไปหาที่บ้านแล้วก็ไม่เห็นญาติกระทำบุญอุทิศให้พวกตน จึงเดินหากครบ ๗ วัด หากไม่เจอก็ผิดหวัง จึงพากันสาปแช่งญาติที่ยังมีชีวิตไม่ให้ความเจริญในการทำมาหากิน ให้ประสบแต่ความหายนะ ดังนั้นในช่วงเทศกาลสารท ๑๕ วัน ชาวเขมรมักจะไปวัดเพื่อฟังพระสงฆ์เจริญพระปริตร ฟังธรรมเทศนา ปะราภาวะสูตร และโยนบายบิณฑ หรือไม่ก็หาโอกาสนิมนต์พระมาที่บ้านของตนเพื่อทำบุญบังสุกุลอุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับ

ในประเพณีสารท “พจุมบิณฑ” มีกิจกรรมหลายอย่าง เช่น การอุทิศส่วนบุญให้ผู้อื่นที่ดูเหมือนจะขัดกับกฎแห่งกรรมที่ว่า บุรุษทำกรรมเหล่าใดไว้ เขาย่อมเห็นกรรมเหล่านั้นในตน ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว บุคคลหว่านพืช เช่น ไผ่ย่อมได้รับผลเช่นนั้น และในตัวเองก็ดูเหมือนจะสอนให้เกิดความฟุ้งเฟ้ออีกด้วย

จากการศึกษาพบว่า การอนุโมทนาส่วนบุญ ก็คือการกระทำกรรมทางจิตอย่างหนึ่ง กล่าวคือเมื่อผู้รับส่วนบุญได้รับรู้ว่า มีญาติอุทิศส่วนบุญไปให้แล้วแปลงว่าอนุโมทนาว่า “สาธุ” ๆ การแปลงว่าอนุโมทนามาก็คือการกระทำกรรมที่เรียกว่า “วจีกรรม” หรือไม่มีใจพลอยจิตยินดีตามเรียกว่า “มโนกรรม” ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดบุญจากการอนุโมทนา “ปัตตนาอนุโมทนา” ดังนั้น “ส่วนบุญ” จึงมิใช่การส่งถึงกันและกัน หากแต่เป็นสิ่งที่เกิดจากจิตของผู้อนุโมทนาเอง หรือจะเรียกว่า “บุญเป็น” ปัจจุบันให้เกิดบุญก็ได้ ดังที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า กรรมอันคนอื่นทำแล้ว ย่อมให้ผลแก่คนอื่นหาไม่ แต่ว่าวัตถุที่เขาอุทิศให้อย่างนั้น ย่อมเป็นปัจจัยแห่งกุศลกรรมของพวกเขาแปรตโดยสิ้นเชิง

อนึ่ง การที่ชาวพุทธนิยมนำไทยธรรมจำนวนมากมาทำบุญในช่วงเทศกาลสารทมิใช่เป็นการฟุ้งเฟ้อ แต่อย่างใด รวมทั้งตัวประเพณีเองก็ไม่ได้สอนให้ชาวพุทธมีความฟุ้งเฟ้อ การที่นักวิชาการบางคนมองว่าการบายบิณฑก็ดี การนำอาหารมาถวายพระสงฆ์เป็นจำนวนมากก็ดี

เป็นเรื่องผิดต่อหลักศาสนาพุทธศาสนาและเป็นเรื่องฟุ่มเฟือยนั้น เพราะเขามองจากภาพรวมภายนอก โดยพวกเขาไม่เคยรับรู้ ว่าของที่นำไปถวายพระสงฆ์เป็นจำนวนมากนั้นเมื่อเสร็จพิธีแล้วพระสงฆ์และภิกษุสงฆ์ก็มีวิธีการอย่างไร ซึ่งในความเป็นจริงแล้วการเบาะบายบิณฑิก็เพียงพิธีกรรมหนึ่ง เพื่อตักเตือนให้วัยรุ่นรู้จักเข้าวัดทำบุญ ฟังพระสงฆ์สวดพระราถสูตรเป็นต้น ภายใต้แนวคิดการเบาะบายบิณฑิให้เปรตนั่นเอง ส่วนอาหารที่นำมาถวายพระสงฆ์ หากเป็นของที่บูด เน่า ง่าย ส่วนมากจะนำไปแจกตามโรงเรียน หรือเรือนจำ ก่อนที่ของเหล่านั้นจะเสียดังนั้น แก่นแท้และแนวคิดของประเพณีที่นักปราชญ์ได้สร้างมาก็เพื่อให้ชาวพุทธได้เข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรม รู้จักตอบแทนผู้มีพระคุณโดยการแบ่งปันไทยธรรมตลอดจนให้รู้จักแบ่งปันส่วนบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ ยิ่งไปกว่านั้นสอนให้สังคมเกิดความสามัคคี ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์หลักของประเพณีนั่นเอง

๕.๒ ข้อเสนอแนะงานวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยเรื่อง “การอุทิศส่วนบุญในประเพณีสารทเขมร “พุมบิณฑิ” ตามที่ได้นำเสนอมานี้มีบางประเด็นที่ไม่ได้นำเสนอโดยละเอียด ซึ่งเป็นประเด็นที่นักศึกษาวิจัยเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่อง “การอุทิศส่วนบุญ” ชัดเจนยิ่งขึ้น

๕.๒.๑ ข้อเสนอเพื่ออธิบายครั้งต่อไป

- ๑) การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการอุทิศส่วนบุญที่ปรากฏในศิลาจารึกสมัยหลังพระนคร
- ๒) การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องการอุทิศส่วนบุญที่ปรากฏในศิลาจารึกสมัยหลังพระนครกับพระไตรปิฎก
- ๓) การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพระเจ้าธรรมิกในสังคมเขมรทั้ง ๓ หัวข้อดังที่ได้ยกมาล้วนเป็นเรื่องที่นักศึกษาวิจัยเพิ่มเติม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) คัมภีร์:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระลัทธัมมโชติกะ ฉัมมาจริยะ. ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา. ปริเฉทที่ ๕.
กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งที่ ๑. พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๗.

(๒) หนังสือ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ประเพณีและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑. สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต,
๒๔๘๖.

มงกุฎ แก่นเดียว. แชมชายฉบับพิเศษ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. สุรินทร์: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา
สุรินทร์, ๒๕๓๓.

กรมศิลปากร. ประเพณีบุญปีใหม่ของเขมร. พิมพ์ครั้งที่ ๑. สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๔๘๑.

_____. วัฒนธรรมขอมกับความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา. พิมพ์ครั้งที่ ๑. สำนักพิมพ์พุทธศาสน
บัณฑิต, ๒๔๘๑.

มเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี. (ชวน ณาต โชตธวาโณ). อดีตสมเด็จพระสังฆราชคณะมหานิกายกัมพูชา
สถิต ณ วัดอุณาโลม. ประวัติศาสตร์ของเขมร. พิมพ์ครั้งที่ ๑. สำนักพิมพ์พุทธศาสน
บัณฑิต, ๑๙๘๑.

ปรีชา นุ่นสุข. สารทเดือนสิบมรดกทักษิณ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ ๒๑. ฉบับที่ ๒.
กันยายน, ๒๕๒๓.

แปลก สนธิรักษ์. พิธีกรรมและลัทธิประเพณี. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช,
๒๕๐๔.

จิตมโน. พระพุทธศาสนาในนานาประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๓.

ทรงวิทย์ แก้วศรี. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เล่ม ๑๐ พระพุทธศาสนาในอินโดจีน**. พิมพ์ครั้งที่

๑. กรุงเทพมหานคร: การศาสนา, ๒๕๓๐.

นฤมิตร พระนาศรี. **ตำนานทุ่งสังหาร พอล พต ผู้ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เขมร**. พิมพ์ครั้งที่ ๑.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์น้ำฝน, ๒๕๔๑.

วัชระ งามจิตร์เจริญ. **พุทธศาสนาเถรวาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสน
บัณฑิต, ๒๕๖.

จาบ พิน (อุดม ปรีชา). **พระราชพิธีทวาทศมาส**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสน
บัณฑิต, ๒๕๕๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: พุทธศาสนบัณฑิต,
๒๕๔๖.

ระสังข์ตเถรโร สม. **หลักธรรมประเพณี**. พิมพ์ที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต,
๒๕๑๔.

heng มณีจินดา. **พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๓๘.

ฉายา สาน. **ประวัติบุญพวมบิณฑ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต,
๒๕๑๗.

_____ **บุญธรรมนิยมเขมร**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต,
๒๕๔๔.

ฉิ่ง พันสุพน. **ธรรมนิยมเขมร**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๔.

_____ **บุญธรรมนิยมเขมร**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต,
๒๕๒๔.

เฉลิม ยงบุญเกิด. **บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเจนละ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๔๓.

_____ **พิธีทำบุญศพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๔.

_____ **ประเพณีและขนบธรรมเนียมเขมร**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธ
ศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๑.

_____ **ประชุมบุญ**. พิมพ์ที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๕.

จาบ พิน . (อุดม ปรีชา). **พิธีกรรมพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธ
ศาสนบัณฑิต คิม คี, ๒๕๑๕.

_____ **พิธีทำบุญ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๕.

พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.
กรุงเทพมหานคร: , ๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร:
บริษัทพิมพ์สวายจำกัด, ๒๕๕๑.

_____ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร:
ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรม, ๒๕๕๔.

- _____ .ปรัชญาธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทร วิโรฒ, ๒๕๔๓.
- _____ .วัฒนธรรมขอมกับความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา, กรุงเทพมหานคร: ภูมิปัญญา, ๒๕๕๒.
- _____ .ประเพณีและวัฒนธรรมเขมร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๒๕.
- _____ .ประเพณีพระพุทธศาสนา พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๙.
- _____ .เรื่องการทำบุญให้ทาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๒๕.
- _____ .ประเพณีและขนบธรรมเนียมเขมร ภาค ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๕.
- _____ .พระพุทธศาสนาเถรวาท. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๓.
- _____ .พรรณงาม เง่าธรรมสาร และคณะ ผู้แปล. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๑.
- _____ .ประวัติบุญพุมบิณฑ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๓๘.
- ตรึง งา. ประวัติศาสตร์เขมร. ภาค ๑-๒. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการเยาวชนและกีฬา, ๒๕๕๑.
- _____ .ประวัติศาสตร์เขมร. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๕๘.
- _____ .ประเพณีบุญบุญพุมบิณฑ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๗.
- _____ .ประวัติศาสตร์เขมร. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๗.
- เตียง ชัยสุก. วัฒนธรรม อริยธรรม เขมร อินเดีย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๔๒.
- พระมหาศักดิ์ เพชรประโคน. การศึกษาวิเคราะห์สังคม ประเพณี ความเชื่อของชาวเขมร. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร. ภาควิชาตะวันออก. สาขาวิชาเขมรศึกษา, ๒๕๔๐.
- พระมหาอุทัย ธรรมสารโร. พระพุทธศาสนาและโบราณคดีในเอเชีย. กรุงเทพมหานคร: เพื่ออังกฤษ, ๒๕๖๐.
- พระสาสนมณี จนทงจโกโล. พิธีการทำบุญและประเพณีทำบุญ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๑๒.
- พระครูวิมลปัญญา อุม สุ. คิหิปฏิบัติ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนบัณฑิต, ๒๕๓๔.

- พระจุม ธรรมปาโล. **จารีกนกรวัตสมัยหลังพระนคร**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการ, ๒๕๑๒.
- พระสาเรียม รตนวโร. **พิธีทำบุญขึ้นปีใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนา บัณฑิต, ๒๕๕๐.
- พระอำนาจ พุทธวิโส. (พุทธอาสน์). **การศึกษาเปรียบเทียบระบบความสัมพันธ์ในเครือญาติ ในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนาบัณฑิต, ๒๕๔๒.
- พระอธิการช่วง จิตโสภโณ. **พิธีการทำบุญและหลังธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธศาสนาบัณฑิต, ๒๕๕๔.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. **ศึกษาพระพุทธศาสนาและประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: พุทธศาสนาบัณฑิต, ๒๕๔๖.
- พระยาอนุমানราชธน. **การศึกษาเปรียบเทียบระบบความสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: พุทธศาสนาบัณฑิต, ๒๕๐๗.
- พระจีน เกณ. (อินท ปณฺ) **คู่มือผู้นับถือ. พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- พระมหาสันติ อุณจะนำ. **พระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความเชื่อและปฏิบัติในวันสารทเดือนสิบของชาวพุทธ: ศึกษาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: พุทธศาสนาบัณฑิต, ๒๕๔๑.
- พระศรี สุวัฒน์ จารุวณฺโณ. **คิหิปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: พุทธศาสนาบัณฑิต, ๒๕๔๒.
- พระสาสนมณี จนทมงคล. **ประเพณีบุญพุมบิณฑ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: พุทธศาสนาบัณฑิต, ๒๕๑๒.
- อุม วารี. **บุญดาเลี่ยน: ประเพณีแสดงความยินดีกับผลผลิตของชาวเขมรชนบท**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา: <http://monoroom.info/news/post/864> ๒๘ มิถุนายน, ๒๕๕๙.
- ลีม รัตน์. **สัทธานุกรมพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: พุทธศาสนาบัณฑิต, ๒๕๕๖.
- สุริยา รัตน์กุล. **พิธีศพและประเพณีเกี่ยวกับความตาย. วารสารศาสนาและวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล. (กรกฎาคม-ธันวาคม), ๒๕๕๑.
- แสม สุ **ประชุมภาณวาระ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: พุทธศาสนาบัณฑิต, ๒๕๑๐.
- เสถียร พันธรังสี **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

(๒) วิทยานิพนธ์:

- มงกุฎ แก่นเดียว **แซมชายฉบับพิเศษ**. สุรินทร์: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาสุรินทร์, ๒๕๓๓.
- พระอธิการช่วง จิตโสภโณ (ตั้งอยู่). **“ศึกษาคติทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีสารทเดือนสิบ แชนโณตา ของจังหวัดสุรินทร์”**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาสุพจน์ คำน้อย. “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องการอุทิศส่วนบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.

พีระศักดิ์ วรฉัตร. “โครงสร้างอำนาจชุมชนชาวไทยที่พูดภาษาเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กรณีศึกษาตำบลพรหมเทพอำเภอท่าตูมจังหวัดสุรินทร์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๐.

สุมาลัย กาลวิบูลย์. “การศึกษาเปรียบเทียบประเพณีสารทเดือนสิบกับแนวคิดเรื่องกรรมและการอุทิศส่วนกุศลในพุทธศาสนานิกายเถรวาท”. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี**. ปีที่ ๓. ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม ธันวาคม, ๒๕๕๔.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระสุขสิม ธรรมโรต (วิน)
วัน/เดือน/ปี เกิด	: ๑๕ มิถุนายน ๑๙๘๔
สถานที่เกิด	: ต.โสภี อ.โอรังโรว จ.กัมพูจาม
การศึกษา	: น.ธ เอก, ปริญญาตรี
ประสบการณ์ทำงาน	: ครูสอนศีลธรรม
ผลงานทางวิชาการ	: ปฏิบัติธรรมกรรมฐาน
อุปสมบท	: ๑ พฤษภาคม ๒๐๐๕
สังกัด	: วัดสวายมีง ต.จก อ.โอรังโรว จ.กัมพูจาม
หน้าที่	: ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
ปีที่เข้าศึกษา	: ๒๕๕๙
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: ๒๕๖๑
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดคูบางหลวงอนุกิจวิธูร ต. คูบางหลวง อ. ลาดหลุมแก้ว จ.ปทุมธานี